

Герой передмістя

Іван Керницький

Котяча мама

1

Я ще був тоді заледве учнем 5-ої нормальної, як тато віддали мене "на станцію" до пані Евдокії Перепелиці.

Зроблено це навмисне і з доволі передбачливим розрахунком: на станції в пані Евдокії квартирував уже студент прав Львівського університету, пан Максим Чміль, або йнакше та коротше,— пан Макс. Оцього ж то пана Макса згодили тато за невелику плату для мене за "інструктора", як тоді казали у Львові. Його обов'язком було приготувати мене до вступного іспиту в гімназію, а передусім присвоїти мені початкові відомості з латини.

Моя нова станція була трохи оподалік за містом, на Богданівці, де невеличкі одноповерхові кам'янички та партерові домики заховалися в затишку серед зелені садків і мініатюрних городців. Наша кімнатка, чи то пак "покій", не мала більше, як чотири метри в квадраті. Обстановка теж не грішила вибагливістю: стояла тут полиняла, облізла канапа, що з неї виставали голі дротяні ребра і що страшенно скрипіла (мабуть, з цього приводу пан Макс охрестив її "недокінчена симфонія"), невеличкий столик, інвалід на одну ногу, шафа і два кріселя.

До моїх власних меблів зараховувалось залізне складане ліжко, що з'являлось лише на ніч, вдень же мусіло щезати. Вікно з кімнатки виходило просто в садок, в якому росли дві миршаві черешеньки, яблуня і кущ бузини. Від одної черешеньки до другої простягнуто шнурок, а на шнурку завжди як не сушилась, то провітрювалась білизна.

Наша господиня, пані Евдокія, або, як її ще звали по покійному чоловікові — пані Павлова, була людина чину, запобіглива і клопотяща, гей мурашка, хоча, звичайно, назовні між пані Евдокією і крихітною мурашиною не кидалася в вічі завелика подібність...

Що й казати, господиня наша визначалась солідною тілобудовою! Ростом, щоправда, не вигналась висока, як гірська ялиця, стану теж не була стрункотополіного, зате уширінь розрослась, небога, просто таки в неймовірний спосіб. Лиця в пані Евдокії процвітали, мов букети пишних півоній та й ще до того виблискувались, неначе срібні павуки в нашій парохіяльній церковці. Багато чару й особливої принади надавали пані Евдокії ріденькі моторні вусики, що засіялись їй під носом, а також чарівне намисто нанизаних одне на одному підборідь, які рясніли від малин і бородавок, як колач від родзінків.

Фризуру носила пані Евдокія не так, щоб за найновішими паризькими фасонами, як радше на зразок деяких красунь з Рогу Доброї Надії: товстий, нашорошений стіжок

волосся, густо перетиканий шпильками, стирчав їй на голові, ніби гурман соли або китайська пагода. Рукави мала завжди діловито заковані по лікті, а рученька, нівроку, була в неї така, що коли б, з доброго дива, лягнула тебе позауш, то будь ти такий силач, як Юзько Бамбуля, то невідмінно вкриєшся ногами.

Господиня наша, пані Евдокія, була справді людина чину: вона керувала чималеньким підприємством, а саме будкою з овочами й городовиною на Новому Світі. Цю будку піднаймала в львівському магістраті не так уже щоб самотужки, а на спілку з кумою та сусідкою, пані Кунегундою Плішка.

Отому підприємству віддавала пані Евдокія всі свої сили і весь хист, всю свою душу. Від появи найранішої, молоденької редьківці із "шпектів" аж до пізньоосінніх дарунків природи, як ото пузаті дині, горіхи чи пізні яблука, день у день, в погоду чи в негоду, в холод чи в спеку, пані Евдокія стояла мужньо на своєму пості, під дерев'яним страганом, немов богиня Деметера, обложена звідусіль ряснотою земних плодів, кожночасно тримаючи дебелу руку на живчику базарної клекітні.

Базар — це була її глибока пристрасть, її життя, стихія! Тут бо доводилось працювати не лише руками і головою, але й також горлянкою і язиком, ну, а вже талану ретельно орудувати цими органами Всевишній, у своїй щедрості, аж ніяк не поскупив нашої господині.

До того ж пані Евдокія була людина вельми богобоязна: чи то в неділю, чи у свято нізащо в світі не опустила б Служби Божої та Вечірні. Ходила ревно на всі маєві богослуження та молебні до Святого Серця Ісусового, брала теж невтомну участь у св. Місіях. Частенько сповідалася й причащалася, щоб, бува, задовго не обтяжувати душі вантажем гріховним.

А за таким ремеслом, як базарне, що й казати, нагоди до гріха чимало! Базар, очевидячки, не сальон, тут не добираєш делікатних слів у розговірній мові, не панькаєшся і не церемонишся, а то, буває, таки здорово напрокудиш кому там попало навздож і навпоперек.

Двічі на рік, а то в день Стрітіння Господнього і зараз по св. Покрові, пані Евдокія носила на Службу Божу за вічний спокій душі блаженної пам'яті Павла Перепелиці, що помер наглою, а несподіваною смертю в самому розквіті творчих, мужеських сил, незадовго після Першої війни.

Павло Перепелиця вславився колись на всю Богданівку як незрівняний коминяр, а при тому неперевершений гуляка, весельчак і великий бабій. Довго ще після його смерти голосило за ним засмучене жіноцтво, бо й ніхто так справно не чистив коминів, як невіджалуваний покійник. Довго ще споминали його теплим словом усі шинки і трактієрні, з Копиткового почавши, а на Городецькій рогачці закінчивши.

Цей одчайдушний чолов'яга впав жертвою небезпечного коминярського звання, злетівши одного разу стрімголов з даху триповерхової кам'яниці, куди, кажуть, був видряпався не так то дуже тверезий...

Гідно поховавши чоловіка на Янівському цвинтарі, пані Евдокія, тоді ще зовсім гожа молодиця, так і залишилась на віки-вічні скорбною, непотішеною вдовою, а

щороку, в роковини чоловікової смерті та в річницю їхнього шлюбу, замовляла поминальні богослуження і взагалі проводила тоді день в пості, молитвах і побожних роздумуваннях.

Так то маючи за собою силу-силенну чеснот і заслуг перед лицем Божим, господиня наша, пані Евдокія, не лише заскарбила собі заздалегідь вічне раювання, але й здобувала теж неабияку туземну нагороду: оце вже тричі підряд обирали її старшою сестрицею до церковного Сестрицтва при парохіяльному храмі св.Володимира, Князя-Хрестителя України!

Під час урочистих процесій, чи то в Зелені Свята, чи в свято Божого Тіла, пані Евдокія достойно крокувала в авангарді процесійного походу, перепоясана синьо-жовтою лентою, з прапором Сестрицтва в руках!

І подумати, що така статечна, всюди поважана й під кожним оглядом подиву гідна особа мала одну слабість, і то, не во гнів нікому кажучи, "котячу слабість!"

Так, так... Пані Евдокія страшенно любила котів! Вона обдаровувала тих чотириногих не то людськими, а просто ніжними материнськими почуттями, особливо ці три розкішні породисті штуки, що були її вихованцями, що мали в її хаті котяче право громадянства.

Черідка пані Евдокії складалась з рудо-пасмистого, похожего на тигреня, коцуря Мацька та двох його наречених: Міцьки і Фіцьки (перша була білої, як сніг, масти, друга трохи сороката). Котища вдалися одне в одного дебелезні, ліниві й загодовані, як підсвинки, а шерсть на них світилася, ніби виглянсувана ваксою. Не диво, бо старунок і харчунок мали вони в пані Евдокії не то панський, а просто великобуржуазний!

Трохи не в калюжну куточку стояли приготовані для них мисочки з сирим і праженим молоком, а то й сметанкою, черепки зі свіжим, добірним м'ясивом, найчастіше курячою печінкою, на яку особливо пестій Мацько був великий охотник. І в покою, і в кухні коти мали повну автономію: могли в кожному місці вилежатись, всюди залізти, скрізь встромити свій ніс і все обнюхати.

Щоправда, коти змалечку вже були так вимуштрувані, що ніколи не торкнули б вам того, чого не слід. Дай Боже кожному львов'янинові таку шляхетну рису характеру!

Так то в нашої господині, пані Евдокії, було, як бачимо, дві великі пристрасті: одна позадомашня — це базарна площа на Новому Світі, і друга домашня — її "котусі". Ех, не дай Біг було скривдити чим-небудь її улюбленців! Хто лише посмів би криво на них подивитися, той знаходив ув особі пані Евдокії ворога на все життя!

А однак, знайшовся такий смільчак!

2

Зо страхом Божим і з трепетом душі я з'явився вперше на порозі нової квартири, перед обличчям мого неоціненого пана інструктора... Хоч я вже вчився у Львові другий рік і за той час успів потрохи отрястися з полохливості й заголюканості селяшка, проте саме слово "інструктор" наганяло на моє бідне школярське серце неясну тривогу. А втім, і зверхня подоба пана Макса, його мова, поведінка були такі, що зразу ж заганяло тобі душу в п'яти!

В тісній, вузькій кімнаті мій неоцінений пан інструктор був схожий на лелеку, якого посадили в клітку для канарки. Все тут було замале і затісне в порівнянні з його довжелезною і трохи таки чудернацькою фігурою. Такі меблі, як стіл чи крісельце, скидались при ньому радше на дитячі іграшки, як на предмети домашнього користування.

Коли він простягався на весь зріст на "недокінченій симфонії", його волохаті литки, неначе два кактуси, звисали на підлогу. Для них уже на канапі не ставало місця. Штани, що їх в ділянці моди охрещено "довгими", на моєму панові І інструкторові виходили якісь прикороткі. Сорочка завжди висмикувалась із штанів, а маншети рукавів ледь-ледь сягали ліктів.

Зате чуприну мав пан Макс повністю пристосовану до зросту, якому, очевидно, Бог загубив міру. Бувало, мотне головою, і чуприна майне в повітрі, як хмара горобців, і летить сторчма з лоба аж на бороду. Мотне вдруге — і чуприна падає на потилицю, мов розпущені дівочі коси. Його насуплені брови з'їздили аж на перенісся, а з-під брів свердлували тебе очі — то лукаві й нахабні, то хитрі й насмішкуваті, що так і пронизували тебе наскрізь.

Пригадую: коли вперше пан Макс уп'ялив у мене свій зір, я стерп і знерухомів, неначе бідолашне колібрі, заморожене гіпнотичним поглядом страшної кобри.

—Ти як називаєшся?— буркнув сердито мій пан інструктор.

—Михайло,— пролепетав я і шурнув по-школярському зап'ятками.

—Гм!.. Михайло? Справді? Щось воно бачиться мені не так, народній приятелю! Ти мені зовсім не подобаєш на Михайла, а на Грицька. Хоч цілком добре міг би ти зватись і Гаврило. Ну, та чорт з ними, з Грицьком і Гаврилом... Ти мені, от, скажи,— тут мій пан інструктор знечев'я з розмахом сів, та так собі сів, аж у нещасній канапі затріщали всі ребра, застогнала кожна пружина.— Ти мені скажи, народній приятелю, ось що: любиш ти котів чи не любиш? Та дивись — кажи правду!

Від такого несподіваного питання я зовсім отетерів.

—Я... я не знаю, прошу пана, чи я люблю, чи ні... Я от кріликів дуже люблю, в мене вдома крілики ховались, а котів — то так якось...

—Начхать мені на твоїх кріликів!— заgrimів пан Макс.— Любиш котів чи ні?!

—Ні...

—Що — ні?

—Не люблю.

—То замало!— хвилювався мій неоцінений пан інструктор.— Замало сказати "не люблю!" Ти мусиш зненавидіти їх найглибшою ненавистю, такою, що походить з самого дна душі. Ти мусиш ненавидіти їх так, як я ненавиджу це прокляте кодро, щоб воно заснітилось, щоб пари-духу по ньому не стало. Стривай — проживеш у цій котячій захоронці стільки часу, скільки я тут невинно страждаю, тоді так само не терпітимеш їх, як корости!

Тут мій неоцінений пан інструктор притьмом схопився з канапи і випростався на весь зріст, що мене на смерть перестрашило, бо мені здавалося, що він у цій секунді

проб'є маківкою стелю, розсадить дах нашої кам'янички та ще й скине з даху комин.

—Ти ось побачиш!— він нагнувся наді мною, як той журавель, що нагинається зачерпнути води, і ткнув мені просто в груди свій костистий палець.— Ти побачиш, як наша стара прифалює додому... Ти гадаєш — ким вона спершу поцікавиться: мною чи тобою? Спитає: пане Максе, може б, попідвечіркували? Або: Михасю, може, ти зголоднів? Куди там, брате Соловію, вона зараз припаде до своїх котусів! "Мої котусі кохані! Мої дзьобусі солодкі! Мацюсь! Міцюня! Фіцюня! Стужилися за панцею, що? Зараз, зараз! Панця для вас млічка свіженького принесла, а тобі, Мацюсю, поляндвічку купила!"

—А щоб тебе, бабо, ясний гвінт вдарив!— заскреготав зубами пан Макс.— Ой, бабо окаянна, спам'ятайся, що ти робиш! Та ж візьми собі дитину на виховок! Скільки ж то по всяких притулках підкидьків, бездомних сиріт! Дай дитині тільки половину цього жировиська, що твої коти спацькають через день, то за рік мікрус отак спухне, таку матиме морду! Так ні: вона котам млічко, сметанку, поляндвічку, а в краю, як виказує статистика, щотретій чоловік голодує, недоїдає! А в Академічній буді наші хлопці-сіромахи вковують цілими місяцями на сухому хлібі і чайку! То що ти скажеш на таке свинство, народній приятелю?!

Що ж я міг на те сказати?.. Я стояв ні в сих, ні в тих, приголомшений, остовпілий, широко розплющив очі і вдивлявся в мого неоціненого пана інструктора, наче в якесь заморське чудище.

—Так, твоя правда,— пан Макс сам про себе згідливо притакнув головою.— Ти скажеш, наприклад, що можна такі стерва позакатруплювати. Можна ж, кінець кінцем, вхопити кого Мацька за хвостюру, трахнути раз об одвірок, і готово. Що, готово?.. Де ж там, брате, готово! Ти гадаєш, що з такої живущої бестії швидко дух випреш? Куди там! Пригадай собі "Лиса Микити" третю пісню: як то Кіт Мурлика попався у сильця в війтовому курнику. Ну?.. Скільки народу тоді збіглося, ціле село товкмасило його чим хто попав, а він, падлюка, таки живий вискочив з халепи. Поцарапав війтові носа, перегриз петлю, розбив шибку і чкурнув на волю! Тьху, чортяка!

—Так, я знаю! Я тоте місце вмію напам'ять!— відважився і я нарешті докинути до розмови своє слово.

—То ж бо то і є,— пан Макс сумно поник пелехатой головою.— Ну, можна таке падло і повісити, якби на те пішло. Пригадую, дій дедьо, земля йому пером, повісив раз kota на самісінський Великдень. За те, мовляв, що голубові горло перегриз. А небіжчик страшенно кохався в голубах. Взяв мотузок, зашморгнув котові на шию та й повісив його в садку, на сливці. А я цій езекуції з-за плота приглядався. Котище трохи там потріпався, потріпався, і амінь. "Капут тобі, злодюжко",— сказав дедьо. Вийняв ножика, відрізав неживого kota та й кинув його в порожню яму з бараболі, а там ще й надмогильну промову виголосив (а був, очевидячки, напідпитку, з нагоди Великодня):

"Оце ж, каже, тобі, злодую, і кришка. Гріх важкий-преважкий взяв я сьогодні собі на душу! Нині ж світлий празник Христового Воскресенія, Ісус Христос повстав од гроба, а я, каже, із-за тебе руки собі осквернив. А в мене нині руки посвячені, бо вони

свяченим яйцем розговлялися! Але ж і твій гріх кличе до неба про помсту! За що ж ти на самий святий Великдень невинній божій пташці глотку перегриз? Невинна божя пташка попід небеса літає, гуде, воркує, Бога славить, людей радує і світ веселить, а ти їй, каже, смерть заподієв?"

Отак мій дедьо поготорив, поготорив, та й пішов під церкву послухати гагілок. Приходить з цвинтаря в хату, а на порозі кіт з мотузкою на шиї — няв-няв!— живий, собача душа! Тут мій дедьо лише по полах вдарився. "Ну, що ж, каже, нічого тепер не вдієш. В цісарському законі стоїть такий паліграф, що як вішальник раз обірветься, то вже другий раз не мож його підсаджувати на стричок, і треба йому життя дарувати. Так і я тобі, шельмо, цей раз дарую".

—А в нас на селі малих котенят топлять, коли ще сліпі!— сповістивши одним духом таку надзвичайну новину, я зараз же зацокався і, налякавшись своєї сміливости, засоромлено вмовк.

—Так, я знаю, що є такий звичай серед нашого простолюддя,— хмарно пробурмотав мій неоцінений пан інструктор.— Одначе, в нашому випадку це аж ніяк не привело б до бажаної мети. Приймім, що наша стара довідалась, що ми зав'язали її котусів у мішок, понесли на Залізну Воду і там їх потопили. Що ж далі?.. Прімо: можна бути стовідсотково певним, що вона після того з одчаю й пересердя якщо не сказиться, то зовсім певно ошаліє. Секундо: в приступі шалу, чи скаженини, чи взагалі в хвиловому замряченні розуму вона готова відрубати нам обом голови сікачем від капусти. Та вже найгірше, що може статися, прийде опісля: вона переболіє втрату цих паршивців, відправить за них панахиду, а там підшукає собі на виховок свіжу менажерію, для якої так само матиме і млічко, і поляндвічку, і ніжні-солодкі слова та материні пестоші. А відтак, по наших трупах,— тягнув трагічним голосом мій неоцінений пан інструктор,— по наших холодних трупах прийдуть сюди, на станцію, другі школярі, щоб так само страждати від тієї котячої зарази, як страждали ми обидва! А наша жертва крові, наша геройська посвята — все те піде намарне! Ні, ще раз ні, і тричі разів — ні! Ми мусимо придумати зовсім іншу систему боротьби з ворогом!

Коли так мій пан інструктор розгарячковано снував пляни майбутньої розправи з ворогом, "ворог", ніби навмисне його провокуючи, появився на горизонті!

Насамперед ліниво перевалився з кухні до покою здоровенний Мацько, гордий та пишний, мов турецький паша, а слідом за ним, неначе одаліски, підсувались, кокетливо виляючи хвостами, обидві його наречені — Міцька і Фіцька.

І що ж робить той зненавиджений паном Максом, до кісточок противний, осоружний йому Мацько?.. Він люб'язливо муркоче, леститься, треться об пана Макса кактусоваті ноги і взагалі проявляє наскрізь дружелюбний настрій. Так само Міцька, вона вискакує панові Максіві на коліна, звивається в пушистий клубочок і закохано прижмурює зеленкуваті очі... А Фіцька, та збитошниця, вилазить на плече панові Максіві, мокрим носиком лоскоче йому шию та шепче щось на вухо, а неспокійним, вертким хвостиком гладить його попід бороду.

Ну, своїм порядком, коли я таке вгледів, то й зовсім збаранів. Агій, міркую, що воно

за дивовижа?.. Звідки ж тут взялася така любов? Тут ніби мій неоцінений пан інструктор закликається, що не терпить котів навпрохід, а тут тобі така ідилля?

—А що?— спитав мене пан Макс, наче відгадуючи мої думки, і лукаво підморгнув бровою.— От і забив же я тобі цвяха в голову, чи не так? Ну, нічого-нічого, ти лише все бистро помічай і бери на розум. Тут справа ясна, народній приятелю: це ніщо інше, тільки бойова тактика, воєнні хитрощі, розумієш?

—Ні, не дуже...

—Отже так: в душі я ненавиджу це прокляте кодро, як ніхто на світі, але ж назверх і в очах нашої господині я вдаю, що страшенно люблю її котусів. З цього я виношу всякі домашні блага й пільги, як наприклад, знижку комірнього, що його, до речі, я вже давно перестав платити, обильний та смачний віктунок, окремий ключ до хати і взагалі необмежене довір'я старої. І в той же час,— тут мій неоцінений пан інструктор одним махом струснув із себе котів, випростався і в пророчому надхненні підняв угору палець,— в той же час, кажу, мій ум не спить, він посилено працює, придумуючи останній і рішучий удар ворогові. І прийде час, чуєш, народній приятелю, прийде такий день, що я, і ти, і ми всі, як один муж, станемо до бою і переможемо! А поки що,— пан Макс помацав рукою кишеню,— поки що маєш тут десять ґрошів, скачи на одній нозі до будки і принеси мені два "спорти".

3

Отак і зажив я на новій квартирі... Хоч пан Макс і здавався мені сам по собі людиною чудакуватої вдачі, проте співмешканець був з нього непоганий. А найбільше взяло мене за серце те, що не видно було по ньому ні крихти тієї гордовитости і чванькуватости, яка так прикметна деяким паничикам-студентам. Бо кажім так, чи с'як, а дистанція між нами була чималенька! Де ж тут: небо і земля! Він же парсуна, студент прав, академік, а я просто — ніщо, сіренький шпачок, штубачина з п'ятої нормалки. Проте мій неоцінений інструктор не мав мене за якесь помело, а трактував як побратима і молодшого товариша.

Ну, в пророблюванні лекцій не можу сказати, щоб він був надто акуратний, хоч і видавався часом доволі вимогливий... Тут теж, як і деінде, вилазила вже наверх його вередлива вдача. Бувало — мучить мене та й мучить, не попустить ні же тої коми, а іншим разом слухає-слухає, як я виковую напам'ять котрусь там деклінацію, а там махне рукою та й скаже:

—Ти, мой, доки ти гадаєш так баландіти?.. Тобі ще не надоїло? Кинь к чорту цю латанину та йди погзися трохи з хлопцями, а я за той час культурно подрімаю. Не забувай, сину, що хто довго спить, в того сильно виробляється пам'ять!

Самозрозуміло, що від першого дня нашого знайомства мій неоцінений пан інструктор воєнним порядком іменував мене своїм особистим чурою, чи то пак побігущим для всяких справунків. Я бігав щораз купувати йому цигарки чи то спортову газету (інших газет пан Макс не любив читати), заносив на пошту його листи, або таки до рук самої адресатки, що мені краще виплачувалось, бо діставав шістку "на бомбони". Прекрасною адресаткою була в той час одна "кукурудзянка", панна Дарця, що мешкала

на Черешневій вулиці, під 10-им числом.

Щоправда, ніколи не вживав мене до таких функцій, які принижували б мою школярську гідність: от хоч би, наприклад, не давав мені чистити своїх черевиків. Може, й тому, що єдина пара його черевиків була тоді заставлена за п'ять злотих в "Торгівлі старовиною" пана Герша Корндурфта на Городецькій вулиці, а мій неоцінений пан інструктор, рад-не-рад, мусів топтати львівський брук роз'їханими сандалами, що скидалися зовсім на Абу-Касимові капці.

У нашому мешканні ми почували себе справжніми господарями. Саму ж бо хазяйку, пані Евдокію, ніч виганяла хати і ніч до хати приганяла. Прокидалась вона геть-геть до сходу сонця, поки ще радіо заграло "Кеди раннє встаюч зорже". Відчитавши наспіху ранішні молитви, пані Евдокія збігала через сіни будити свою супряжницю, пані Кунегунду, та її чоловіка з другого подружжя, пана Вартоломія Плішку. Пан Вартоломій, загальноповажаний на Богданівці шевських діл майстер, як і кожний чесний ремісник, що живе з праці рук, очевидячки, в таку досвітню пору ще не прочуняв був як слід після вчорашнього похмілля. Пані Евдокія мусіла прикладати чимало зусиль, а деколи й досадних штурханців (їх обривав, звичайно, запаморочений пан Вартоломій), поки вирядила цю знамениту пару з дерев'яним візком на одному колесі до Болгарів по свіжу городину.

Потім уже пані Евдокія докінчувала читати вголос решту молитов, одночасно запалювала примус, молола каву і смарувала слив'яним повидлом величезні байди куликівського хліба для мене і для пана Макса на сніданок. Само собою, не забувала теж розставити череп'я з прохарчунком для своїх котусів.

Ми ще переверталися спати на другий бік, як пані Евдокія вже мандрувала на Новий Світ, на базар! Коли ж смерком верталася струджена з базару, то, не переводячи духу, заходила знову коло примуса, горшків, котів, і так до пізньої ночі, поки радіо не заграло "Єще Польска не згінела".

Справді треба було дивом дивуватись, як і коли наша господиня, не розриваючись начетверо, кожний день сумлінно обслуговувала Пана Бога, і широку публіку на базарі, і своїхкотусів, та й ще нас, двох гицлів, співала обійти, нагодувати, обшити-облатати!

А ми ~ невдячні! Ех, якою чорною зрадою відплатили ми їй за всі добродійства!

***

Коротко — це було так:

— Михайле, чуро мій вірний, — сказав одного разу мій неоцінений пан інструктор. — Скачи-но щодуху на оболоння і приведи сюди Адаська.

Позаміське оболоння, чи як воно шумно називалось — спортовий майдан Робітничого Клубу, щодень було ареною несамовитих герців, які тут виправляла непроглядна хмара недоростків, що копали м'яч. Розшукати серед тієї комахні Адаська була річ проста: шибеник, найбільше з усіх обірваний та засмальцований, найстрашніше подряпаний, найшвидший у ногах і найголосніший в матюках — це й був Адасько, синок пані Кунегунди з першого її подружжя. Цей малий опришок своєю страшною зброєю — катапульткою сіяв широко німий жах серед котів, собак, горобців та

щонайменшої дівчорі. Так само добру половину розбитих на нашій вулиці шибок сміливо можна було покласти на рахунок його катапулькової діяльності.

Цікава річ, що до мого пана інструктора цей гультіпака мав вийнятковий пошанівок. Раніше, поки ще пан Макс іменував мене своїм чурою, всі зв'язані з тією почесною службою послуги виконував якраз Адасько, звичайно, не безкорисливо, так, як я, а за частенькі хабарі то на кіно, то на морожене, то на цигарки, бо це чортеня в хлоп'ячій шкурі курило вже, як старий хлоп.

Переговори, що відбулись між Адаськом і моїм інструктором, були потайні, строго довірочні. Обидва сідали осторонь і завзято про щось перешіптувались. Так і видно було, що пан Макс до чогось-то Адаська намовляє, Адасько ж не конче радий на це пристати. Під час переговорів мій неоцінений пан інструктор двічі лазив до кишені, ніби шукаючи там переконливіших аргументів. Коли ж утретє помацав кишеню й приманливо задзвенів дрібняками, Адасько на знак згоди плюнув під "недокінчену симфонію" і заявив коротко:

—Кляво є! А то буде пацалиха!

І вітром вилетів надвір.

—Михайле, чуро мій вірний!— сказав тоді пан Макс.— Сьогодні ввечері ти будеш свідком подій величезної ваги. Я відважився на рішучий крок у боротьбі з котячим засиллям у нашій хаті! Так, вибила година чину, настав день розплати! Ось-ось, і ми здихаємось нашого відвічного ворога, що обриджує нам життя і в дослівний та метафоричний спосіб затроює повітря. Однак, я не бажав би, щоб цей мій крок був фальшиво тлумачений, щоб опісля всякі "Товариства опіки над кониками-стрибунцями і вагітними божими корівками" не пискували, що я варвар, вандал і ворог всього звірячого ґатунку. Ні, я кожній тварині, навіть блосі, признаю право на існування, раз тая тварина вже існує і без моєї попередньої на те згоди. Але ж я завжди і всюди обстоюватиму Швейкову засаду, що порядок на світі мусить бути: людина повинна жити по-людському, собака — по-собачому, віл — по-волячому, а кіт — по-котячому, так чи ні?

—Так є, прошу пана інструктора!

Тут пан Макс, прибравши прокурорську позу, вп'ялив полум'яне око в котусів нашої господині:

—Лежні! Трутні! Дармоїди!— кидав на них громами.— Скінчилося ваше панування і безсоромне лінюхування і плавання в молоці та сметані! Я прожену вас із цього котячого раю туди — на вулицю, де кожне з вас мусітиме працювати в поті чола, щоб сполювати собі щоденну мишу, яко же полювати мишей єсть собачий обов'язок кожного кота!

...Звечоріло. Не встигла наша пані господиня, з базару прийшовши, розгосподаритись на кухні коло горшків, як тутечки коло неї вже закрутився дзиґою малий Адасько з загадковим клунком під пашиною. В клункові ворухилось щось наче живе і навіть подавало голос, подібний до котячого м'явкотіння.

—Йой, пані Павлово!— залебедів Адасько.— Ви є така добра кубіта, маєте таке

злоте серце і так любите всяку звірину, а тут бідна коціна, без тата без мами, сиділа собі на тротуарі коло пекарні Меркурого і сумно-сумно нявкала. А хлопці-батяри, дондер би їх свиснув, отой Збишко пані Михайлової і Юзько Майхер, давай каменями шпурляти на таку бідну коціну! А потім хотіли кинути її під трамвай! А мені жаль стало сироти, я взяв її та притаскав до вас. Я знаю, що ви маєте злоте серце і не зробите кривди такій мізероті — притулите її до своїх котусів!

Тут чортів Адасько геть зовсім розжалобився, захлипав і двічі шмаркнув у кулак, а при тому швиденько розмотав свій живий пакет, з якого м'яко, мов подушина, висипалось просто на чотири лапки нашорошене, мов їжачок, витрішкувате, сіро-буре котеня...

Не знаю, чи зрадів би так шукач золота свіжовідкритою, багатующою жилою, чи молода мати, якій цигани вкрали дитину, — щасливим віднайденням свого скарбу, або чайка при битій дорозі, якій проїжджі чумаки забрали чаєня, — поверненням її малятка, як зраділа невимовно наша господиня тією знахідкою, що її приніс до кухні малий Адасько!

Добряче, ласкаве, вщерть сповнене любов'ю до котячого роду її серце розкрилося широко, мов ворота раю, на привітання маленького гостя, а в парі з тим чутлива душа пані Евдокії розкрохмалилась, розтанула воском. З очей ринули сльози, справжня злива сліз радості! Пані Евдокія вхопила котеня, притиснула до грудей, поміж якими, не во гріх кажучи, могло б зовсім вигідно заховатись не то котеня, але й доросле телятко, вона міцно тулила котеня до свого лона, рясно, мов мотопомпа, скроплюючи його сльозами, причому нещасній тварині загрожувала подвійна небезпека смерті: від удушення в обіймах пані Евдокії та від утоплення в повені її ревних сліз.

Тут виступив на арену подій і мій неоцінений пан інструктор. Він встроїв у стелю надхненний погляд і урочистим та вельми орнаментальним стилем виголосив промову, що її сміливо можна б затитулювати: "Похвала добродійним ділам та християнським чеснотам раби Божої Евдокії Перепилиці":

—О, благословенне будь,— казав мій пан інструктор,— невмируще, шляхетне, всеперетоплююче вогнем любови людське серце! Благословенна будь нефальшована і щира доброта людей низької кондуїти — єдиний скарбе, що надаєш сякої-такої вартости оцій мізерній шкаралупині, яка зветься землею! Пані Павлово! Самаритянко! Опікунко всіх самотніх, бездольних і покривджених! Те, що ви змилосердились над цією безпритульною істотою котячого ґатунку, пригорнули її до себе, зогріли теплом вашого серця, буде записане вам там — перед престолом Всевишнього! Ох, як любо, як привітно тепер у нашій хаті! Глянеш — так і виринає тобі перед очима ковчег нашого прабадька Ноя, в якому сорок днів і сорок ночей плавали поруч у дружній злагоді люди, тварини і боже птаство. Правда, щодо птаства — бракує тут, між нами, того канарка, що його зжер попередник нашого Мацька... Але сказав праведний Йов: "Бог дав, Бог узяв, хай же Його ім'я буде благословенне!"

Пані Евдокія була на вершинах щастя!

—Йой, пане Максю!— аж стогнала від зворушення.— Йой, який то з вас коханий

субльокатор, пане Максю! Багацько вже всякої голоти мешкало в моїй хаті, але такого коханого субльокатора, як ви, ще'м ніколи не мала на станції. Ви як вже щось скажете, то хай ся той монах від отців Василян сховає — аж за душу бере і за серце щипає! Шкода вас на адвоката, вам би йти на теологію, бігме Боже!

Тут пані Евдокія, все ще розливаючи надовкола потоки сліз, пристрасно обняла Адаська, цмокнула його в обчекрижену голову та й заголосила:

—Йой, Адаааасю, та чом ти такий батяр, таке ледащо! Та ти дідьчий вилупку, ти, прокляте байстреня, прости, Боже, гріха, та ж я твоя хресна мама, я ж тебе до хресту тримала, я ж тобі пипку ссати давала, але то надаремне, бо з тебе нич доброго не буде! Бо ти напевно зогниєш десь в криміналі, коли яка добра душа не змилюється над тобою та не втопить тебе змалечку в каналі. Але то дуже красно і барзо тя за те хвалю, що ти уйнявся за неповинним створінням, оборонив його від людської злоби. На ж тобі за те!— і тицьнула йому в обидва кулаки по одному запашному яблуку.

—Наша бере!— засукував жмені мій неоцінений пан інструктор, коли ми клалися спати.— Ну, вдався мені той Адасько, що?.. Ти чув, як він по-мистецьки відрецитував тую серцерозриваючу історію про "бідну коціну"? Молодець! Справжній артист: плаче на замовлення і бреше, ні заїкуючись. Бо хіба не треба тобі того пояснювати, що бідну коціну він, звичайно, не знайшов на вулиці, а в простий спосіб украв її в сторожихи з-під дев'ятки. Згідно з нашою умовою, за кожен таку спольовану штуку він фасує від мене п'ятдесят ґрошів готівкою. Завтра, наприклад, він повинен зорганізувати щось в складі вугілля при Городецькій 105, очевидно, якщо при цій нагоді вугляр не розчерепить йому лепети відлупком антрациту. Післязавтра запланований скок на шинок Розенблята...

—А то ж як?— відважився я спитати.— То замість здихатись своїх, домашніх котів, нам тепер щодня прибуватиме один чужий?

Мій неоцінений пан інструктор якось єхидно підморгнув бровою:

—В тому то й заковика, народній приятелю! Бойова тактика, воєнні хитрощі, капуєш?.. Ти лише все бисто помічай і бери на розум.

Справді на другий день увечорі повторилася точно така сама сцена. Не встигла наша господиня переступити порога, як на кухні вже немовби з-під землі виріс Адасько, звичайно, не з порожніми руками. Та цим разом, замість малого котенятка, притаскав здорового котюру, такого закуреного вугляною пилюгою, закопченого й обсмаленого, що важко й було сказати, якої він масти.

Свіжий набуток був трохи дикої вдачі, бо лише Адасько пустив його з рук, він притьмом чмихнув під кухонну шафу і там заховався в найтемнішому кутку, не проявляючи найменшої охоти нав'язувати ширші товариські контакти. Так що до вечері, наприклад, довелося випрошувати його звідтам з допомогою держака від мітли.

Але на тому не стало, бо на другий день невтомний Адасько в розпалі щедрости притирлив уже не одну штуку а цілу пару: під одною пашиною двигав коцура, під другою кішку! Правда, при цій нагоді висунув до пана Макса оправдану, зрештою, вимогу доплатити йому додатково по десять ґрейцарів від голови — за біль, бо під час

"скоку" на шинок Розенблята перехопила його кухонна помивачка і сперезала по крижах коцюбою.

Так у короткому часі чередка пані Евдокії зросла на чотири голови і вже нараховувала разом сім штук. Наша хата обернулася в котячу менажерію: крик-писк, пронизливе голосіння, то дико-розпучливе, якби з кого живцем обдирали шкіру, то жалібно-плачливе, в сольовому та збірному виконанні, днями й ночами разносилося тепер з нашої хати та будило щораз більше затривоження не тільки серед найближчих сусідів, але і в самої пані Евдокії...

Мій неоцінений пан інструктор ріс мов на дріжджах!

—Так треба братися до діла!— тріумфував, і очі в нього горіли злорадісною втіхою.— Бачиш, сину, тут справа проста, як обруч: треба трохи студіювати людську психологію. Хочеш лакомого відучити від лакеїства — не відбирай у нього хліба, а, навпаки, напихай хлібом, поки не заткнеться. Те ж саме з нашою старою: хочеш котів? Любиш котів? На ж тобі! Маєш, бабо радість! Вчора прибула тобі одна потіха, сьогодні дві, завтра ще прибуде, я тобі позношу котів з цілого Львова, я тебе обложу котами, поки, кінець кінцем, вони тобі не насточортіють! Бо треба тобі знати, що ці цувакси — це не смирні й добре виховані домашні котусі! Ні, це, як сам бачиш, ненажирлива зграя, з дикими норовами, без почуття хатньої дисципліни і доброго тону. Як вони візьмуться тут господарити, то не лише засвинять цілу хату та перевернуть її догори коренем, а ще й в додатку — на що і я розраховую — перероблять на своє копито домашніх котусів! Словом — витвориться така ситуація, що наша старенька буде примушена, проти власної волі, розігнати ту всю голоту на сто вітрів! Так, народній приятелю: ворог буде розгромлений, а перемога наша!

Та радість пана Макса була передчасна... В зустрічі з дійсністю всі його пляни, всі надії-сподівання розвіялись, як солом'яний дим. Бо він зробив той самий промах, що його частенько роблять і з цього приводу програють вирішальні баталії найвизначніші полководці світу: не передбачив так званих непередбачених обставин. Він, можливо, досить вірно простудіював психологію пані Евдокії, зате ж скандально занедбався в студіях котячої психології.

А воно зразу стало ясно, що наша менажерія розполовинилася на два табори: табір домашніх і зайшлих котів. Доматори з самого початку зайняли ворожу поставу до зайд — і не дивниця, зайди в корені підтинали їхні життєві інтереси: пожирали-бо, крім своїх, ще й їхні порції, витісняли їх з м'яких та вигідних леговищ, взагалі стали себе вести дуже арогантно. Зудар висів у повітрі і спалахнув одного дня таки на наших очах:

Після кількох відокремлених сутичок і перепалок по кутках то сям, то там дійшло до генеральної офензиви автохтонів, які об'єднаними силами, з заїлістю, вдарили на зайд! Уже в першій військовій суматосі домашні коти трохи не роздерли на шматки сіро-буре котеня, якому тут же, на полі бою, з надмірного перестрашу, трапилась одна неприємна, а ще менше запашна пригода...

Знявся пекельний вереск, що його чути було аж до пекарні Меркурого! Бій вив'язався короткий, але жорстокий, і закінчився блискучою перемогою автохтонів.

Розгромлені зайди — покусані, обдряпані, з обшмалатаними вухами, відв'язуючись від ворога, розбили в кухонному вікні шибку і тією дорогою пробились з хати на волю.

І тільки ми їх бачили...

Не треба хіба казати, що ця неочікувана подія була для мого пана інструктора неначе грім з ясного неба. Вона підкосила його, як сокирою, зім'яла, згнобила, знівечила, споневір'яла, морально знищила!

—Пропало! Все пропало!— трохи не заплакав пан Макс, звалившись на "недокінчену симфонію".— Анатемське котяче кодрло, скільки воно мені здоров'я коштує! Ба, коли б то лише здоров'я — а скільки грошей! І все на пропаще: чотири гади втекли, а три свої осталися, мов на глум. Скажи тепер, Михайле, чуро мій вірний, чи не вийшли ми на скінчених дурнів?

—Так є, прошу пана інструктора!— відрапортував я по-вояцьки і стукнув зап'ятками.

4

Щось тиждень чи два після тієї пригоди пан Макс ходив неначе отруєний. А вже найвірнішим показником поганого настрою в мого неоціненого пана інструктора був його вовчий апетит. Бо в нього виходило все не так, як у людей: буває, коли хто має якусь журбу чи клопіт, то тратить сон і апетит, а пан Макс навпаки — чим більше журився, тим краще висиплявся, а вже з'їсти міг тоді хоч би коня з копитами.

Аж тут одного разу сильно мене здивували й непомірно зацікавили загадкові приготування, що їх пан Макс поробив у нашій кімнатці. Не знати навіщо повипихав з покою до кухні такі меблі, як "недокінчену симфонію", столика-інваліда, крісла і навіть моє розкладано-складане ліжко. Одинокє вікно в кімнаті заслони́в коцом, щільно пришпиливши його цвяшками до стіни. Черідку пані Евдокії, яка саме заживала післяобіднього відпочинку, насильно розбудив з солодкої дрімоти і перегнав з кухні до покою. Причинив двері кухні, засвітив електрику...

І тоді, Бог його знає звідки, витягнув дивовижний струмент — не то шевський потягач, не то поясок загострювати бритву, в кожному разі бути полоскотаним поспиш таким інструментом аж ніяк не належало б до приемности.

Після цих приготувань мій неоцінений пан інструктор старим звичаєм виголосив до котусів пані Евдокії коротку доповідь:

—Лежні! Трутні! Дармоїди! Як ніколи в житті я не був, так і тепер не є прихильником насильства і терору. Тому я вас ніколи не бив, не мотлошив, ніколи не жививав у стосунку до вас фізичної, що так скажу, переваги. Та тепер, в силу виняткових обставин, доведеться її застосувати... Справа-бо роїть на вістрі ножа: або я, або ви з хати! Я є кість від кості, плоть від плоті дитина нашої вольової й динамічної епохи, я —стоп'ятьвідсотковий принципіаліст і, як такий, на жадний гнилий компроміс із вами не піду. Раз сказав слово, що здихаюсь вас із хати, то вже мушу до кінця стояти на такій ідеологічній платформі. Я гадаю, що ви, як інтелігентні тварини, зрозумієте мене, пошануєте мої погляди і не будете заскочені, коли я запізнаю вас практично з основами вольового світогляду. А тепер, Михайле, чуро мій вірний (це вже пилося до

мене), перехристись три рази й заспівай: "Ой, хто, хто Миколая любить".

—Ой, та ще далеко до Миколая,— зробив я несміливу заввагу.

—Не шкодить. Тренуйся вже тепер. Ану, затягни голосочком!

"Ой, хто, хто Миколая любить!"

Ой, хто, хто Миколаю служить!.."

Я співав, виводив голосами, а в той же час мій неоцінений пан інструктор поплював у жмені та й давай хрестити налигачем котусі пані Евдокії! Як не як, а кохані котусі були тим несподіваним фактом таки досить заскочені. Поки ще пан Макс теоретично запізнавав їх з основами вольового світогляду, то було півбіді: котусі сиділи собі вкупці, доброзичливо прислухались його бесіді і задоволено муркотали. Коли ж знечев'я пан Макс перейшов від теорії до практики, сердешні котусі просто сторопіли! Та ж досі ніхто не посмів не то що вдарити їх, але й пальцем торкнутися!

В першу мить вони ні не ворохнулись, сиділи, наче здеревілі, не знаючи, що це з ними таке твориться... Та коли налигач дошкульніше затанцював по їхніх хребтах, вони підскочили, мов опарені, і кинулись врозтіч. Та ба! Тікати не було куди... Двері заперті, вікно заткане коцом, скрізь голі стіни, ніде ані куточка, ні щілиночки, щоб заховатись від напасті!

Вони метушились, як у пастці, дерлися по стінах, дряпалися аж на стелю — та все дарма, налигач досягав їх усюди і парив, парив, аж гуділо. Ця коломийка продовжалася так довго, аж нам усім те все набридло: мені співати "Ой, хто, хто Миколая любить", панові Максові — пороти котусів, а котусям — ламентувати й дертися по стінах.

—Ну, думаю, на сьогодні досить,— сказав мій неоцінений пан інструктор.— Подаю до загального відома, що продовження сеансу відбудеться завтра, по обіді. Прохається всіх учасників явитись точно в означеній годині.

Так то подібний "сеанс" повторився ще завтра і кілька днів підряд. Ясна справа — мені і панові Максові від таких засідань великої шкоди не було, зате бідні котусі через тиждень мов не ті стали: помарніли, схудли, посумніли, зробилися сильно нервові і полохливі.

Наша пані господиня зразу це запримітила і затривожилась:

—Ой, пане Максю,— забідькалась,— чи ви того не завважили, що з нашими котусями щось не доладу? Ви бачите, як вони, сирітоньки, осоловіли? Може, хворі або що?

—Гм, гм!— глибокодумно похитав лобом мій неоцінений пан інструктор.— То ви, пані Павлово, мушу вам це наділити, щось пізно спам'ятались, що з ними справа не гаразд. Я вже це віддавна бачу, ще відтоді, коли вони пожерлися з тими прибудами, яких ви так великодушно, а необачно прийняли в хату!

—Ну-ну, скажіть, що ж ви таке побачили?

—Ой, пані Павлово, пані Павлово, ви, мабуть, не уявляєте собі, як то ризиковно пускати в хату кота з вулиці! Таке стерво всюди лазить і всяку чуму, всяку заразу за собою носить. Ану, не дай Біг, якби котре з них було сказане?.. Тоді могло б, як ніщо, і

ваших котусів заразити скажениною і навіть нас покусати! Хоч і так не знати, що ще з того всього може бути!

—Ой, Матко Найсолодша Милятинська!— сплеснула руками пані Евдокія.— Пане Максю, та що ви таке говорите! А сохрани і заступи нас Господи від такого горя!

Перший удар був добре вимірений: в серці пані Евдокії засіялись зеренця тривоги, сумніву. Та все найтяжче невблагана доля тільки їй готовила...

***

Була неділя. Ранок. В кухні — теплий, домашній настрій. В носі приємно вертиться милий, незабутній запах свіжозапареної кави з цикорією "Пражінь". Я похапцем споживаю сніданок, щоб не спізнитися на екзурту. Наша господиня, пані Евдокія, втиснула свою огрядну фігуру в дзеркало — вона теж шикуються до церкви і відповідно причепурюється. Мій неоцінений пан інструктор щойно проснувся, а тепер нагнувся над мушлею водотягу і з нагоди святочної днини основно й голосно полоще зуби. Наші кохані котусі розсілися мальовничою групкою на підлозі посеред кухні і вигріваються в ранішньому промінні сонця, що рясно летється крізь недавно вибите і досі ще не вставлене вікно.

За вікном — чудове літо, щебече по городах боже птаство, весело гомонять діти, бджоли, радіоприймачі та міські трамваї й урочисто дзвонять дзвони в святинях королівсько-столичного міста Львова.

Власне, господиня наша, убравши старомодний і пернастий, немовби гренадерський, капелюх, розганялася вийти з хати, як тут мій неоцінений пан інструктор замахав на неї руками і головою, мовляв, щоб подождала. Промовити слова він поки що не був спроможний, бо саме, подавши плечима назад, галасливо полоскав рота і мав повну горлянку води, що клекотіла в ній, як у чорторії Ніягари.

Пані Евдокія пристанула.

—А що там таке, пане Максуню?

Пан Максуньо, немов той тритон, випустив з рота потужний струмінь води в мушлю, випростав крижі і витягнув із задньої кишені штанів щербатий гребінець.

—Так, пані Павлово,— промовив і прибрав при тому незвичайно серйозний вигляд.— Я довго мовчав, довго таївся зі своїми думками, довго давив у собі все те, що мучило мене, хвилювало. Але ж далі мовчати несила! Втім, правди не затаїти! Чи тепер, чи в четвер, вона вийде наверх, як та крадіж у м'ясарні пана Бабачка. Прикро мені і боляче, пані Павлово, слово чести, дуже прикро, та годі: ви мусите знати всю правду!

Під нашою господинею поволеньки підкосилися коліна, вона спотикнулася і важко, дуже важко присіла на крайчику постелі. Дебелі руки, обмотані чорною вервицею, налякано притулила до не менше дебелих грудей.

—Йой, Матко Найсолодша! А що ж би воно таке могло бути?

—Пані Павлово,— продовжував пан Макс, з немалими труднощами розчісуючи гирю,— ми є, славити Бога, християни та практикуючі греко-католики, тому нам не слід давати віру всяким забобонам, всяким суєвірним вигадкам про духів, опирів та інші

страховища. Однак, як вам скажу, пані Павлово, скажу вам, як студент прав та будь-що-будь інтелігент, людина з щойно розпочатою високою освітою, що поза нашою вірою і розумом існує щось таємниче, нерозгадане, щось, що криється поза межами нашого світосприймання. Як вам, може, відомо, а може, й невідомо, є на світі люди, що вірять у мандрівку душ. По-латині це називається "реінкарнація", по-грецьки "метапсихоза", але вас, пані Павлово, ніхто не розіпне на хресті, якщо ви не вб'єте собі в тямку однієї чи другої премудрої назви чи забудете на амініь обидві. Теорія про мандрівку душ лягла в основу брамансько-буддійської релігії, що її почитають, між іншими, мешканці Індії, народ, що засадничо не носить штанів, а парадуює в самих підштанках. Оті індуси вірять, що душа померлої людини входить в собаку, в kota, в свиню чи в іншого крокодила, і так ступнево чимчикує собі з одної скотини до другої, поки це їй не набридне, а відтак знову вселяється в людське тіло.

—Йой, та що ви кажете?!

—А бігме, Боже! І тепер так, прошу пані: коли, скажімо, з небіжчика влізе в тваринку душа чесної людини, то ця тваринка теж буде добра, лагідна, пожиточна. Та коли в тварині заквартирується душа такого горлоріза, як опир з Діссельдорфу, або наш Цибульський, що порізав наречену на сімдесят сім кавальців, то тоді така тварина стає гіршою від чорта! Розуміється, я досі кпив собі з отих вірувань, вважаючи їх за байки, аж тут, у вашій хаті,— так, пані Павлово, у вашій хаті!— я переконався, що це правда. Пані Павлово, є на світі тварини, що мають в собі злого духа!

—Ісусе Христе!— з острахом прошептала пані Павлова.

—Так, мають в собі чорта!— щораз більше запалювався мій неоцінений пан інструктор.— Пригадуєте собі тих вуличних котів, що їх позносив був до нас Адасько?.. Між ними був один такий чорний, осмолений, зі страшенно злющими сліпаками! Я певен, я голову свою даю за те, що цей котище мов у собі злого! І що більше: лихий дух перескочив з нього і вселився у ваших котів, пані Павлово! Так, тепер у ваших котах сидить чорт! Вони мають злого духа!

—Матінко Божа!— ледве прошептала пані Евдокія і машинально підняла руку, щоб перехреститися, але рука, немов відрубана, мертво впала на коліна.

—Я знаю,— викрикував пан Макс,— що ви не ймете мені віри! Але ж я маю докази на те, що говорю. Так! Ваші коти лякаються знаку святого Хреста і мають страх перед побожним співом!.. Ану, Михасю!— гукнув на мене,— перехрестися і заспівай: "Ой, хто, хто Миколая любить!"

Ну, мене не треба було два рази просити!

"Ой, хто, хто Миколая любить!"

"Ой, хто, хто Миколаю служить..."

Ефект був надзвичайний! Потрясаючий! Не вспів я проспівати другої строфки, як котусями пані Евдокії, що мирно та любенько грілися на сонечку, немов би дрож прошиб, якби пропасниця потрясла! Немов тее стадо безрог з біблійної притчи, що в нього з допусту Господнього вступили біси, котусі пані Евдокії, почувши мій побожний спів і пригадавши налигача, з пронизливим вереском зірвались з місця, закрутились,

заметушилися по кухні: Мацько притьмом видряпався на шафу, Міцька скочила на піч, Фіцька на мисник — грим! трах-таракх!— полетіло з брязкотом скло, посуд, настала неописана суматоха!

Гірким-глумливим присудом долі прийшлося коханим котусям рятувати себе тою самою дорогою, куди недавно спасались втечею розгромлені в лютому бою їхні чотириногі противники: помітивши вибиту у вікні шибку, котусі, не тямлячи себе з перестрашу, якого нагнав їм святий Миколай, одне по одному повискакували надвір, а там — як пішли садками-городами, тільки за ними зашуміло...

В кухні щось задудніло, ніби звалився Шпрехерів хмародер на Марійську площу: не ахнувши, не писнувши, без одного слова, господиня наша, пані Евдокія, впала, обімлівши, на підлогу.

***

Від тієї події протекло багацько каламутної води в закопаній і зацементованій під Львовом річці Полтві... Так, ми обидва з моїм паном інструктором були тоді молоді, безжурні вітрогони, нам пусте буяло в головах. Ми щиро, до розпуку реготалися ще не раз із цього випадку, нам тоді і в голову не приходило і на думку не спадало, скільки жури, скільки важкої муки нагнали ми нашим жартом бідолашній пані Евдокії!

Тільки тепер я уявляю собі цілком, яку душевну трагедію пережила наша поштива пані господиня, яку жорстоку боротьбу мусіла вона звести в своєму роздертому серці! З одного боку змагалася материнська любов та прив'язання до котусів, яких виховала, вигохала, з якими зжилася віддавна. З другого боку стояла твердо-непохитно її проста та нескладна, але глибока побожність: прогнати з хати котусів — серце тріскає з болю, душа ридає... Тримати ж у хаті, їй, старшій церковній сестриці, тварини, що в них загніздив злий дух,— це ж непростий гріх, образа Божа!.

Кінець кінцем церковна сестриця перемогла котячу маму... Яюсь через день чи два після цього випадку прийшов до нас Адасько і під великим секретом зрадив нам ось яку тайну: пані Евдокія потайки закликала його, встромила в руку золотого ще й додала сорок грошів на трамвай, звеліла спіймати котусів (вони сиділи в бур'янах), зав'язати їх в мішок, завезти аж до останньої зупинки трамваю число 1 і там, за Личаківським парком, пустити їх у ліс.

А пополудні тієї ж днини, як мене і пана Макса не було вдома, попросила нашого отця пароха, щоб покропив мешкання свяченою водою та відправив "Страшну молитву" для відполошення злого духа...

Як я став соловейком

Богдан Ігор Антонич писав колись, що він був хрущем на вишнях, які оспівував Шевченко... А я без всякого там гіперболізму мушу вам оце признатись, що був колись соловейком, чи, радше, виконуючим обов'язки соловейка, надхненника і повірника всіх закоханих на світі, крім З'єдинених Держав П. А., де той пташок не урядує.

І такі, бачите, дива траплялися колись у Львові, а ще весною, коли розцвітали каштани і так одурманююче пахла черемха на Старому цвинтарі, коли вечори були такі місячні, що магістрат забороняв світити на Копитковому вуличні ліхтарні, коли по всіх парках, городах і шкарпах снувались закохані пари, мов химеродні з'яви з Царства Тіней...

Одної такої весни поцілила стріла Амура студентське серце мого неоціненого пана інструктора. Не був це, правда, якийсь новий роман, а ще минулорічний, тепер тільки відсвіжений. Дамою серця пана Макса далі була панна Дарця з Черешневої вулиці, яка саме того року закінчувала приватну гімназію імені Іллі Кокорудза і приготувалася до матури. З тієї нагоди частіше тепер стрічалася з паном Максом а Старому цвинтарі, де вони, мабуть, обговорювали різні матуральні справи.

—Слухай, народній приятелю, ти мусиш бути соловейком,— сказав мені мій неоцінений пан інструктор, вернувшись з однієї такої рандки.

Я вже звик був до його дивовижних вигадок, тому зразу не притакував і не перечив йому ні в чому. Чемно, слухняно ждав, що він скаже далі.

—Бачиш, сину, на вступі я мусів би познайомити тебе з деякими деталями любовної матерії, про які тобі, зрештою, як штабакові з шостої нормальної, і не треба багато знати. Скажу коротко, що жіноцтво — це народ страшно химерний і має свої мухи в носі. От, хоч би, для прикладу, моя наречена, панна Дарця: пропадає дівчина за романтикою! Завзялася конче ходити на рандки на Старий цвинтар, де навіть немає лавочки, щоб культурно посидіти й поготорити, і тобі хоч-не-хоч приходится сидати на кам'яну надгробну плиту й тривожити вічний спокій якогось цехмайстра чи хорунжого Куркового товариства. Ба, але на тому не кінець її романтичним забаганкам! Вона ще вимагає, щоб нам над головами, на липі, тьохкав соловейко! А там, на цвинтарі, крім ворон, взагалі не чути жадного птаства, та й це вже надходить пора, коли ці фраєри-солов'ї перестають горлати. Тлумачу їй: серденько, скарбе мій, я тобі щось заспіваю або забренькаю на гітарі, щоб тебе розкрохмалити, а вона — ні та й ні! Я, каже, хочу соловейка. Ну, а як дама хоче, то кавалір щоб і на голові поставився, а мусить вдоволити її бажання. Так що немає ради, народній приятелю, рятуй ситуацію: будь за соловейка!

Мушу сказати, що пропозиція пана Макса сильно мене заінтригувала, хоч на згадку про Старий цвинтар, надгробні пам'ятники, плити і могили моє дитяче серце стиснулося тривогою...

—Ага, то я маю вилізти на липу і тьохкати, як соловій?

—Приблизно так, народній приятелю,— притакнув мій неоцінений пан інструктор.— Та ми живемо, славити Бога, в двадцятому сторіччі, і новітня техніка поробила вже і в цьому напрямку деякі угоднення. Я переходив нині через парк і купив тобі в ганделеса таку ось штучку, бачиш?— І витягнув з кишені малу круглу бляшку, точніше — дві бляшки, злютовані до купи з діркою посередині. Встромив цю бляшку між губи, втягнув повітря, і з його рота стали добуватися справжні трелі, хоч не знати чий — дрозда, шпака, жайворонка чи соловейка. Так чи так, виходило щось на

подобу пташиного співу.

Пан Макс передав мені цю чудесну бляшку і сказав:

—Бери і практикуй до завтрішнього вечора. Можеш кувати граматику й одночасно приготувлятися до концерту, буде тобі веселіше. Притискай дірку язиком раз міцніше, раз слабше, і так маневруй кінчиком язика, щоб не виходило просте терликання, а... "зворушлива пісня кохання, що лине просто з серця маленької сірої пташки!"

Тут пан Макс викривив уста і завернув очима, наслідуючи щебетання панни Дарці:

—Взагалі, щоб вийшла романтика, чорти її подерли б!

На другий день, по вечері, пан Макс гладко збрехав нашійпані господині, що бере мене до кіна "Гражина" на релігійний фільм "Цар Царів", і ми махнули через поле Болгарів навпростець — на Старий цвинтар.

Вечір був світлий, зоряний, ніби спеціально замовлений в небі для закоханих! З-поза коминів пекарні Меркурого викотився задьористий молодик, красний, бестія, рум'яний, як свіжоспечений рогалик. На нашій Богданівці характер міста дивно якось поєднувався з вечірніми настроями села: з вікон летіла музика з радіоприймачів, а над дахами бриніли хрущі. На Рогачці подзвонювали трамваї, а зараз їм у відповідь відзивалось бевкання жаб у саджавках, на полі Болгарів.

Львів стояв перед нами, як на долоні, і мерехтів, як величезна муравлина купа, перетикана мільйонами світлячків. Над Головним Двірцем горіли ясні заграви.

І перекликалися поїзди.

Старий цвинтар — це були тільки сумні залишки колишнього Городецького цвинтаря, що займав колись широку територію білогорських піль, а який зліквідовано після епідемії холери в другій половині XIX століття. Таке сказав на відчиті в читальні "Просвіта" пан професор Мурський. На тому цвинтарі, розповідав пан професор, спочили тлінні прахи трьох князів Греко-Католицької Церкви — митрополитів Ангеловича, Яхимовича і Литвиновича. Під час ліквідації цвинтаря тіла двох із владик перенесено з процесіями на Личаків. Могили зненавидженого поляками першого "Тирольця Сходу", митрополита Антона Ангеловича, який відмовився вітати армію Наполеона,— ніколи не віднайдено.

На місці цвинтаря постало потім Нове Місто — нові вулиці й квартали, вічно закурені бльоки Колійових домів, а вже за Польщі виріс на пагорбі модерний Будинок Профсоюзів, збудований інженером Зарембою, чоловіком ославленої Горгонової.

І зараз поруч, притикаючи до пляцу Кентржинського, стояв ще зацілілий трикутний шматок Старого цвинтаря. Дикий та запущений, зарослий хабаззям, полином і кропивою, з якої стирчали розвалені гробівці, надгробники і врослі в землю, від моху чорні хрести. Старезні, розмолені липи й жалібні смереки тільки підкреслювали примарний настрій цього острівця мертвеччини...

—То тут!— шепнув мій пан інструктор. Ми опинились в найглухішому закутку цвинтарища, коло якоїсь поламаної огорожі. Над нами розпростерла могутню парасоллю одна з цвинтарних лип. Під нею, в зарослій травою ямі, валялася біла голівка янгола чи якоїсь іншої алегоричної фігурки з відбитим носом.

Пан Макс подивився на тоненьку фосфоризуючу стрілку годинника:

—Восьма година. За десять хвилин прилине сюди моя Дульчінея, якщо станеться якесь чудо і вона спізниться тільки на півгодини. Слухай же тепер добре, заступнику соловейка, моїх вказівок. Між іншим: ти мусиш бути трохи соловейком, трохи мавпою, то значить спритно лазити по дереві, щоб не впасти і не скрутити собі в'язів. Вилізеш, народній приятелю, і сядеш собі так, посередині липи, ні зависоко, ні занизько. Знайди собі, поки час, солідну гілляку і сядь на неї окраком, як на кобилу, а для безпеки тримайся рукою стовбура. Незаглядай і не підслухуй, що тут надолі робитиметься, бо це гріх, з якого муситимеш сповідатися. Сиди тихо і чекай на мої сигнали. Коли я раз кашляну — починай концерт! Тьохкай, голубе, з настроєм, з серцем і чуттям, хай тобі здається, що ти фактичний соловейко.

—А як довго треба тьохкати?— питаю.

—Аж доки не впаде сигнал число 2. Коли я кашляну двічі за порядком — це знак припинити музику, бо вона вже непотрібна. В тих рішачих моментах ти там, на липі, повинен зберігати абсолютний спокій, заткайся, хлопе, навіть дихати перестань і терпеливо жди на сигнал число 3. Коли я закашляв тричі, тоді ще трошки посидь на липі, а потім помаленьку, обережно починай злазити. Як злізеш — не оглядайся за мною, а хутко виривай з цвинтаря туди, на Городецьку вулицю. Маєш тут дві шістки на бальон, тільки не згуби! І уважай, щоб тобі сигнали не помішались, борони Боже!

Видавши повищі інструкції, мій неоцінений пан інструктор підсадив ще мене на липу, між іншим, тип деревини зарахований у лісознавстві до м'яких дерев, легколомливих. Про це я знав дуже добре, бо вміння лазити по деревах приніс до Львова ще з села. Не було в сусідстві яблуні чи черешні, на якій я не сидів би та з якої потім не втікав би стрімголов, коли несподівано надносило господаря.

А по липах лазив щороку за липовим цвітом, що потім сушився проти сонця в решеті на призьбі, а взимку мама варили з нього смачну гарбату — знамениту медицину проти кашлю й простуди.

Я знайшов собі на липі вигідне сідало, забезпечивши себе від упадку руками і ногами, витягнув свого свистуна, щоб мати його наготові, і терпеливо чекав на "сигнали". Довкола мене пахло вологою корою і мокрим від роси листям. Липа ще в той час не цвіла, але вже пускала прозябці квіту, що й білили в темряві, мов крильцята нетлі. Просто мені над головою просвічували крізь віття великі зорі, а з кінотеатру "Раксі", що містився в Домі Профспілок, долітала мелодія популярного тоді у Львові "личаківського танга":

*"Трамвай за трамваєм,
За трамваєм трамвай,
А за тим трамваєм —
Єще єден трамвай!"*

Видно, скінчився фільм, і тепер була перерва.

Але зараз надолі, підо мною, почувся знаний мені голоочок панни Дарці:

—А-а, добрий вечір! Хтось нині був вийняtkово точний!

Потім загудів басиськом пан Макс, що він завжди точний, чого, на жаль, не можна сказати про деяких гімназисток, а тоді його панна срібليсто засміялась і стала розповідати скоромовкою якусь історію в зв'язку з матурою. Що бельфер від латини завзявся когось "спалити" ще при письмовій, а вона, ідіотка, закохана в нього по самі вуха, це не жадний секрет, і ще не знати, що з того всього вийде.

Потім пішли смішки, зідхання і перешіптування, з чого я нічого не міг розібрати, та й не старався занадто підслухувати, щоб під час шкільної сповіді не мати на списку гріхів ще одної додаткової позиції.

Врешті, коли й перешіптування втихло, почувся сигнал число 1: мій неоцінений пан інструктор кашлянув пораз перший!

—Ну, тепер на мене пора. Треба рятувати ситуацію,— подумав я, встромив між зуби чудесну бляшку і без чарів-марів та заклинань обернувся в соловейка.

Вже не тямлю, як я тоді "тьохкав" — з чуттям чи без чуття, з серцем чи без серця, в кожному разі мої трелі на липі продовжувались довгенько, але, кінець кінцем, мусіли мати якийсь ефект, бо нарешті почувся здолу сигнал число 2. Пан Макс кашлянув двічі, а я з полегшею перестав тьохкати, бо вже й у горлі мені пересохло, і язик задубів від сердечного того дмухання в чудесну бляшку.

Довкола мене стояла глибока тиша і непроникальна темрява. Навіть зорі десь поділись, ніби позападалися під землю, так низько сплелися наді мною могутні конарі липи, яка, здавалося, все тісніше й тісніше обіймає мене невидними обіймами, як той вуж-удав, що був намальований у підручнику зоології пана професора Сітницького.

І раптом мою свідомість прошибла блискавка: Господи, та ж я на цвинтарі! І моє серце тонюсенько защеміло... В розгарячкованій уяві виринули чорні від моху хрести, надгробні камені і фігури, що стояли там, підо мною, а порожні ями заповнилися відразу відьмаками, опирями й опирицями, про яких я стільки наслухався вдома, в довгі зимові вечори, коли в хаті пряли або лушили кукурудзу...

А стара липа, на якій я висів, перетворилася в страшного "Лісового царя" з балляди Гете в переспіві Івана Франка, яку ми тільки вчора в школі читали та й ще мали написати з неї "короткий зміст".

Що й казати, страх облетів мене порядний, як у книжках стоїть! І чого вони так довго приготівляються до тієї матури?— обурювався я в своїй дитячій наївності. Сидять і сидять, і не дають жадних сигналів! А може, пан Макс забув подати сигнал число 3?.. А що, як вони вже забралися і лишили мене самого на цвинтарі? А що, коли мені прийдеться сидіти так на липі до 12-ої години опівночі, коли починають духи ходити?..

Думка про це пройняла мене невимовною тривогою і заставила зробити одчайдушний крок: злазити з липи, не чекаючи на останній сигнал пана Макса. Спускаюся трохи нижче, міркував я, і збадаю положення: як вони ще не пішли — тихенько сидітиму далі, а коли їх немає — скочу на землю і дам драла.

Злазити прийшлося цілком навпомацки, ніби спускатися в чорну пропасть або на дно глибокої студні. Тримаючись стовбура, мов кліщ, руками, ліктями та колінами, я зсунувся на одну гілляку нижче, потім ще на одну і ще на одну, але відчув, діткнувшись

її стопою, що вона вгинається під мною. Та в тривозі, що мене обхопила, я забув увесь мій тарзанівський досвід, здобутий на сусідських черешнях, навалився цілим тягарем на цю гіллячку, а вона — ррруп! — хруснула, затріщала, повітря засвистало мені в ухах, галуззя вдарило по очах, і я, з відповідним лоскотом, бебевхнув просто в якусь запустілу могилу...

—Гвалт! Йой, хто це?!— пронизливо запищала панна Дарця, десь таки немовби в траві, коло мене.

Розуміється, в такий драматичний момент, якби я навіть і був на смерть забився, то все ж таки зірвався б на рівні ноги й щодуху втікав би з цвинтаря! Ох, милий Боже, звідки тоді взялася в моїх ногах швидкість і легковійність вітру? Як шалено я плигав через повалені надгробники, хрести і кам'яні плити, як молодий сернючок, пересадив одним махом залізну огорожу! Крім страху, що мене гнав і пхав, я чув, що під лівою лопаткою сильно мене запекло: мабуть, падаючи з липи, я гримнувся плечима об кам'яну голівку алегоричної фігури, що лежала в траві.

А коли вирвався з цвинтаря на поле, почув ще сповнений святого обурення голос мого неоціненого пана інструктора:

—Стій, батяре! Тримайте його! Дам я тобі підглядати!

Стільки слів подяки почув я від пана Макса за мою вірну службу соловейка... Хоч я розумів його ситуацію. Не міг же він тоді сказати:

—Дякую тобі, Михасю, за прекрасне тьохкання!

Поліційний агент Когут

1

Я вже, мабуть, десь-колись і згадував, що пан Макс, мій неоцінений пан інструктор, був пристрасний спортовець-футболіст. Якщо ви призабули цей історичний факт, то я вам пригадаю, що в 30-их роках біжучого століття нашої ери пан Макс зачислювався до кращих воротарів Спортивного товариства "Україна", яке взагалі славилось тоді знаменитими оборонцями святині на двох стовпцях. Не належав, скажімо, до таких тузів, як Труш, Новицький, Бутель чи пан Василь Босий, але мав нераз моменти просто геніальні: в підворітному замішанні потрапляв так розбити двох і трьох ворожих напасників, що суддя ніколи не міг второпати — був "фавль" чи не був?

Прекрасно боронив горішні стріли і так звані "віконця" — клясично розтягаючись в повітрі, наче струна. З долішніми "шнітами" або "щурами" не йшло йому так гладко — був трохи задовгий. Все ж таки спіймав раз пекельну "бомбу" Штаермана з віддалі кількох метрів! Отоді саме мій неоцінений пан інструктор проскочив до історії українського футболу. Пригадую, одного літа випало нашим розіграти матч із самбірською "Короною" в перший день Зелених Свят, коли то, як відомо, весь український Львів ішов маніфестаційним походом на могили. Розуміється, патріотична преса підняла зараз крик, а проводіві клюбу поставлено прямиий закид національної

зради. Більшість змагунів заявили, що не будуть грати. Щоб не допустити до скандалу й зацитькати розгарячкованих "кабанів", "Спортовий Звйонзек" переніс зустріч на 10-ту годину ранку. З цього факту ми з паном Максом були вельми раді, бо мали нагоду піти ранком на змагання, а пополудні — вклонитись тіням героїв.

Мій пан інструктор не приймав тоді участі в грі, зате приніс додому аж два дармові квитки. Один обіцяв великодушно відпустити мені, вперше за весь час нашого знайомства, бо так, звичайно, провадив гонорово на трибуну котрусь свою наречену.

Сповнилася, як писали ґазети, моя задушевна мрія! Перший раз за моє коротке тоді, зрештою, життя я мав сидіти собі на трибуні, як пан, а не кукати на грище крізь шпарину в паркані або висіти орлом на дереві, як досі бувало.

Все йшло ладно-складно до Зеленої Суботи, до сьомої, приблизно, години вечора. Звичайно в цій порі пан Макс вертався з тренінгу, з площі "Сокола-Батька", проковтував на підвечірок могилу кайзерок з маслом і бриндзою, видудлював дві літри маслянки, а потім поспішав на маївку. Тим разом порядок дня (чи вечора) взяв у лоб: підвечірок відбувся нормально, але маївка і далші наслідки цього милого богослуження відпали зовсім. Попоївши, мій неоцінений пан інструктор вже не голився і не мився, тільки впав долі черевом на "недокінчену симфонію", звисив бездушно на землю руки й ноги і почав стогнати:

—Ох, як я того не люблю! Щоб ти знав, народній приятелю, як я того не люблю!

В таких випадках я не насмільювався питати — а що, а як, а чому, о, ні! Я здисципліновано мовчав, вичікуючи на додаткове пояснення.

—Ох,— стогнав далі пан Макс,— видно, наша справа стоїть цілком під псом, коли нам обом припала роля підіймати революцію на Богданівці.

Отут, звичайно, й далі не розуміючи ні крихти, я відважився спитати:

—Нам обом?.. То, ніби, і мені?

—Еге ж, народній приятелю: з нинішнім днем ти переходиш у підпілля. Але, насамперед, іди до кухні, засунь двері на засувку і принеси мені мою торбу, що стоїть там, коло шафи.

Я приніс цю торбу, а пан Макс уже був схопився з канапи, засунув віконниці і запалив світло.

—Розв'яжи торбу!— скомандував.

Я витягнув із торби його запорошені футболівки, пересяклу гострим потом спортову сорочину, штанці, порожню пляшку з соди, але насподі лежав ще якийсь пакет, обмотаний в жидівську ґазету та перев'язаний шпагатом.

—А це що за пакуночок?..

—Ха-ха-ха!— зайшовся диким реготом пан Макс.— Оце тобі питання — "що за пакуночок?" А ти знаєш, брате Соловію, що за той пакуночок не то що ми обидва, але й наші діти та внуки не вилізли б з криміналу до самої смерти, якби так хатраки застукали нас на гарячому!.. Ану, розв'язуй далі!

Я почув, що мурашки лізуть мені попід тім'я, підважують волосся на голові і що кожній волосок на ній стає дуба... Холодними, майже задубілими пучками я розмотав

клуночок: з-під жидівської газети наставилася польська, а з-під тієї польської висипались на долівку екземпляри "Сурми", листівки з портретами Басарабової і Любовича, летючки ОУН, ще якась нелегальщина...

—Ой-ой!— тільки й успів я прошептати.

Пан Макс стояв над розсипаною бібулою і розгублено чухав свою гирю:

—Так, так, брате Соловію. Оте "ой-ой" треба нам сьогодні порозпихати по Богданівці. Тільки ти — пст!— нікому ні пари з рота! Це конспірація! Гріб! Могила!

При тому мій неоцінений пан інструктор зміряв мене таким страшним, конспіраційним поглядом, що в мене душа завмерла на амінь! Не спускаючи мене з ока, сягнув рукою до кишені і з таємничою міною, спроквола, став добувати звідтам якусь металеву коробку...

—Бомба!— заревів я і пустився навікача з покою.

Але пан Макс ухопив мене на бігу своєю залізною лопатою, підняв за обшивку, мов котеня і посадив на "недокінчену симфонію".

—Мовчи, дурню, не репетуй, мов на пуп! Це не бомба, а шмір до коліс.

—Шмір?..

—Еге. Гака чорна сметана, якою тато мастили осі, коли їхали до лісу, пригадуєш?

—Та пригадую, але не знаю, до чого вона вам пригодиться?

—До чого? До революційної діяльності. Будемо малювати на парканах такі прекрасні написи, як: "Ганьба ляхам", "Смерть катам" і тому подібне.

—Чим? Шміром?

—Шміром. Наш відвічний ворог не заслужив собі на ліпшу фарбу. Зрештою, підпільний досвід учить нас, що вапно — річ непрактична. Піде вночі дощ та й все позмиває, а тоді вся робота до люфту.

Пан Макс посортував "літературу" — окремо летючки, окремо листівки і пресу. Летючки порозпихав по кишенях, а листівки та бібулу всунув собі за пазуху, під сорочку.

—Не люблю ж я того пачкання з бібулою!— сердився при цьому.— Це якраз робота для панянок і мікрусів з Юнацтва. Моє місце було завжди в першій лінії зеленосвяточної боївки. Так що з того: вчора і сьогодні поліція так прочистила Городецьку дільницю, що нема кому летючок порозкидати. Дурна робота, дурна, але хтось мусить її виконати... Ага, ще одні важлива річ: скоч до кооперативи і купи пуделечко кляйстру. Купи за свої гроші, Україна тобі цього не забуде.

...Отак, назгузь води, не читаючи "Декалога" і не присягаючи в лісі на револьвер, я попав у підпілля і включився в революційну роботу. Будучи тоді заледве підростком, я мав дуже зелене уявлення про завдання і суть конспірації. Я знав лише те, що "наші хлопці" роблять полякам всякі штуки — граблять поштові уряди, нападають на амбулянси і мусять через те критися, бо поліція розшукує їх і замикає до Бригідок. Але підпільна романтика вже тоді хвилювала мою душу, розбурхану в школі читанням козацьких повістей Чайківського і Кащенка, а поза школою пожиранням "на фунти" пригод Шерлока Голмса та іншої детективної літератури.

Треба ж було бачити і подивляти — як строго законспіровано я йшов тоді купувати той кляйстер і як вертався потім додому!.. Як прокрадався попід парканами і мурами кам'яниць, стараючись бути незаприміченим, ніби "невидима людина" з повісти Веллза. На кожному розі тривожно оглядався, чи хто за мною не слідкує або не йде назирцем. А пуделечко з кляйстром притискав до серця, як найбільший у світі секрет, найжахливішу таємницю! Воно палило вогнем мою долоню й тяжіло в руці, мов десять пудів динаміту!

Якраз перед нашою хатою стояла вулична ліхтарня, і я, збагачений кримінальним знанням, після студій Конан Дойла, витягнув з кишені побільшуюче скло і докладно прослідив хідник і стежку до хати — чи немає, бува, на них яких підозрілих слідів.

Не помітивши нічого загрозливого, свиснув задоволено, перескочив три східці нараз, з розмахом відчинив двері кухні і на порозі остовпів: переді мною стояв і, прищуливши рідкі рясниці, загадково посміхався поліцейний агент Когут...

2

Поліцейний агент Когут — це була, мабуть, найпопулярніша постать на Богданівці, може, трохи й тому, що він жив тут з горою п'ятнадцять років, і наша "парафія" могла почванитись перед рештою Городецькою, що має свого власного шпіцля. Нераз люди ставили собі на здоровий толк питання — що ж це, насправді, за таємний агент, коли його знає навперестріт кожний батяр, що краде баламути, кожна перекупка з Рогачки і трохи не кожна дитина?.. Проте, його хлібодавці мусіли мати в тому якийсь розрахунок, коли так довго тримали його в службі на одному місці. Може, саме в тому, що публіка його знала й потрохи легковажила, крився і ввесь секрет його службових успіхів?

Ви ніколи не могли вгадати, коли Когут був на службі, а коли ні: він завжди лазив сновидою по базарах, торговцях, трактирах та ресторанах, то базікав, попиваючи пиво, з візниками, то грав "очко" з якимись обірванцями, жартував з товстими дівчатами за прилавком, довго і терпеливо слухав, як сторожиха, підпершись на своє "берло", обмовляла льокаторів, або як закукурічені сидухи скакали одна одній до очей. При тому вічно мав таку добродушно-оспалу міну, ніби його абсолютно не цікавив цілий світ і все, що довкруги нього творилося.

Для мене особисто Когут був тоді прямим запереченням і спотворенням того образу детектива-джентльмена, що його я вичарував у своїй уяві на підставі студій кримінальних романів. Мені було аж до болю соромно, що ось така нікудишня фігура профанує достойну професію Ната Пінкертон, Ніка Картера і славного Шерлока Голмса. Що ж бо то, люди добрі, за таємний агент — з черевцем, гей барилочка, з куцими ніжками, на яких одна штанка завжди була спущена "на погоду", а друга підкочена "на дощ", з нерозлучною парасолькою під пахвою і в старосвітському габіку, що ледве-ледве тримався на чубку його голови?

Ота смішна фігурка, карикатура детектива, стояла тепер серед кухні, лускала американські горішки і привітливо кивала мені головою:

—О-о, це ти, синку? Як ся маєш? Куди ж ти ходив, га?

—До кооперативи,— відповів я зовсім свobodно, без тіні тривоги, вважаючи нижчим

від своєї гідности боятися такого поківаного поліція.

Одночасно мої очі бистро шукали по кухні пана Макса... Він сидів за кухонним столом, в плащі і в капелюсі, трохи приблідлий на обличчі, дуже ясно дивився на мене і з натугою морщив брови.

—О-о, до кооперативи! Ха-ха, до кооперативи!

Пан Когут без якоїсь виразної спонуки захлиснувся дрібненьким уривчастим сміхом.

—А що ж ти там купував? Бомбони, так? Так.

—Ні, кляйстер.

—О-о, кляйстер. Хе-хе, кляйстер! А навіщо тобі кляйстер?

—Значки клеїти,— відповів я, не заїкнувшись, а пан Макс аж легше відсапнув.

—О-о, значки. Хе-хе, значки!.. А може, покуштуєш горішків, га?

Він підсунув мені паперову торбинку і, не чекаючи, чи я почастуюся тими горішками, рушив дрібним трухнем в обхід по кухні: кінчиком парасолі відслонив фіранку в миснику, кинув оком до шафи, заглянув до смітьярки, потім втягнув носом повітря,— а з його носових дірок виставали наверх два смішно закручені волоски, наче в польового коника,— і сказав:

—Чим то у вас чути, шміром чи терпентиною?

—Е, щось вам причувається,— засопів пан Макс і ще трішки приблід.

—О, причувається, кажете?.. Ну, а ви, пане Максе, куди так були нарихтувались? На рандочку, очевидно, так? Так. На маївку, а потім — на шкарпи? З дівчинкою, хе-хе! Га, дуже мені прикро, що мушу вам попсувати ваші побожно-романтичні пляни. Пан комісар Гольонка конче бажає собі бачити вас сьогодні на комісаріяті.

—Значить, я арештований?

—Але ж ні, борони Боже!— затріпав короткими ручками пан Когут, аж горіхи розсипались по підлозі.— Не арештований, а тимчасово притриманий. На два-три дні, не довше. Ви знаєте, в чому справа, так? Так. Завтра — Зелені Свята, буде традиційна процесія, а ви, за старою традицією, завжди любите пхатися там, де летять цегли і свище каміння. А пан комісар тремтить за ваше цінне здоров'я і воліє мати вас на Свята під своєю опікою, хе-хе. А за героїв можете помолитись і на Яховича. Богові, кажуть, всюди молитва мила.

—Ну, що ж, я готовий іти з вами, пане інспекторе,— зідхнув мій неоцінений пан інструктор і слухняно підвівся з-поза столу.

Оця небувала в мого пана інструктора покірливість перед органами влади, та й ще підкреслене титулування пана Когута "паном інспектором" насувало мені підозріння, що пан Макс кнує якийсь підступ. Бо ж і справді не хотілось мені вірити, щоб такий битий пес, як він, дав себе завести на поліцію, мов баран на заріз, маючи за пазухою та в кишенях пару фунтів нелегальної бібули.

—Михасю,— звернувся він до мене батьківським тоном,— ти тепер сиди в хаті і нікуди не виходь, поки не вернеться з церкви наша пані господиня. Коли ж вона прийде, то скажи їй, що тут були в нас пан інспектор Когут і запросили мене на Зелені

Свята до криміналу. Скажи їй ще, хай не клопоче собі тим голови, бо пан інспектор запевняли, що за два-три дні я буду на світі.

—Ну, скажім для певности, за два-три тижні,— поправив пан Когут.

—Пане інспекторе,— ввічливо сказав пан Макс до представника влади,— я хотів би зробити вам один маленький презент... Ось вам, прошу, дармовий квиток на зазвтрішний матч "Україна"—"Корона". Я знаю, що ви любите ходити на наші змагання... Я тримав його для дівчини, але тепер, розуміється, в обличчі нової ситуації...

—О-о, на змагання! Білет?.. Красно дякую!— зрадів пан Когут даремщиною, немов дідько цвяшком. І в цій хвилині якось трохи розгубився...

—О-о, я й забув, що завтра змагання! Пане Максю, мені напpавду шкода, що відбираю вам нагоду бути на такому цікавому матчу, але ж ви розумієте — служба не дружба.

Пан Макс важко зідхнув.

—Це байка, що я трачу нагоду бути на матчу, але мій клуб тратить через те воротаря і муровані дві точки.

—Як то — тратить воротаря?

—Та бо я завтра граю... ніби повинен був грати,— брехав як із книжки мій неоцінений пан інструктор, а при цьому дуже ясно дивився мені в очі, щоб я його часом не всипав.

Від такої несподіванки пан Когут важко сів на стілець, а його чорний габік якось ніби сам здивовано відскочив на потилицю.

—Та ж я читав у "Експресі", що на воротах "України" гратиме Гуцул!

—Так, мав грати, але нині пополудні управа дістала телеграму, що він поважно перешкоджений якимись родинними справами. Хтось там у нього народився, вмер чи жениться... Отже, мене виставили до складу.

Пан Когут протяжливо свиснув і забарабанив пальцями по столі.

—О-о! Така історія. А я не знав.

Мій неоцінений пан інструктор поцілів Ахіллеса в саму п'яту! Так, копаний м'яч — це й було те слабке місце в сталевому опанцеренні цього сторожа публічного порядку. Та найцікавіше те, що поліційний агент Когут був завзятим приклонником клубу "Україна", ходив на всі його змагання, лігові і товариські, а під час гарячих моментів на гриші потрапив кричати з трибуни "Україна" — темпо!" не гірше від справжніх гайдамаків. І важко було збагнути, чи то він щиро симпатизує нашій дружині, чи це тільки таке його професійне маскування?

А може, в ньому потихеньку відзивався голос крови?.. Адже люди говорили, що Когут був сином дяка з-під Ходорова, а в 1918-му році служив при жандармерії УГА, називавючись тоді, щоправда, не Базилі Когут. а Василь Когут.

Так чи так, мій неоцінений пан інструктор знав, котрою картою заграти. Пан Когут зірвався з крісла і дрібним трухцем неспокоїно закружляв по кухні.

—Ну, стривайте, пане Максю! Ну, ви, скажім, не можете заграти... То кого ж замість вас поставлять на воротах?

—Та нема кого... Хіба Стефка Фурталу.

—Кого?! Такого каліку поламаного! Та йому в кічку грати! Ви собі пригадуєте, як він паталашив на змаганнях з "Юнаком"? і

—Ще б ні! Такі два скандальні голи пропустив, що малий Михасько міг би їх оборонити.

—Та то зараза, не воротар!

Пан Когут знову сів на крісло і нервово забубнив пальними. Тоді саме пан Макс моргнув до мене з-під ока:

—Михаську, а йди-но, голубе, трохи надвір. Походи собі по вулиці. Ану, махай!

Надвір-то я "махнув", але на вулицю не пішов: перескочив через парканець в город, а там попід стіною хильцем-тихцем просмикнувся під кухонне вікно, яке, щоправда, було заслонене фіранкою, але наполовину розкрите. Прикуцнувши під ним та притуливши вухо до підвіконня, я міг підслухати все, про що в кухні йшла бесіда.

Пан Когут ще далі виправдувався, що "служба — не дружба", що він радий би бачити пана Макса завтра на грищі, але наказ наказом і він мусить його виконати.

А пан Макс також розпливався від чемности та ввічливости:

—Пане інспекторе, я дуже добре розумію ваше положення, звичайна річ, ви мусите виконати даний вам наказ, але повірте, мені навіть приємно, що мене заарештовує представник влади, що так прихильно ставиться до нашої дружини, так співчуває її болям і радощам. Ви — якась вийнятова Істота і насправду приносите честь 2-му комісаріатові і всій львівській поліції!

—Пане Максю,— перебив його пан Когут,— лишімо, прошу вас. на боці поліцію і політику, ми тепер говоримо, як два спортсмени, так? Так. Що тут казати — я люблю добрий футбол, люблю файну дружину, люблю гарну, комбінаційну гру. А "Україна" — це така дружина, що з неї може бути гордий кожний львов'янин, чи він русин, чи він поляк, бо це наша львівська дружина, бо в ній заграють морові хлопці з Городецького і з Левандівки! Та подивіться, що ви наробили, як ви зукраїнізували тою вашою "Україною" всю нашу батярню! Такий Ясько з квасним зубом, в костелі хрещений, по-українськи не вміє слова промовити, а скажете йому щось проти "України", що вона зле грає або програє матч, то він витягне косу та й вас заріже, так? Так.

—Це правда, пане інспекторе...

—О-о, правда, що правда? Але ви мені скажіть,— тут пан Когут притишив голос і злісно процідив: — Якої нужди тяжкої ви пхаєтесь до політики? Навіщо вам придалася та ціла ваша Організація? Чого ви полізли до ОУН?

—Та пане інспекторе, я не маю з нею нічого спільного! Би-м такий здоров!

—Ей, пане Максю, та не робіть з тата варіята, я вас дуже прошу! За кого ви мене маєте, за якогось фраєра, чи що?.. Та ж наші конфіденти з вашої Організації два тижні наперед повідомили нас, що, наприклад, ви йдете завтра на цвинтар у боївці і маєте чіпати терновий вінок на небіжку Басарабову! Так? Так.

Залягла тиша, чути було тільки дрібні крочки пана Когута, який робив чергову рунду довкола кухні.

Врешті заговорив мій неоцінений пан інструктор:

—Пане інспекторе, я собі власне так міркую... Чи не можна б замкнути мене аж по змаганнях?..

Крочки раптом завмерли, секунда мовчанки — і гробовий голос пана Коґута:

—Гм-гм. Як би я мав розуміти таке ваше говорення австріяцьке?

—Я розумію справу так,— почав обережно пан Макс.— Похід на Янівський цвинтар починається о другій пополудні. Змагання на Цитаделі закінчуються три чверті до дванадцятої. Отже був би час і заграти і бути заарештованим...

Секунда тиші. І знову могильний голос пана Коґута:

—Гм-гм. Говоріть ясніше, що ви маєте на приміті.

—Розуміється, пане інспекторе, це було б діло між нами двома спортсменами, і тільки між нами. Припустім, ви, от, прийшли забрати мене до цюпи і не застали в хаті. Що ж ви робите?.. Телефонуйте на комісаріят, що мене немає. Вам, очевидячки, дають наказ шукати мене скрізь по місті. Ви, розуміється, шукаєте, але так, щоб не знайти. А я буду ночувати на Руській вулиці, в домівці клюбу. Звідтам вранці їду просто на Цитаделю, беру участь в змаганнях, а по змаганнях ви приходите до гардероби і файно-красно забираєте мене просто до Бригідок. Ситуація врятована. І вовк буде ситий, і коза ціла.

Хвилюючо-довга мінута тиші. І голос пана Коґута:

—А ви знаєте, яка то слизька справа? Чим пахне така гіперкомбінація?

—Знаю, пане інспекторе, і я навіть не відважився б відчувати жаль до вас, якби ви відкинули цю комбінацію. Та мені так хотілося б допомогти моїй дружині, рятувати її від нехибної прогри! Повірте, тут справа не в політиці, чи в могилах і героях, чи в моїй особистій безпеці, я не боюся криміналу, це мені не першина сидіти, ви знаєте. Втім, я не пограбував пошти на Глибокій і не стріляв на Голуфка, от, посидів би, як ви кажете, тиждень-два, обірвав пару балабухів і вийшов би на волю. Але ж, ви це розумієте, без мене "Україна" проріже змагання!

Дрібні крочки застукотали по кухні, але зробили тільки піврунди і втихли...

—Слухайте, пане Максю, а ви не підведете мені якої свині, га?

—На те даю вам руку і спортове слово честі!— впала врочиста клятьба мого неоціненого пана інструктора.

Голоси стихлились так, що я далі вспів розібрати лише деякі фрази. Мусіли тоді обидва панове згадувати і про мене, бо в одному моменті пан Макс заявив декларативно: "О, ні, малий буде мовчати!" Потім пан Макс ще два рази давав спортове слово честі, врешті пан Коґут зашуркав ніжками і став прощатися. В цю ж мить я змився з-під вікна, залишивши свій підслуховий пост і за хвилину стояв уже, невинний, мов ягнятко, коло хвіртки.

Поліційний агент Коґут вийшов з нашої хати.

—О-о, ти що, на варті стоїш?— захихотів і поплескав мене по плечах.— Ну-ну, можеш іти в хату. То я, розумієш, трохи настрашив пана Макса, що беру його до арешту, так, на гецу, хе-хе!

Ну, поміркував я, якби ти насправду знав, хто з кого зробив гецу, то ти інакше хихотів би!.. Гей камінь, вистрелений з пращі, я впав до кухні, просто на пана Макса. Він, вже не такий блідий, а трошки зарум'янілий, шукав чогось поквапно в грубці під піччю.

— Пішов?— шепнув і кивнув головою на двері.

— Пішов.

— Куди?

— Туди, до трамваю.

— Брате Соловію, кричи тричі "Слава" і гіп-гіп-гур-ра! От і набили ми хатрака в бутилку! Потім тобі скажу, як я його надув, тепер ніколи. Мусимо швидко закінчити з революцією на Богданівці. Треба ж, до біса, позбутися того нелегального баясту, бо я вже мокрий від нього. Трохи поліпимо, трохи порозсипаємо, а решту кинемо до каналу, хай нам Україна простить. Фу!.. Оце тобі пригодонька! От був би попався!

Він витягнув із грубки кватирку з шміром, здмухнув з неї попіл і загорнув у жидівську газету.

— В останній хвилині успів запхати це смаровило до печі... А ти чого стоїш так і дивишся, мов теля на мальовані ворота?

— Та бо ви обіцяли панові Когутіві, що не підведете йому свині?..

— Мой! А ти звідки про те довідався?— скрикнув мій неоцінений пан інструктор, вхопив мене за чуба і добре потермосив.

Потім глянув скося на відхилене вікно і засміявся:

— Ого! Он який з тебе хитрунець!

З

Ми вийшли на "роботу" за всіма законами конспірації. Пан Макс казав, що не вірить поліцаєві, як псові, навіть такому недотепі, як наш Базилько. Ану, бісова пара, десь замаскувався і тільки чигає на нашу душу, щоб нас прицапнути на гарячому! Або сам пішов на комісаріят, а на своє місце підставив іншого шпіцля.

Розуміється, ми не пішли просто на вулицю "парадним" ходом, а перелізли через вікно в городець, городцем пробралися на сусідське подвір'я, а звідтам у церковний сад. А під церквою замішалися в непроглядний натовп богомільного люду, що саме висипався був з маївки.

Крім богомільців, по тротуарах пленталося досить багато весельчаків, які з нагоди надходячого празника успіли вже належно "замаїтися". Тихі й темні богданівські вулички зароїлися, зашуміли від вечірнього гамору, метушні. Ідеальна просто нагода для проведення підпільної акції!

Правду сказати, моя участь в цій акції була більше чим скромна: я мав стояти на умовленому місці, біля молочарні, і чекати на пана Макса, поки він порозкидає летючки та порозліплює іншу бібулу при помочі мого кляйстру. Як він доконав цього чуда, того я не знаю до сьогодні, в кожному разі, не минуло й десяти хвилин, як він щез мені з очей, а вже під церквою молоді хлопці й дівчата передавали собі з рук до рук наші летючки.

Не минуло ще п'яти хвилин, як почувся умовлений свист. Я рвонувся з копита і почвалав у напрямі стадіону Робітничого Спортивного Клубу, обгородженого високим парканом. Мій неоцінений пан інструктор стояв там, у тіні, насунувши на очі крису капелюха, з підкоченим аж до носа ковніром.

—Тссс!— шепнув.— Чого так дралюєш, як кінь? І не дзвони зубами, бо баби будуть хреститись! А штани ще сухі?

—Сухі.

—Отак і слід, народній приятелю. Підпільник повинен завжди мати сухі штани. Тепер постій тут і повартуй, а я тим часом забавлюся в пана Гітлера: буду малювати паркан. Якби когось наднесло, тихенько засвищеш "І шумить, і гуде". Свистати хіба вмієш?

—Вмію.

—Ну й гаразд. І нічого не бійся. За волю смерть нам не страшна.

Гм, не штука було йому казати — "не бійся", такому старому зуброві, що на революції зуби з'їв! А мені, малому революціонерові, ще добре йшов морозець поза шкіру, коли я там стояв у темряві і наслухував, з тремтячим серцем, чи не зближаються якісь підозрілі кроки!.. Стадіон Робітничого Спортивного Клубу був майже на відлюдді, на полі, і пан Макс міг би цілком легко впоратись з малюванням революційних кличів, якби не... залюблені пари...

Власне ці лунатичні пари, вертаючись з маївки і прямуючи до "раю закоханих" — на шкарпи, вибрали собі дорогу якраз попід цим парканом, де пан Макс робив революцію. Коли такі блудні-причинні душі з'являлися на горизонті, я свистав "І шумить, і гуде", а тоді мій пан інструктор давав нурка в корчі.

Дві пари були якісь пристойні, пройшли без жадної затримки, ніби відчували, що в тому моменті рішається доля України. Але третя, недогадлива, зробила собі під парканом місце постою і давай, на завдаток, цілуватися! Цих молодят постигла, зрештою, заслужена кара, бо вони в любовному розпалі забрали на плечі свіжонадруковану паном Максимом половину клича "Ганьба" і так, з тою ганьбою, пішли на "Шкарпи".

Ось з такими придибашками ми щасливо закінчили розмальовування плота, і мій командант подав знак відступати з фронту підпільної боротьби. Перед тим ще втопив у баюрі кватирку з шміру — щоб, мовляв, затерти за собою всякі сліди. Раді та горді з dokonання геройського діла, ми верталися додому...

Але фатум не спав! Він тільки так притаївся, вдавав, що спить!

Як у всіх історичних трагедіях — згадати б лише той клопіт, що його мав Антоній з Клеопатрою, Довбуш із Дзвінкою, а пан інженер Заремба з Горгоновою, так і в цьому випадку лиха година постигла нас через жіночу істоту!

Докладніше — це була панна Соня з "Маслосоюзу".

Ще бракувало — ну, хвилинку ходу, вже ми скручували з Черешневої вулиці на Церковну, як тут тріснули двері молочарні, і на східцях появилася панна Соня, "Солодка Сметанка", як її хлопці охрестили, припудрена, напахчена, в сніжно-білім

хвартушку, з вишиваннячком довкола шії.

—Пане Максю, проведете мене додому?— спитала, як га золотій сопілці заграла.

Пан Макс глянув на мене, я глянув на нього, і в той момент я помітив, що в його очах заграли заграви ще більші, як революційні! І тоді я подумав — капут!

—Михаську,— сказав ще до мене,— ти вже йди спати, а я вернуся так за півгодини.

Сказав — за півгодини, а вернувся за півроку. Бо якраз у мешканні панни Соні засіли на нього аґент Будняк і ще один поліцай, мундуровий, вислані на розшуки в підмогу Коґутові. Без зайвої дискусії взяли хлопа за фрак і повели на комісаріят.

Та в тому не кінець біди... Так уже фатум хотів, що пан Макс відпроваджував панну Соню попід тим самим парканом, який ще так недавно і так прекрасно розмальовував революційними гаслами. Я не хотів би ширити спліток та й кидати якесь погане підозріння на таку порядну дівчину, як панна Соня, втім, я не знаю, як там було насправді...

Може, панові Максові пригадалася та хвилююча сцена, як він сидів зайцем у корчах, а інші цілувалися, може, він і дівча з "Маслосоюзу" також пристали на часочок, щоб помріяти до зір, послухати трелів соловейка. Так чи так, мій неоцінений пан інструктор був одягнений в модний тоді і свіжовипраний білий плащ-треншкорт, і коли його привели на поліцію, то цілий зад плаща був замазаний шміром, а на самих плечах красувався напис "Героям".

—Той проклятий плащ мене й закопав!— розповідав потім мій неоцінений пан інструктор, коли вже вийшов з криміналу.— Комісар Гольонка подивився на мої плечі, потім на руки, яких я не мав часу обмити в нафті, і похитав головою:

—Ех, ти, герой від лякерування плота. А це також твоя робота?

І показав мені одну з летючок, що ми їх розсипали під церквою...

Розуміється, я категорично заперечив, але вони навіть дуже не допитувались: пороздягалися, поскидали краватки, закотили рукави і почали мене молотити. Били мене на три зміни по двоє шпіцлів аж до першої години ночі. О першій заглянув до нас комісар Гольонка:

—Ну, що, признається?

—Не признається, каналія,— відрапортував аґент Будняк.

—Стривайте, може, я трохи заберуся до нього,— засопів комісар і став поволі здіймати наручний годинник із срібною бранзолетою.

В тій хвилині задзвонив телефон. Будняк підняв слухавку.

—Пане комісаре, це Коґут кличе. Він далі товчеться за ним по цілому Львові. Тепер хоче їхати на Знесіння...

—Скажи тому туманові, хай зараз вертається на комісаріят!

Комісар зиркнув на мене скося, засопів і назад засунув годинника на руку.

—Лишім його для Коґута, хай і він з ним трохи побавиться. Йому також належить якась приємність, га?

Повиходили і замкнули за мною двері, а я впав майже без пам'яті на пріччя, так солідно був змагльований!.. Навіть не тямлю, як і коли зайшов до камери Коґут. Він

мене пальцем не торкнув. Не бив. Не лаяв. Не витягав жадних зізнань. Але подивився на мене такими очима, що мені стало страшно гупо і прикро...

—Отаке слово чести українського спортсвця?— спитав тихо.

Ці слова заболіли мене дужче, як всі побої й копняки його камратів... Ех, брате Соловію, якби ти знав, як я того не люблю!— скінчив свою розповідь пан Макс.— Але чого то не робиться для Неньки-України!

Хрест з Еспанії

1

Якщо й тепер ще навесні цвітуть яблуні в парохіяльному саду, а з-поміж рясного їх квіту виглядає, мов загублена овечка, в лісі коминів дерев'яна бойківська церковця св.Володимира, тоді, можливо, в тій церковці на бічному престолі ще й донині стоїть хрест з Еспанії.

Пан професор Мурський, що любив копатися в таких справах, сказав раз на доповіді в читальні, що хрест отой чи не походить з середньовічної базилики в Кордобі з котрогось там сторіччя, що тоді еспанське церковне мистецтво стояло під мавританськими впливами і відзначалося, мовляв, фантастично різьбленими прикрасами.

Яким же побитом потрапила ця дивна реліквія до церкви св.Володимира на Богданівці у Львові?.. О, це історія непроста, чудна та надзвичайна. Відіграв у ній визначну роль мій неоцінений пан інструктор, а поза тим вона має прямий зв'язок із крадіжжю золотої "Омеги" о.Каштановича.

Отець Каштанович, тоді парох Знесіння, це була постать небуденна, може, й не всіми люблена, зате всіми респектована, навіть польською поліцією. Бувало, коли він маршував на чолі зеленосвяточного походу, грізний, як сама мста, з бородою Мойсея, з атлетичними грудьми та з гудзуватою черешнівкою в руці,— о, тоді й ендецькі боївкарі не відважувались зачіпати наших, та й поліцаї нібито не помічали несених у поході тернових вінків з чорними стяжками.

На своєму Знесінні володів о.Каштанович, як удільний князь, єдиний авторитет духовний та цивільний для всіх мешканців, чи то греко-католиків, чи латинян. Знесінський батяр здавека здіймав перед ним кашкетину, ще й іншому пригадував, що то "наш рускі ксьондз ідзе". З його прекрасного саду не смів ніхто ушибнути й одного яблущка: вже й поговорка така йшла між народом, мовляв, місцеві злодії бережуть його добро від чужосторонніх.

Мав о.Каштанович особливий дар від Бога — вмів з'єднати собі простолюддя, оті, як кажуть, суспільні низи, і то всяко їх з'єднував: кого людяністю й прихильним словом, кого, у потребі, щедрою долонею, кого таки своєю черешнівкою. А орудував нею, як Зевес блискавками, твердо й непомильно: був же колись першим фехтувальником у 9-му цісарсько-королівському полку драґонів у славнім місті Бережанах.

Як же це трапилось, що в о.Каштановича вкрали той пам'ятковий золотий годинник?.. Ну, сталося, годі! Ясно, що така прикра несподіванка ніколи не постигла б його на рідному Знесінні, чи на Підзамчі, чи хоч би на Личакові, де його всі знали. "Пех" захотів, що якийсь лахудра поліз йому до кишені якраз на нашій Богданівці!

І то коли?.. В саме храмове свято св.Володимира, Князя-Хрестителя України.

На наш Празник!

Празник у нас був, як казали парохіяни, дубельтовий: раз, що церква стояла під покровом св.Володимира, друге — що нашому отцеві парохіві теж було на ім'я Володимир. Хоч і молодий був наш о.парох і сам целебс, проте празники влаштовував славні вже тоді у Львові. Любили до нас вгощати святоюрські каноніки і "ціла Капітула" з о.пралатом Куницьким на чолі, перед появою якого звичайно сповняючи обов'язки паламаря пан Дорош здіймав хвіртку з завіс, бо о.пралат не могли б інакше промостити достойної постаті на подвір'ячко.

Приїжджав до нас щороку й отець Каштанович: для нього звичайно наш парох "резервував" св.Проповідь, на першу годину сполудня, так щоб о.Каштанович мав змогу відправити в себе "Десятку", а потім зацигикати тими нещасними трамваями із Знесіння на другий кінець Львова.

Добігала година 12.30, як о.Каштанович у гарному празниковому настрої причалив на Богданівку. Трамвайна зупинка, як знаєте, була за кілька кроків від церкви, проти кооперативи "Зоря".

—Ну,— подумав задоволено,— цим разом приїхав ще перед "Со миром ізідім", може, захоплю ще трохи Служби Божої. Хіба далі не буде, як пів на першу?— Сягнув рукою до папістики по свою золоту "Омеґу", а кишеня, як то кажуть, полотном стала! Обшукав себе там і сям, заглянув до підручної торби, де лежали епитрахіль і часослов — годинникар нема! Ну, значить, сталося — вкрали. І то недавно, ще кишеня тепла. Коло костелу св.Єлисавети дивився — було десять хвилин по 12-ій.

Значить — сперли "Омеґу" між Копитковим і Городецькою роґачкою.

Ну, нічого. Спокійно, не подаючи виду, пішов у церкву, відстояв на захристії до кінця Службу Божу, потім вийшов на проповідницю і виголосив одну з своїх бойових, ніби шаблею рубаних, проповідей — про Великого й Святого Князя, що приніс в Україну світло правдивої віри:

—І не погасло це світло, горить-променіє донині, хоч і тьма неволі вкрила Україну чорним крилом, хоч закляті вороги наші, розп'яли її, як Христа на Голготі, роздерли, розчетвертували її живе тіло, хоч мордують й пацифікують її дітей по тюрмах, катівнях, у Березах Куртузьких!..

В тому місці, як звичайно, полум'яний проповідник-патріот здорово дібрався до печінок урядові, кинувши на нього анатему та розмістивши глибоко, на дні аду, всіх міністрів, комісарів поліції, суддів, прокураторів і трохи не самого маршалка Ридза.

Схвильовані вірні помітили, однак, що цим разом о.Каштанович користувався у своїй проповіді трохи міцнішими епітетами, як звичайно, а при тому гатив п'ястуком по проповідниці, яка, здавалося, ось-ось розлетиться на тріски. Дехто з перших рядів

перед іконостасом просто струхлів. Якби мав під рукою свою черешнівку, то бив би!—шептали люди.

Мокрий від поту і червоний, як грань, зійшов з проповідниці.

Панотцям подали спершу сніданок — пишну запашну каву, на яку виголоднілі отці кинулись "аки волци" (як любив казати о.прелат). Потім прийшов на стіл незрівняний в смаку, важкий, багровий вишнячок Бачевського, із спеціальних запасів "Народньої Торговлі". Товариство зібралося численне, мов на якому соборчику, переважно чорноризці, хоч і замішався дехто "цивільний", магістр або доктор. Всі були в чудовому настрою,— всі, крім отця Каштановича. Не смакували йому ні кава, ні вишнячок, не цікавили свіжопринесені вістки з Святоюрської гори, не бавили хлопські віци одного з каноніків.

Сидів за столом сам не свій, мінився на обличчі і нервово шарпав прекрасну чорну бороду.

Все те, звичайно, запримічав отець парох бачним оком господаря. Користаючи з короткої перерви між сніданком і обідом, гості вийшли з покоїв у городець зачерпнути прохолоди. Тоді о.парох узяв о.Каштановича попід руку і відпровадив набік.

—Передусім дякую вам, отче-професоре, за високопатріотичну, як завжди, блискучу проповідь. Недаром то Преосвященний сказали раз, жартуючи, що ви частіше цитуєте Деклог ОУН, як Десять Заповідей... Але боюсь, що коли в церкві були конфіденти, а вони напевно були, то я за три дні дістану позов до суду — за протидержавну агітацію.

—Ех,— махнув рукою о.Каштанович,— я щотижня дістаю якесь завізвання до суду. Так, може, я сьогодні трохи пересолив, але'м був злий! Як сто псів!

—Чому? Що трапилось?

—Обікрали мене. Годинник мені свиснули.

—Де, коли?

—В трамваю, як доїздив сюди. Був великий натовп, якийсь гицель підсунувся і потягнув.

—Ой, то мені дуже прикро!

Гість раптом вибухнув, гей той вулкан!

—Лихо бери годинник, хоч це антик, пам'яткова річ, мій І дідо дістав його від ЙосифаІІ чи від ФердинантаІ, вже не тямлю, ну, та й вартість свою має: чисте дукатове золото, три коперти, сам ланцюжок важить з десять дека, собаку можна на ньому припняти!.. Та лихо його бери, кажу! Але ж самий факт, розумієш, те, що мене обікрали, мене, отця Каштановича! Ти розумієш — мене знає цілий Львів, мені за двадцять років дурне перо не пропало з кишені, а тут — золота "Омега"! О, я цього не пущу кантом! Як мої батяри на Знесінню про це довідаються, то вони видадуть твоїм батярам формальну війну!

—Ой, як же ж мені прикро, отче професоре!

Наш парох не міг поки що інакше потішити свого схвильованого гостя, тільки раз у раз запевняв його, що йому дуже прикро. І справді було йому боляче й досадно і просто

соромно, що така пригода зустріла його бувшого катехита якраз на його ім'янини, в нього на празнику і в його парохії.

—Отче професоре,— промовив благально,— я вас прошу, хай це поки що залишиться між нами. Не розголошуйте цього випадку, не подавайте на поліцію.

—Ти що, п'яний?— обурився отець професор.— Я мав би йти з тим до польської поліції? Я даю тобі слово чести офіцера драгонів, що до 24 годин мої злодії принесуть мені той годинник і подадуть отак, як на тарілці! Хочеш — підемо об заклад!

—Я вірю вам і без закладу, отче професоре, але дозвольте не турбувати цим ваших злодіїв. Крадіж сталася на моїй території, і моїм обов'язком господаря є мати діло з моїми злодіями. Прошу, вертайтеся до товариства і зовсім не турбуйте годинником. Я тим часом піду засягнути язика в цій справі.

Отець професор поскубав чорну бороду і недовіжливо глянув на бувшого свого учня з-під крилатих брів.

—Гм! Маєш якийсь контакт із підземним світом?

—Спробую знайти.

З городу побіг наш отець парох просто на кухню, де в клубах запашних димів увихались пані варилихи, приготівляючи обід. Між ними царювала наша господиня, пані Евдокія, яка вважала своїм священним обов'язком церковної сестриці приготувати щороку отцеві парохіві пишну рибу "по-жидівськи" і незрівняний студенець.

—Пані Павло!— гукнув отець парох, тримаючись одвірка, бо кухонні запахи геть забили йому памороки, та й галас там стояв несамопитий, ніби на полі битви.

—Та що, прошу отця? Подавати до столу?

—Ні, ні, я тільки хотів спитати вас, чи ваш субльокатор вже встав, чи ще спить?

—А Бог його знає. Він прийшов додому о восьмій над ранком, як я збиралася йти на Ютреню. Іменини комусь там справляли!

—Ага. То, може, вже проснувся.

Пан Макс (бо це про нього йшла мова) і справді вже був проснувся, хоч і не так давненько. Стояв тепер босий і напіводягнений на підлозі, похиливши буйну голову під кран водотягу, з якого ринула вода, змиваючи йому потилицю. Мій неоцінений пан інструктор здригався від холодної купелі і жалібно стогнав:

—Ой, голова, голова! Яка ж вона важка! Ніби з олова.

І бив себе рукою по лобі, ніби пробуваючи, чи його голова справді була олов'яна, чи з якогось іншого шляхетнішого металу.

Коли він так страждав там, під водотягом, я сидів собі на підвіконні і приспівував йому:

"Щось я дуже загулявся.

Ледве я сюди добрався..."

І тут саме в акцію оповідання включається на момент моя особа: сидючи отак на підвіконні, я перший запримітив, що наш парох тільки в кольоратці жвавим кроком поспішає на наше подвір'я.

—Прошу пана інструктора,— крикнув я тоді,— панотець ідуть до нас!

Сигнали СОС були вислані мною майже впору, бо мій неоцінений пан інструктор успів ще скочити в штани і натягнути на себе сорочку.

—Слава Ісусу Христу!— сказав отець парох саме тоді, коли пан Макс пробував затягнути скарпетку на одну ногу.

Ми обидва в унісон відповіли: "Слава навіки", а пан Макс поскакав, як бузько, на одній нозі, привітати отця пароха з ім'янинами.

—Вибачте, отче, що я в такому нужденному стані...— пробував тлумачитись, але о.Володимир не дав йому багато часу на виправдування, а рішуче скомандував:

—Пане Максе, швидко збирайтеся! Рятуйте ситуацію.

—А що сталося?

—Ох, така неприємність, щоб ви знали! Отцеві Каштановичу вкрали золотий годинник!

—Де, коли?..

—У нас, на Богданівці. В трамваю.

Від такої несподіванки мій пан інструктор аж присів:

—Ов, та ж то ґранда, якої світ не бачив! З того готова вибухнути війна між Городком і Знесінням — за тяжку зневагу їхнього пароха!

—Це ж і є те, чого я боюся. Пане Максе, на вас моя єдина надія. Рятуйте честь парохії! Ви маєте всякі зв'язки з різними елементами...

—Прошу сюди, отче. Прошу до покою.

Обидва зникли за дверима так званого "покою", і дальшої їх розмови я не міг ні почути, ні підслухати. Але моя уява зразу стала гарячково працювати: "Вкрали золотий годинник!", "ґранда, якої світ не бачив!", "Війна між Городком і Знесінням!". Го-го,— подумав я собі,— тут кнується якась грубша авантюра.

Поки я успів це подумати, мій неоцінений пан інструктор випав бігцем з покою, вже в черевиках і в краватці, на ходу розчісуючи повісмо волосся на голові. Наш парох поспішав за ним, підбігаючи і напоминаючи його, теж на ходу:

—Пане Максю, зробіть це для мене і для добра парохії! Я вас дуже прошу!

—Зроблю все, що в моїй силі, хоч не ручуся за успіх. Ну, спробую.

Через кухню тільки перешуміли і вже були надворі, а я ще зачув, що о.Володимир і там лебедів: "Пане Максю, я вас дуже прошу!" Моєї приявности в кухні отець парох, здається, і не запримітив, хоч я двічі поцілував його в руку: коли він увійшов до кухні і коли виходив.

Ця несподівана подія геть перекреслила мої празникові пляни. Я вже не йшов під вікна парохіяльного будинку підглядати, як отці празникують, не тягнуло мене під церкву, де мої ровесники облягали будки з прецлями, морозеним і цукерками. Не вабила мене більше своїми чарами площа Робітничого Спортивного Клубу, де крутилась карузеля під музику катеринки.

А втім — той карузельний спорт абсолютно не оплачувався: перекутишся раз на дерев'яному конику і мусиш потім за те через півгодини попихати дрючок, щоб ціла та старосвітська машинерія рухалася.

Ні, ні! Якийсь таємний голос шептав мені — не відходити задалеко від хати, бо вона готова стати незабаром ареною надзвичайних подій! Що вони будуть надзвичайні — в цьому я мав стовідсоткову певність: куди лише замішалася особа мого інструктора, пана Макса, там обов'язково мусіло вискочити щось несамолюбне.

Ну, і вискочило!

2

Розбудив мене легкий гамір на подвір'ї...

Так, треба признатись, що, вичікуючи "надзвичайних подій", я в звичайний спосіб задрімав, кучкуючи на "недокінченій симфонії". Був тихий літний вечір на Богданівці. Празниковий ярмарок поволі ущував. Але в будинку парохії ще рясно горіли вікна, ще там комусь співали "многолітствіє", а потім "Крилець-крилець" напереміну.

Правда, вже трішки хриплими голосами.

Тим часом у півсутінку вечора під нашу хату наближались три постаті: два отці духовні і мій неоцінений пан інструктор. Отут, звичайно, я мусів рішитися на один сміливий крок, який раніше уплянував: сховатися в шафу з убранням. Я так і передбачав, що в обличчі подій, які назрівали, присутність такого свідка, як я, буде не на руку цим трьом дорослим особам, і що пан Макс просто візьме мене за боже пошиття та й викине з хати.

Саме тому я заздалегідь пішов у "підпілля".

З шафи крізь легенько відтулені двері я міг цілком добре бачити кожного, хто сидів чи стояв до мене лицем. Отже, насамперед побачив о.Каштановича, а радше його чорну бороду і рум'яне та трохи сердите обличчя. Наш парох о.Володимир сів обернений плечима до шафи, але я зараз пізнав його по лагідному і немовби стривоженому голосі.

Панотці посідали за стіл, а мій неоцінений пан інструктор тим часом замкнув вікно і щільно засунув фіранку.

—Здається, ми досить добре законспіровані,— сказав пан Макс.— Ви, отче-парох, розуміється, не розбубнили цього випадку?

—Абсолютно — ні! Ніхто не знає, куди ми пішли. Я сказав панотцям, що йду підпровадити отця професора до трамваю.

—Ясно, що ніхто не сміє знати!— додав від себе о.Каштанович, нервово шарпнувши бороду. Потім попросив склянку води, казав, що має спрагу...

—І мені язик присох до піднебіння,— пожалівся наш о.парох цитатом із св.Письма.

Помітно було, що обидва отці хвилюються, подібно як і я в шафі, вичікуючи надзвичайних подій.

Пан Макс подав їм по склянці води і важко сів на "недокінчену симфонію":

—За десять мінут повинні тут бути,— сказав.

—За десять мінут?

—Так, отче професоре. Під'їдуть своєю машиною. Я мусів заручити своєю головою, якщо вона взагалі має якусь вартість, що ми їх не всипемо і не впакуємо в халепу. Втім, я думаю, вони обставили, мабуть, вулицю своїми людьми... Це ж приїжджають дві грубі

шишки!

Отець парох покvapно проковтнув лик води:

—То хто, кажете, приїде, хто?

—Йосиф Бик і Шмалемберг'.

—Той Бик?.. Той славний Бик?— зацікавився о.Каштанович.

—Він самий. З цього, отче професоре, можете зробити висновок, яку вагу прикладає підземний світ до вашої особи, делегуючи на стрічу двох, можна сказати, асів.

Отець професор погладив бороду і промимрив: умм!.. Видно було, що пан Макс цим разом солідно його "помастив" і що це дало йому моральну сатисфакцію, поки що. Зате наш отець парох не проявляв занадто оптимістичного настрою...

—Слухайте, пане Максю, а воно безпечна річ, така стріча?

—Для кого — для них чи для нас?

—Ну, я думаю про нас, очевидячки. Все ж то стрічатися око-в-око з такими кримінальними типами...

—Будьте спокійні, отче,— сказав якось дуже самопевно мій неоцінений пан інструктор.— Злодії, бандити мають також свій кодекс чести. Раз такий тип скаже слово — вам волосок із голови не впаде!

—Та він молодий піп, він ще того всього не знає!— махнув нетерпляче рукою о.Каштанович.— Я волію мати діло з Биком, як з тими собаками з Яховича вулиці.

На сусідньому перевулку заскреготали гумові колеса по присохлому болоті. По нашому вікні блиснули два рефлектори і згасли...

—Здається, приїхали!— пан Макс кинувся до вікна, відслонивши краєць фіранки.

Жадне перо, в тому числі і моє власне, не опише тепер того, що творилося зі мною в шафі, коли пан Макс провістив, що в нашій хаті з'явиться за хвилину сам Бик!

В тих часах, треба знати, ім'я Йосифа Бика було у Львові таке прославлене, як, наприклад, ім'я Аль Капоне в Шикаго, чи Джані Ділінгера в Клівленді. Бруківські газети розписувались про нього як про "грізного, фантастично-сміливого опришка, який кпить собі з облав і поліції і якого куля не береться", а його портрети красувались на сторінках часописів майже так часто, як портрети прем'єра міністрів Складковського, розуміється, при цілком інших okazіях і без зв'язку з високою політикою. Зрештою, і без якоїсь спеціальної подібності.

Передусім, Йосиф Бик носив чорну шматку на лівому оці (що було в нього або вибите, або ушкоджене), і ця, власне, чорна шматка робила Бикове обличчя несамовито-таємничим, що заморожувало кров у жилах, як писали газети. Без шматки це була б просто фізіономія різницького челядника, яким і був колись пан Йосиф Бик, поки не переключився на теперішню, більше поплатну професію.

Ім'я Шмалемберга тоді нічого мені не казало, принаймні я не зустрічав його останнім часом у поліційних хроніках, хоч звук був доволі пильно їх студіювати. Аж потім виявилось, що пан Шмалемберг — це майже міжнародня величина, артист-вломник, спеціаліст від розпорювання панцерних кас. А що його ім'я не попадалося

тепер на сторінки преси, то справа ясна: ще не минуло два тижні часу, як пан Шмалемберг вийшов із тюрми у Вронках, відсидівши чесно 5-літній вирок за обчищення Крайового Господарського Банку.

Ось таких двох достойних гостей впровадив до покою мій неоцінений пан інструктор і з відповідним фасоном відрекомендував панотцям. Ох, була це сцена, ніби з пригодницького роману!.. Розгублені панотці не знали, що їм робити в той момент — сидіти чи вставати, вітатись з "лицарями" підземного світу чи ні.

"Лицарі" тим часом познімали капелюхи, чемно, коректно вклонились і сказали по-українськи "Добрий вечір". Потім пан Бик блиснув допитливо одним своїм оком на пана Макса і спитав:

—Все в порядку?

—Так, все в порядку,— відповів пан Макс і попросив гостей сідати на "недокінчену симфонію", бо в кімнаті не було більше стільців.

Пан Бик мав особливу причину клопотатися, чи все в порядку, бо на мурах королівсько-столичного міста Львова ще, мабуть, фарба не обсохла по розписаних за ним гончих листах — за напад на поштовий амбулянс під Винниками. Пан Бик заінкасував при цій нагоді три тисячі польських злотих (не рахуючи так званого більйону) та підстрелив двох поліцаїв.

Ось тепер я приглядався цій майже легендарній фігурі з віддалі двох метрів, з мого підпільного сховку... І справді, було, як кажуть, на що подивитись! Пан Бик мав ведмежу структуру, широкі плечі і туго випняті груди, які, здавалося, ось-ось і вискочать наверх із накрохмаленого, сніжно-білого "передка" сорочки. Червона воляча шия з таким же підгорлям ніяк не вміщалися в "парканику" числа 44, і тому, мабуть, король підземного світу крутив на всі боки головою, як віл у ярмі, та розвільнював дебелий вузол краватки, що горіла яскравістю веселки.

Його пальці не мали аристократичної форми, а були, радше сказати, різницькі, короткі, обрубкуваті, зате прикрашені кількома перстнями з самоцвітами, відповідної товщини.

В тій хвилині поле обсервації заступила мені довга постать мого неоціненого пана інструктора. Пан Макс стояв посередині чи на грані між підземним і духовним світом, тримаючи в руках відкорковану вже пляшку. Ого, тепер я був певний, що зараз почуємо балак!

І справді:

—Високопреподобні отці, шановні панове!— почав урочистим тоном пан Макс.— Поки ще приступимо до справи, дозвольте мені вив'язатись з обов'язків господаря тієї хати. Як, може, панам відомо (уклін у бік підземного світу), в нас на Богданівці припадає сьогодні празник. Тож дозвольте, нашим старольвівським звичаєм, погостити вас, чим хата багата.

—Та йо, дзиська празник! Я знаю, бо ніби сам походжу з тої парафії!— об'явив радісно пан Бик і заметушився на "недокінченій симфонії", якби пробував стати.

Тоді я запримітив, дивлячись попід стіл, як чийсь блискучий носик черевика

копнув пана Бика в кістку, і він сів маком.

Тим часом на столі забряжчало скло, і в празничній тиші, яка наступила, почулось мелодійне булькотання розливаного трунку. Був це, відай, той самий незрівняний вишнячок із спеціальних запасів "Народньої Торговлі", бо зараз після першого тосту за здоров'я гостей з боку підземного світу прийшла ентуз'ястична реакція.

—Клява цьмаґа!— заявив голосом знавця пан Бик, цмокнувши язиком.

—Такий нектар може лише зберігатись в підземеллях Святоюрської гори,— з респектом відізвався пан Шмалемберг'.

—Варто зробити скок на ці підземелля, ха-ха!— зареготав на все горло пан Бик, але блискучий носик черевика знову прикликав його до порядку.

Тоді підвівся на рівні ноги і приступив до столу артист-касир, пан Фелікс Шмалемберг'...

Так саме, а не інакше я уявляв собі в своїй дитячій фантазії, злодія-джентльмена Арсена Люпіна, героя сенсаційно-кримінальних романів Моріса Леблянка! Пан Шмалемберг', знаний поліції кількох держав теж під іменами "Маґік", "Барон" та інші, був джентльменом на кожному цалю. Середнього росту, худорлявий, смаглистий, з орлиним, трохи семітським профілем, з елегантними жестами й манерами, і словом,— тип сальонового лева. Вечірній одяг (у Львові казали "смокінг") лежав на ньому бездоганно, ніби на якому графі чи фільмовому акторі.

А що було ще характерне в його одязі, це чорні шовкові рукавички, які він раз у раз трохи нервово то втягав, то знімав із ніжних, "музикальних" пальців. Під пахвою тримав шкіряний портфель і, коли наблизився до столу й поклав на ньому цей портфель, знявши при тому чорні рукавички, то це робило таке враження, що ось доцент університету появився на катедрі й починає читати свою лекцію.

—Поперед усього хочу подякувати панові Максові за гарний почастунок,— сказав найчистішою українською мовою (з галицьким акцентом, очевидячки).— Не думаю, що той "Бачевський", яким ми тут розкошуємось, походить з вашого власного погребу, все ж таки з ролі господаря вив'язуєтесь знаменито!

—Дякую в своєму імені і від імени Бачевського,— вклонився пан Макс.

—Дальше хочу заявити, що ми, з приявним тут паном Биком, уповажені перепросити вас, отче парох, і вас, отче професоре, за той неприємний випадок, що вам трапився. Запевняю вас одночасно, що до крадіжки вашої "Омеґи" не приложив рук ніхто з людей нашого кишенкового цеху. Зараз після того, як пан Макс повідомив нас про випадок у трамваї, ми провели приспішеним порядком строге слідство, що устійнило понад усякий сумнів, що скок на ваш годинник зробив позамісцевий злодій, приبلуда з Люблина, не зорієнтований у львівських обставинах.

—Така злодійська зараза,— докладніше пояснив пан Бик.

—Еге ж, так ми називаємо люців, що не підкоряються організації і виходять поза межі професійної дисципліни. У згаданого типа ми знайшли цілий склад крадених предметів, які, звичайно, сконфіскували, а з ним самим мала дінтойра доволі серйозну розмову!

—Йо, всипали йому кілька добрих балабухів!— зареготався пан Бик.

Пан Шмалемберг бистро, зграбно затягнув свої чорні рукавички і відкрив портфеля.

—Отче професоре,— сказав,— я певний, що ваша "Омега" знаходиться в цій торбі. Прошу, пізнавайте.

Обернувшись портфеля він висипав всю його містоту на скатертину... На стіл раптом немовби впав золотий і срібний град або посипались всі зірки з неба: заіскрились брильянти на перстнях і ковтках, блиснули шнурки перлів, нашійники, бранзолети, папіросниці, годинники...

Панотці похилились над столом й ахнули мимоволі, а мій неоцінений пан інструктор аж скрикнув у голос:

—А най-тя-колько-сколе!

—Оце ж і він! Ось мій годинник!— тремтячим від хвилювання голосом сказав о.Каштанович.— Спасибі вам, панове, що відшукали згубу. Я вже казав отцеві парохіві і вам заявляю, що мені не важний самий годинник, хоч це, звичайно, антик і родинна пам'ятка. Для мене одне важне: ваше ствердження, що це не львівські професійні злодії зробили мені таку капость!

—Але ж ніколи в світі, отче професоре! Як ви могли підозрівати нас у чомусь подібному?— мало що не обурювався пан Шмалемберг.

—Ну, то вип'ємо за віднайдену згубу?— висунув проект мій неоцінений пан інструктор, а всі чини духовні та цивільні однозгідно його підтримали.

Радісно задзвонили чарки. Почалася, як то кажуть, дружня виміна думок. Отця Каштановича дуже цікавило, де пан Шмалемберг навчився так добре по-українськи говорити.

—Як то — де?.. Та ж я ходив три роки до української гімназії в Тернополі. Так, до клясичної. Почав четверту клясу, але не скінчив... Бачите, я походжу з мішаної родини: батько був вихрест, мати — українка. Уявіть собі, мати дуже хотіла, щоб я по закінченні гімназії йшов до Львова на теологію. Але мої батьки згинули в один день у катастрофі поїзду, а мною, сиротою, заопікувався дід по батькові, страшний ортодокс і вчений тальмудист. Той, знову, напивав на мене, щоб я зірвав із християнством і вчився на рабина. Як бачите — не вийшов з мене ні священик, ні рабин.

—Але вийшов злодій,— додав пан Бик, уже трохи з хмелем в чубку. Він геть зовсім стягнув із шиї яскраву краватку — "хомут", як сам її називав, порозпинав накрохмалений панцер сорочки, підійшов з чаркою в руці до нашого отця пароха і почав викладати своє "курікулюм віте":

—Прошу отця єгомостя, він є мішанець, зі шмайгелесів, але я походжу з чисто руської фамілії, Грецько-католик! Та моя старенька була сторожихою на Городецькій, проти Копиткового, а я сам гуляв з горнятком по какао до української захоронки, там, у подвір'ю, де був Сокіл Третій, може, отець собі пригадують?.. Там стояла американська голодна кухня!

—Добре, добре, скажеш те все на поліції,— поклепав його по плечі пан

Шмалемберг.— Збирайся до купи, їдемо. Вже час.

—Та куш від мене!— відштовхнув його пан Бик.— То єст мій отец духовний, я належу до його парафії і маю право все йому сказати, як на сповіді. Як схочу, то й в грабу його поцілую.

—Ні, ні, цього вже не робіть!— відпрошувався наш парох, ховаючи руки позад себе.

—То хай отец приймуть від мене цих кілька кавалків на Службу Божу,— напивав далі пан Бик, витягаючи з кишені дебелий "баламут".

Наш парох стояв розгублений, не знаючи, що йому робити в такій вийнятковій ситуації з таким ревним "парохіянином". Аж виручив його о.Каштанович:

—На яку Службу Божу даєте? За здоров'є чи за упокой?

—Що він таке заливає?— не зрозумів пан Бик.

Мій неоцінений пан інструктор поспішив із виясненням:

—Отець професор питаються, чи той фраєр, за якого даєте на Службу Божу, ще живий чи вже завалив кіти?

—А холера його знає...

Пан Бик обняв за шию пана Шмалемберга, відпровадив його під вікно і там пошептав йому щось до вуха. При тому, здавалося, король підземного світу ось-ось звалиться колодою на землю та й ще переверне Арсена Люпіна.

Пан Шмалемберг звільнився з Бикових обіймів, посадив його, мов малу дитину, на "недокінчену симфонію" і справу з богослуженням з'ясував так:

—Ну, що ж... Закам'яніле серце цього розбійника зм'якло, як віск, і він хоче конче замовити Службу Божу на інтенцію того лахудри, що бухнув цибулю отця професора. Клопіт лише в тому, що ми фактично не знаємо, чи він ще живий, чи вже теплий труп. Бо ми йому всипали такого шпрайса, що він справді до завтра може копита витягнути. То ми так домовились: якщо він з того вилижеться — дамо "за здоров'є", а як дасть дуба, то буде "за упокой", добре?

—Та добре,— здвигнули плечима отці духовні, бо й що інше могли сказати на таку пропозицію?

Тут раптом у кімнаті щось так заклекотало, немовби надтягала повітряна труба або яке торнадо. Всі стрепенулись, оглянулись, а то пан Бик завалився на "недокінчену симфонію", звисив туге карчило на сніжно-білий передок сорочки і захропів, аж любо.

—Ось бачите!— розвів руками пан Шмалемберг.— За фраєром ганяється вся мундурова і тайна поліція львівського воєвідства, а той спить, як ангел. Це є, власне, той слабкий пункт, що заведе його колись під стричок: хлопище здоровий, як буйвол, а голова слаба.

—А може, вишнячок був трохи заміцний?— допитувався пан Макс, ніби допрошувався похвали.

—А вишнячок ваш, пане-академік, був перша кляса, най муха не сідає. Ще раз дякую вам за почастунок, а всечеснішим отцям — за достойне товариство. Та на відхідному хотілося б і мені зробити, як то кажуть, жест, не дам же себе посоромити такому Бикові. Він замовляє Службу Божу, а я хочу дати маленький презент на церкву

чи до церкви. Під хайром кажу вам — роблю це зовсім безінтересовно, не шукаючи у вас протекції на тому світі.

—Куди ми поки що не вибираємось та й вам радимо не квапитись,— всміхнувся під вусом о.Каштановим.

Тут пан Шмалемберг спритним професійним рухом натягнув чорні рукавички і сягнув за пазуху, витягаючи звідтам якийсь предмет, дбайливо обгорнутий в бібулку.

—Хрест!— прошептав о.Володимир.

—Який дивний хрест!— завторував йому о.Каштанович.— Яка надзвичайна орнаментика й інструкція!

—Так, отче професоре, це хрест з Еспанії,— сказав із повагою в голосі бувший кандидат на священика і рабина.— Середньовічна штука, з 14-го чи котрогось там сторіччя, тут стоїть щось викарбуване по латині, в якій я ніколи не був потужний. Товар солідний, щире золото, а ці камінчики у Христовій короні з терня теж чистої води, можете повірити на слово такому спеціалістові, як я.

—Але ж звідки він узявся тут, у Львові?— дивувались отці духовні.

—Отже виявляється, прошу отців, що той магік, який свиснув "Омеґу", воював у міжнародній бригаді імени Тадеуша Костюшки в еспанській громадянській війні. Але ж відома річ, як міг воювати такий горлоріз: грабував монастирі, церкви, мордував монахів і згортав, що вдалося зарвати, до "міхалка". Може, йому було замало тих орденів та зірок, що їх дістав за свої "геройства", то взяв собі на пам'ятку ще й той хрест. А я собі міркую, що йому місце на вівтарі, в церкві, а не в злодійському мішку, правда?

На те обидва душпастирі сказали вголос, майже одночасно, ніби змовились:

—Га! Дивні діла Твої, Господи.

По слідах Шерлока Голмса

1

Не перечу, що історія, яку хочу розказати, і не вмилася до "Острова Божевільних" чи до "Пса Баскервілів", коли йде мова про атмосферу несамопитості і жахить, що ними так і дихають ці повісті Конан Дойля. Все ж таки у нас на Богданівці мала вона, безумовно, більший розголос, як, наприклад, афера опиря Цибульського чи вбивство нещасної Люсі — Горгоною.

Може, й донині чесні кумасі з Церковної вулиці згадують з трепетом душевним ту трагічну ніч, коли в зрадливій калабані на полі Болгарів утопився наш добрий сусід, пан Вартоломій Плішка, а з ним льос Державної Льотерії, серійний номер 115-705, з виграшем на тисячу польських злотих.

Знаний нам подекуди з I-го розділу повісті шевських діл майстер Вартоломій Плішка належав до кількомільйонної хіба громади фантастів, які з дня на день, з року на рік вичікували чуда від Польської Державної Льотерії: вичікували, снили і мріяли

про Великий Виграш — сто тисяч злотих!

—Що ж ви робили б, пане майстре, якби дійсно виграли ст0 тисяч?— спитав раз пана Плішку мій неоцінений пан інструктор.

—Що робив би, мастердію?— скрикнув з роз'ясненим обличчям пан Вартоломій.— Три дні й три ночі ходив би п'яний, як той швець!

І зараз додав полюбовно:

—Але як не виграю сто тисяч, то тисячку теж прийму і скажу "цалую руці".

Події покотились головокружним темпом з тієї ночі, коли пані Кунегунді, його супрузі, приснились, вибачте на слові, воші.

—Щось буде! Щось буде, кумасю золота!— щебетала пані Кунегунда, аж захлистувалась, попихаючи з нашою господинею тачку на Новий Світ.— Така мені нендза снилася, як біб, з палець завгрубшки!

—Воші — то гроші,— безапеляційно прорекла пані Евдокія.— Може, ваш старий виграють щось на льотерії.

Пані Кунегунді вже й не стоялось на базарі того ранку, нашвидкуруч допомгла спільниці порозкладати товар і чимдуж поперла додому.

—Вставай, старий пияцуло!— гримнула на чоловіка, що смачно хропів, висвистуючи носом то в мольових, то в дурових тонаціях. Пан майстер до пізньої таки осени любив ночувати в майстерні, на дерев'яному бамбетлі, що вдень служив клієнтам за лавку. Накривався сорокатою ковдрою, з якої вилазила наверх вата, як макарони з помідорового сосу.

Пан Вартоломій виткнув з-під ковдри відповідного формату і забарвлення ніс та замашисті вуси бувшого ц.к.[4] капраля від жандармерії.

—Чого хцеш, бідо?— запитав спросоння.

—Десь подів льос?

—Га?

—Десь подів льос, бамбуло? Мені тої ночі така нендза снилася, як пальці, щось воно за знак!

Почувши таку ворожбу, пан майстер зовсім прочуняв і сів з розчухраною головою в бамбетлі.

—А ти знаєш, жінко, що я вже пару днів маю таке чуття, що сим разом щастя нам усміхнеться! Дивися — я витягнув льос із портфеля і прибив на стіні, щоб усе мати його на оці. Я тепер молюся до нього, як до святого образка з місії. Кажу: "Бозю, дай, щоб нам щось капнуло! Хай буде тисячка, мастердію, хай буде дві!"

Справді, на видному місці, коло віконця, де висіла грамота-ліценція на виконання чесного шевського ремесла, кілька пучків дратви і минулорічний календар, красувався, прибитий шилом до рами, льос Державної Льотерії, серійний номер 115-705, що мав, як відомо, вигляд однодолярового банкнота.

Пані Кунегунда побожно наблизилася до нього, погладила зелено розмальований папірчик, оздоблений символічним рогом достатку, державним гербом і печаткою контори панів Шаца і Хаеса.

—Якби'м знала на зіхер, що виграєш хоч півтисячки, то бим дала на Службу Божу...

—Ризика-музика, Каська чобіт не має,— філософічно зауважив пан майстер і викарабкався з бамбетля.

—Га! Треба братися до роботи.

В той пам'ятний, вагітний трагічними подіями день (а був це четвер, після Першої Матки) пан майстер гарував, як чорний віл, лупив молотком по кілках, аж гуділо. Направив кілька пар дитячих шкрабенят і прибив закаблуки до черевичків панни Соні з "Маслосоюзу" та підосви до фільцових чобіт пана Свистуна, що робив при каналізації і з цього приводу навіть уліті носив тепле взуття й трикотові підштанки.

Вже давним-давно не працював з такою шевською пасією, з таким завзяттям! Здавалося, що й близький вечір (з накрапаючим дощем) не зжене його з робочого стільчика. Та це тільки так здавалося...

Ледве в Колійових Домах загудів гудок на фایрант, а вже наш дорогий майструньо зірвався, як опарений, згорнув до кишені що там було з готівки, взувся в калоші, натиснув свій банячок на голову, захопив з кута парасолю і вільною пташиною випурхнув на свободу!

Пані Кунегунда, що якраз верталася з нашою господинею з базару, вспіла ще послати йому на прощання кілька шлячків і дві-три кольки в печінки, що мало, зрештою, цілком риторичний характер і нікому не шкодило, ні псові, як то кажуть, ні вівсові. Це увійшло в закон, що по скінченій роботі пана майстра завжди "нападало" і гнало до корчми.

Вже кілька тижнів писали газети і трубіло радіо, що саме в той пам'ятний четвер відбудеться "велике осіннє тягнення" льосів Державної Льотерії, під час якого мусить "впасти" одна з головних нагород — сто тисяч злотих. Зрозуміло, що як цілий Львів, так і наша Богданівка ждали з напругою на появу вечірніх газет. Вийшов "Век Нови", але він ще не приніс вислідку льосування. Тож тисячі народу вичікували з хвилюванням на "Вечірню Газету".

Була, може, година 9-та ввечері — я вже збирався йти спати,— як до кухні вскочив просто з-під дощу мій неоцінений пан інструктор, вимахуючи мокрою газетою.

—Гурра! Еврика! Наш майстер Копитко виграв тисячу злотих!

—Ей, жартуєте, пане Максю!— недовірливо озвалася пані Евдокія.— Та й звідки знаєте, що то він виграв?

—Тут стоїть чорне на білому. Я знаю число його льоса: 115-705. Ану, прошу озброїтися в окуляри і споглянути на табелю!

Пані Евдокія вже й не приглядалася табелі, захопила газету з рук панові Максові і метнулася через сіни до сусідки.

—Ой, Ісусе солодкий! Що ж то буде за радість!

—А яка пиятика!— додав пан Макс.

Радість справді була дуже велика і голосна, але й дуже коротка... Коли обидві спільнички з мокрою газетою і з запаленою свічкою скотилися по східцях до майстерні та споглянули на те місце, де висів пришпилений шилом льос, побачили тільки голу

стіну: льос пропав, мов корова язиком злизала! Не тільки льос, але й шевська ліценція з алямінутовою фотографією пана майстра...

Пані Кунегунда зараз дістала конвульсії — і цим вона, в основному, відрізнялася від своєї спільнички і куми пані Евдокії: пані Евдокія в найбільш драматичних моментах свого життя мліла, пані Кунегунду натомість кидало в конвульсії.

—Вкрали льос! Зрабували!— голосила небога, качаючись в жорстоких муках по бамбетлі.— Гвалт, люди! Рятунку!

Побіг туди мій неоцінений пан інструктор і на спілку з господинею стали вдвох її зацитькувати.

—Кумо, дайте'си на розвагу,— казала пані Евдокія,— та хто ж би то міг вкрасти, та коли, та як? Певно, ваш старий, виходячи з хати, сховали льос в яке безпечне місце або взяли з собою до пуляреса.

—Гвалт!— загомонила ще дужче пані Кунегунда.— То він батяр, хірус, мочиморда забрав льос, щоб крадькома вифасувати гроші і пропити, проциндрити з дівками! А щоб йому таке!.. А щоб йому сяке!..

Мій неоцінений пан інструктор пробував роз'яснити їй, що це неможлива річ вифасувати гроші, бо всі колектури Державної Льотерії замикаються о 5-ій годині пополудні, а відчиняються з 9-ої ранку. Тож дорогий наш пан майстер міг би, теоретично беручи справу, вибрати свою тисячку аж завтра ранком, що є теж неправдоподібне, бо в тій порі він буде ще п'яний в шток.

—А що буде, як він по-п'яному звалиться де в болото і загубить льос?! Або якась зараза свисне йому пулярес з кишені, а його самого трахне чим по лепеті і заб'є, замордує?!

Тут пані Кунегунда, заливаючись гіркими сльозами, закинула хустку на голову і вже хотіла бігти в пітьму ночі шукати чоловіка. Наша пані господиня з паном Максом ледве її спинили: надворі шаліла громовиця, дощ лив, як із цеберки, а поза тим не знатоньки — де було його шукати, того нашого майстра коханого, в котрій корчмі і на якій периферії міста Львова?

Так уже тієї ночі пані Кунегунда не мала сну, не мала відпочинку, а з нею не заплющила ока пані Евдокія, що вірно стояла при кумі у важкій пригоді. А над ранком грім ударив з ясного неба!

Жидок, який розвозив по склепах булки і хліб однокінкою, що скидалась на гицьлову буду, і скоротив собі дорогу попри поле Болгарів, побачив там на саджавці сумно плаваючий чорний банячок пана майстра. На березі лежала його парасоля та одна калоша, що застрягла сиротою в жовтому намулі...

Трагічну вістку передав насамперед нашій господині:

—Ну-у-у, пані Павлова, я не хотів би страшити вашої сусідки,— сказав, подряпавши ярмулку,— але мені так і видить, що пан майстер капут: втопився в саджавці.

2

Поліційний агент Когут, відкинувши капелюха на потилицю, ходив дрібними крочками по хаті, лускав американські горішки і звітував про випадок у такій

приблизно формі:

—То ви розумієте, як було, кобітки кохані: пан майстер вийшов з хати в п'ятій годині з мінутами, так? Так. Насамперед, розуміється, взяв простий курс на Городецьку вулицю. Відвідав за порядком всі кнайпи на Городецькій, а на Рогачці затримався трохи довше і трохи більше хлєпнув того молока від скаженої корови і вже сильно під ґазом скрутив на Новий Світ. Тут зробив перший перестанок в шинку Матуляка, так? Так, в шинку Матуляка, я все маю докладно записане, кобітки мої кохані. І дивна річ сталася, прошу я вас ґречно: була година дев'ята з мінутами, забава стояла ще в повному розгарі, як пан майстер вихилив останню в житті бомбу "окоцімського", заплатив свою колю і сказав: "Добраніч шановній компанії, я фалюю додому". Тут все товариство, розуміється, збараніло, попало в обморок — ніби що сталося, що пан майстер покидає корчму в такій смаркатій годині?.. Пробували друзі не пустити його, настрашити дощем, гномами, бурею й авантюрою в хаті — нічого не допомгло. Пан майстер показав себе хлопом з характером, сказав слово — мур! Так? Так. Матуляк каже, що сам відпровадив його з шинку на вулицю, ще й напминав, щоб не вертався, боронь Боже, через поле Болгарів, бо є, прошу вас, темно, як у мурина в носі, а на саджавках повно води і за випадок не тяжко. На жаль, в тому місці пан майстер теж показав твердий характер: помандрував навпростець через поле, собі по смерть...

—І втопив маєток! Гей, люди, втопив цілий льос на тисячу злотих!— лементувала пані Кунегунда, качаючись в тяжких муках по постелі.

Вже минуло зо три години з моменту, коли їй сповістили про ненадійну смерть чоловіка з другого подружжя, а вона ще ні разу не згадала покійника добрим словом, а все ридала й розпачала за тим льосом. Коло її ложа вірно стояла наша господиня, пані Евдокія, раз у раз прикладаючи кумі до скронь і на груди то теплі, то холодні мокрі рушники. Зійшлися теж сусідки з кам'яниці, потрясені до глибин душевних трагедією, що не мала прецеденсу в історії Городецької дільниці.

В хаті, розуміється, було багацько зойків, охання і шльохання, чого поліційний аґент Коґут, мабуть, не любив, бо зараз став прощатися. В кінці того дня він і не був у службі, але цілу справу взяв собі до серця, може, з причини довголітньої дружби з покійником, а може, з інших причин, про які ще буде мова.

Цікаво, що коли пан Коґут виходив з хати, то спитав так, мимохіть, нашу господиню, де був і що робив учора по дев'ятій годині вечора мій неоцінений пан інструктор.

—В дев'ятій годині прийшов додому, а потім вже нікуди не виходив.

—О-о! Нікуди, кажете, не виходив?.. А це дуже красно з його боку, хе-хе!

Пан Коґут захихотів дрібненько, сховав торбу з горішками, помишкував ще лисячими очками по всіх закамарках, а там поспішив на місце трагічного випадку.

А я, бо треба, нарешті, згадати про себе,— слідом за ним.

Тим часом вістка про страшну подію рознеслась блискавкою по всій Богданівці і Левандівці. Над саджавкою бралася непроглядна тьма народу. Над самою водою стояли, замислившись, представники влади — три умундуровані поліцаї з 2-го

комісаріяту під командою пшодовніка Валігури, який скрупулятно слинив олівець і щось записував у службову книжку. Поруч на березі сушилися проти сонця порозкладані на газеті: калоша, парасоля і чорний банячок невіджалуваного покійника.

Нараз забаламкав дзвінок, як сигнатурка на "нешпори", і на арені подій з'явився фаерманський віз із драбинами, гаками, линвами та з кількома помпієрами в шоломах римських легіонерів. Попереду біг великий пес із надкушеним вухом. Він таки перший включився в рятункову акцію: пірнув у воду, вискочив, стріпнувся і геть пополохав жаби, що досі спокійно відпочивали довкола саджавки, приглядаючись булькастими очима ніколи ще не баченому в такій кількості зборові народу.

Почали шукати трупа. Помпієри пороззувалися, позакочували штани, спустили на воду тратву і гаками та жердинами стали раз коло разу довбати дно калабані. Вода на саджавці вже трохи спала, все ж таки в найглибшому місці, як казав комендант "Стражи", сягала ще до п'яти метрів.

Помпієрам прийшла на допомогу самоохотна бригада нурців-водолазів, що складалася з трохи старших від мене батярчуків із Церковної вулиці. Вони пішли в картоплю, повдягали швімки і, розганяючись здалеку, один по одному бебевхали в воду.

Мали файну забаву.

Десь між ними взявся мій камрат Адасько, знаменитий синок пані Кунегунди з першого подружжя, що так успішно полював на котів. Цей лобуряка пропадав десь цілий тиждень: пронюхав, у котрому горщику пані Кунегунда зберігає дрібну монету, потягнув того щось на три злоті і змився з хати, в страху перед добрими балабухами, що його за те чекали. Але звістка про трагічну смерть вітчима спонукала його вийти а підпілля на денне світло. З'явившись на саджавках, він зараз увійшов у конфлікт з іншими барбосами, складаючи декларацію, що це його фатерко втопився, отже з цього титулу йому першому прислуговує право дати нурка в калабаню і намацати трупа.

З цього зараз почалася боротьба навкулачки при загальному вдовіллї зібраної над водою публіки. Взагалі пошукування тлінних останків блаженної пам'яті Вартоломія Плішки проходило, можна сказати, в ясному, нескаламученому його смертю настрої. До цього, безумовно, спричинилась і прекрасна погода, що настала після бурхливої ночі, достоменно так, як співається в львівському штаєрку:

*"По дощі сонце світить,
Поки знов дощ не вліпить".*

Славні з гострого концепту богданівчани вже пускали віца на тему нинішнього випадку: хтось казав, що пан майстер пірнув так глибоко під воду зі страху перед майстровою, інший зробив слушну заввагу, що покійник волів би мокнути в спіритусі, як у смердючій калабані...

Я шукав у натовпі мого пана інструктора і запримітив його аж на горбках, як бродив, наче бузько, поміж рядами картоплі, пускаючи димок з люльки (пан Макс саме тоді переключився з цигарок на люльку).

Я мерщій підбіг до нього і крикнув одним духом:

—Прошу пана інструктора, а за вами питав Когут!

Мій неоцінений пан інструктор ані не кліпнув повікою, він уже звик був до того, що поліція мала його в повсякденній опіці, і кожний в нас на Богданівці дивувався б, якби було інакше.

Приглядаючись так йому, замислено пихкаючому люльку, я пригадав собі в ту ж мить один знайомий мені з кримінальної літератури образ:

—Прошу пана інструктора, а ви цілком подібні до Шерлока Голмса. Такий високий і худий, як він, так само курите люльку, тільки треба вам обв'язати шию довгим сорокатим шалем і одягти на голову таку шапку, як циклісти носять!

Видно, що це порівняння припало панові Максові до смаку, бо він задоволено чмихнув, добув люльку з рота і промовив доброзичливо:

—А тобі, народній приятелю, той Конан Дойль таки здорово засів у мозгах. Якби тобі, неприємком, так само міцно трималася макітри латинська граматика, то це була б річ без порівняння корисніша... А скажи мені,— спитав знечев'я,— скільки рядів картоплі є на цьому полі?

—Ба звідки я можу знати?

—Ба я тобі скажу скільки: 148. Так, 148. Я завдав собі трохи фатиги і почислив усі ряди, перейшовши їх туди й назад. А вертаючись 145-им рядом, уяви собі що я надибав!

Пан Макс сягнув до кишені і витягнув з неї калошу.

—Пізнаєш, брате Соловію, цю знахідку? Ні? Ну, як же так? Та ж це пара від тієї калоші-сиротини, що сушиться там, над саджавкою. Це калоша покійного пана майстра. Дивно, все ж таки, як небіжчик скавав чи падав у воду, коли одна його нога стояла над саджавкою, а друга була тут, з двісті метрів від калабані?

Кажучи це, мій неоцінений пан інструктор посміхнувся, як той Сфінкс у підручнику старинної історії, і взагалі мав таку нерозгадно-таємничу міну, що тепер уже цілком подобав на геніяльного джентльмена з 221-б, Бейкер Стріт в Лондоні. На що це він натякав? Що мав на приміті? Про те, звичайно, я не мав сміливості питати, та його слова вже насторожили мою уяву.

—Ну, ходім, подивимось, чи витягли пана майстра,— сказав пан Макс, ховаючи калошу в кишеню.— А про цю знахідку — нікому ні пари з рота! Гріб — могила!

Пана майстра з води не витягли, і, як виявилось, рятувальна бригада втратила, мабуть, надію знайти його тлінні останки. Не допомогло довбання дна калабані гаками і тичками, на ніщо здалися розшуки нурців, які мали хіба той ефект, що до решти скаламутили воду, яка тепер виглядала, як густа кава з сметанкою. Виловлено, щоправда, поважну кількість порожніх пляшок, баняків без дна, чайник без вуха та силу всякої всячини, але на тлінні останки не натраплено.

Зрештою, головною причиною припинення розшуків було й те, що наближалася обідня пора, і кожного тягнуло, як то кажуть, причепити душу до тіла.

Знак до відвороту дала державна поліція, що відмаршувала під командою пшодовніка Валігури продовжувати урядування в найближчому шинку. Слідом за

поліцією рушили скріпити надщерблені сили сфатиговані фаєрмани. Поволі розходилась решта публіки, а нурці сушили в картоплинні мокрі швімки. На місці трагедії залишився ще малий Адасько. Не найшовши трупа свого фатерка, він безжурно грався з фаєрманським псом, кидаючи в калабаню ломаку, за якою дурний псище раз у раз стрибав у воду.

Правда, над саджавкою стояло ще двоє панів: поліційний агент Когут і пан професор Мурський, що вийшов на передобідній прохід, як звичайно, з Цицероном у лівій кишені завжди нерівно позашіпаного сурдута.

—Смішна річ,— говорив ніби сам до себе поліційний агент Когут, пускаючи на воду лушпиння з горішків.— Стільки людей бовталось у калабані ціле передобіддя і без жадного результату. Та ж чоловік не голка, так чи ні? Так. А саджавка — не Чорне море. Повинні були намацати небіжчика.

Пан професор Мурський, ходяча енциклопедія і довідник Львова, що мав історію нашого міста в мізинному пальці і знав напам'ять, де лежить чи лежав коли-небудь який-небудь камінь чи цеглина, поспішив із відповідним виясненням. Сказав іменно, що колись на місці саджавки стояла цегельня, яка згоріла під час українсько-польської війни. Під цегельнею були викопані ями, з яких потім поробились підземні печери, виповнені підґрунтовою водою.

От, можливо, що вода затаскала тлінні останки пана майстра в таку "мульду", з якої тепер не витягне їх жадна людська сила, хіба що висушити саджавку, як, наприклад, Муссоліні висушує тепер Понтійські болота, а потім ще якби зробити розкопи на взір тих, які зроблено, наприклад, у Помпеях...

Тому що пан професор жваво перескочив із саджавки до археології античного Риму, поліційний агент Когут натиснув капелюха на голову і дав ходу, кинувши на прощання злісний погляд моєму панові інструкторові.

Так, він зненавидів пана Макса ще з того часу, як ми його надули з тим матчем і нелегальною літературою на Зелені Свята.

З саджавок ми відійшли додому останні, забравши з собою мокрого Адаська. Пан Макс приобіцяв йому, що не дозволить його скривдити за ті вкрадені з горщика шустакі. Втім, його мамі, пані Кунегунді, зовсім було не до шустаків, коли на дні калабані пропала тисяча злотих.

Нещасна жінка трохи заспокоїлась, бо вже не кидало її в конвульсії, і той найсердечніший жаль за льосом, мабуть, трохи ущух. Сиділа тепер на постелі і тихо голосила за покійником:

—Ой, ти, чорте лисий-лабятий, та за що ж я тебе поховаю! Та ж ти що заробив, те пропив, мені зламаного центуся не лишив на чотири дошки, на похоронок!

—Прошу пані,— сказав мій неоцінений пан інструктор,— поки що так справи стоять, що нема кого хоронити, бо покійний пан майстер, вода його пером, далі спокійно спочиває на дні калабані. Та мене цікавить інша річ: чи вже хтось повідомив колектуру Шаца і Хаєса про випадок?

—Ой, та ще ні!— залилась сльозами пані Кунегунда.— Ой, займіться тим, пане

Максю, я вас прошу! Якби то вдалося так поштудерувати, щоб ті гроші не пропали, то я при свідках тут клянуся дати вам сто злотих!

—Гм,— почував стріхату чуприну мій неоцінений пан інструктор,— це було б, прошу пані, дійсне чудо над Полтвою, якби Льотерія виплатила виграш, не бачивши ані льоса, ані його власника. Ну, але колектуру повідомити треба — про всякий випадок. Я піду до кооперативи і подзвоню туди.

Пан Макс пішов до "Зорі" потелефонувати і... через десять хвилин пригнав додому задиханий, змінений на обличчі, з витріщеними очима: з колектури панів Шаца і Хаєса передали, що три годині тому пан Вартоломій Плішка з'явився особисто в конторі, вилігітимувався ліценцією на своє ім'я й одержав виграш — тисячу польських злотих.

3

Це вже була не сенсація, а бомба, що впала на Богданівці, а наробила лоскоту на цілий Львів!

Та передусім ця бомба геть розторошила нещасну пані Кунегунду. На вістку про несподівану й фантастичну майже витівку чоловіка, з майстровою стався неймовірний факт: вона не лише дістала нових конвульсій, але й почала мліти! Ситуація була настільки поважна, що пані Евдокія післала мене по пана доктора Глиневича, що, як всім добре відомо, мав тоді свою канцелярію недалеко Камедулів.

Поки пан доктор прийшов із заштриками, наша господиня пані Евдокія закроплювала хвору власними валеріянками. У перервах між зомлінням і конвульсіями пані Кунегунда так розпучливо кричала і так страшно паплюжила пана майстра, що й непристойно було того слухати.

А ціла Богданівка клекотала, варилася в сосі сенсації, здогадів, спліток та всяких чудернацьких комбінацій. Про нашого пана майстра заговорила преса! Пополудневий номер "Веку Нового" приніс на п'ятій сторінці обширну новинку на три стовпці друку під жартівливим трохи наголовком:

"Дивні пригоди пана майстра Копитка на Богданівці".

Що ж було написано в тій знаменитій статті?..

"Коли в четвер під вечір шевський майстер, п.Вартоломій Плішка, літ 56, замешкалий при вул. Церковній ч.5, виходив з верстату, щоб старим звичаєм переполоскати трохи горло,— ні він сам, ані ніхто з його рідні чи сусідів не припускали й на момент, що за кілька годин особа пана майстра стоятиме в центрі уваги й зацікавлення цілого королівсько-столичного міста Львова.

Тут до речі буде зробити завагу, що п.Вартоломій Плішка був щасливим посідачем закупленого в колектурі пп.Шаца і Хаєса льосу номер 115-705, на який того ж таки дня впав один із виграшів — 1.000 злотих.

Пан Вартоломій Плішка вийшов з дому — і пропав, мов камінь у воду. Пишемо це не в переносному значенні, а в дослівному: вертаючись увечері додому, розуміється, добре "під газом", заблукав на рентовані Болгарами картопляні поля між вулицями Пільною й Кульпарківською, заліз у саджавку з водою і втопився.

Принаймні така була офіційна версія тієї події сьогодні до 12-ої години полудня.

Але понад тригодинні розшуки тіла втопленого пана майстра не дали позитивного вислідку. Та й не могли дати, коли "втоплений" в тому самому часі вже частувався на рахунок Польської Державної Льотерії, пив за щасливу зорю, яка принесла йому багатство!

Ваш репортер, прослідивши докладно цю дивовижну трюхи аферу, дійшов до таких висновків: 1) п.Вартоломій Плішка, вийшовши коло год. 9-ої вечора з ресторану був. легіоніста й оборонця Львова, п.Юзефа Матуляка,— не пішов просто додому. 2) Вже в тому часі п.Плішка мусів знати, що на його льос упав виграш 1.000 злотих. 3) Пан Плішка ніби передчував своє щастя, бо, виходячи з верстату, забрав не тільки згаданий льос, але й свій ремісничий патент, який послужив йому за особисту довідку. 4) Цей факт особливо промовляє за тим, що пан майстер взагалі не хотів вертатися додому того вечора.

Чому так? Відповідь буде ясна й зрозуміла, коли відмітимо, що п.Вартоломій Плішка не жив у надто сердечних взаєминах з дружиною, пані Кунегундою. Не раз і не два пані Кунегунда жалілася перед сусідками, що її чоловік кожний зароблений гріш пускає на горілку і робила йому з цього приводу доволі бурхливі домашні сцени. Можна безпечно припускати, що, маючи в кишені льос на тисячу злотих, пан майстер Копитко забажав раптом визволитись з солодких подружніх кайданів і загуляти, як кажуть на Богданівці, "на цілий регулятор!" А вже найменше, розуміється, горів бажанням віддати тисячу злотих до рук пані Кунегунди.

Пан Матуляк посвідчив у поліційному протоколі, що п.Плішка, вийшовши з його ресторану, нібито намірявся йти додому. Так. Але п.Матуляк фактично не бачив, куди пішов пан Плішка, тим більше, що в той час була надворі страшна злива. Ваш репортер припускає, що пан майстер подався на нічліг до одного з поближких готеликів 3-ої кляси, що їх так багато на Городецькій рогащі. Вранці, очунявши з похмілля, прибрав культурний вигляд, поїхав до колектури пп.Шаца і Хаєса, одержав свою тисячку, а в хвилині, коли ви читаете ці рядки, наш "покійник" напевно знаменито бавиться з дівчатками в "Пекелку" або вже поїхав на гостинні виступи до Трускавця.

Нам залишається роз'яснити ще одну загадку: звідки взялися на саджавці чи коло саджавки його парасоля, капелюх і калоша?.. Тут хочемо висловити здогад, який, здається, недалеко стоятиме від правди. Хто знає, яка фантазія може інколи зродитись в багатющій на всякі вигадки голові майстра шевської професії та й ще по солідному почастунку! Нам здається, що в голові п.Вартоломія Плішки просто зродилась ідея — змістифікувати свою власну смерть через утеплення в саджавці!

Мабуть, проснувшись чи прочунявши раннім ранком, він, ніким тоді не помічений, пішов на саджавку, пустив на воду свій капелюх, а на березі лишив парасолю і калошу, щоб навести поліцію, а передусім свою дружину на думку, що він потонув по-п'яному в калабані. Може, він в той спосіб хотів виграти один день свободи й дозвілля, поки його хитра містифікація не вийде наверх і поки один із найвірніших поклонників Бакхуса, пан майстер Плішка, не впаде назад в обійми своєї Ксантипи?"

—Кмітливий якийсь перошкряб, орудує порівняннями з античної історії, як пан професор Мурський,— з признанням висловився про автора новинки мій неоцінений пан інструктор, лежачи на "недокінченій симфонії" і студіюючи вголос "Век Нови".

—Хоч скажу тобі, народній приятелю,— продовжував, пихкаючи люльку,— що його глибокоумні комбінації зовсім не тримаються купи. Я тверджу, наприклад, що пан майстер таки впав у калабаню, і на те я маю докази: сліди його стіп на полі Болгарів і знайдену калошу, наповнену намулом! Не знаю, як можна так заклинати в цапа читаючу публіку, пишучи, що пан майстер встав собі раненько, вмився чистенько і потаскав на саджавку свою парасоллю й капелюх, щоб "змістифікувати" смерть в калабані! З того сміялися б навіть фіякерські коні, якби вміли читати львівську брукову пресу. Дальший пункт: я тверджу, що пан майстер не ночував у жадному готелику, ані першої, ані другої, ані третьої кляси!

Тут я зібрався на відвагу і перервав його міркування:

—Прошу пана інструктора, то як ви гадаєте — де були пан майстер всю ніч, коли вони не спали вдома, ні в готелю і не лежали втоплені на дні саджавки?

Мій неоцінений пан інструктор раптом зірвався з канапи, вліпив у мене розіскрені, яструбині очі, ще й тицьнув мені в груди свій костистий палець.

—Михайле, чуро мій вірний, ти думаєш логічно, як старий хлоп, і знаменито орудуєш дедуктивною методою! Ти поставив тепер ключеве питання, на яке тільки ми обидва можемо дати правильну відповідь.

—Ми обидва?..

—Так, ми обидва, докторе Ватсоне. Пригадуєш, ти дав мені нині титул Шерлока Голмса, а тепер я тебе іменую, службовим порядком, доктором Ватсоном, моїм біографом і нерозлучним співробітником.

Номінація, що сплила на мене з ласки мого неоціненого пана інструктора, ніяк не заскочила мене та й не здивувала. За час майже трирічного нашого співкватирування пан Макс наділював мене ще дивовижнішими функціями: я був його "чурою", і листоношем, і соловейком, тобто любовним повірником, і помічником від революції.

Ну, що ж... Тепер припала мені роля д-ра Джона Ватсона, лікаря з професії, кримінолога з аматорства й ветерана англо-афганської кампанії.

Не треба, хіба, вам казати, що ця остання роля найбільше припала мені до вподоби, але й найбільше нагнала страху в п'яти (про що буде далі).

Тим часом пан Макс таки серйозно перейнявся ролею Шерлока Голмса, принаймні так воно назверх здавалося: зосереджено морщив брови, кутив люльку і сильно думав. Потім витягнув із шафи загорнений в газету пакуночок, розгорнув його і добув цю майстрову калошу, яку знайшов у 145-му ряді картопляного поля. Обстругав ножиком із зап'ятка трошки засохлої глини на газету і почав пильно вдивлятися в жовтий порошок крізь люпу, яку, звичайна річ, позичив у д-ра Ватсона, тобто у мене.

—Так,— повторяв, ніби сам себе переконував,— так, безумовно: пан майстер були в калабані!

Врешті спитав мене несподівано:

—Докторе Ватсоне, я зараз їду дорожкою на станцію Вікторія, чи будете ласкаві дотримати мені товариства?

—З радіої душі, дорогий Голмсе,— відповів я без надуми такою ж самою реплікою з Конан Дойля,— тільки дозвольте мені спакувати підручну торбу.

—All right.

Невтаємниченим у Конан Дойлеві "Дивні пригоди Шерлока Голмса" хочу подати маленьке вияснення: це немовби увійшло в закон, що коли геніяльний детектив вибирався з своєї квартири при 221-б Бейкер Стріт до якоїсь місцевості під Лондоном, він майже завжди їхав дорожкою на станцію Вікторія, ніби в Лондоні не було тоді більше залізничних двірців.

"На станцію Вікторія" ми поїхали, але пішки, тією самою дорогою, що провадила на саджавки... Аж дивно, як тепер тут стало затишно, спокійно: так звичайно настає в природі після бурі, а в людей після сенсації, яка раптом перестала нею бути. Над калабанею не було вже ні пса зі зламаним хвостом чи обірваним вухом. Тільки незчисленні сліди малих і великих, босих і взутих стіп, відбитих на глинястому ґрунті, були свідками надзвичайного збіговища перед полуднем.

Вода в саджавці так прочистилась, що видно було на дні всі пляшки, баняки, чайник без вуха та інший посуд, що його врятували з калабані відважні львівські помп'єри, а хлопчаки назад туди повкидали. Ніким тепер не тривожені жаби сиділи плитко під водою і, задоволено поквакуючи, хапали всякі мушки довгими гачкуватими язиками. В теплому сизому повітрі нечутно лопотіли крильцями колекції живих метеликів. І тріщали мільйони польових коників.

Ми полягали собі на одному з горбочків, в густу, трохи вже прив'ялу траву, що пахла чебрецем і святом Спаса, пан Макс з люлькою, я зі стебелинкою в зубах і, здоганяючи очима флотилії хмар, що пливли по небу, пробували шукати відповіді на питання: де пропадав наш пан майстер минулої ночі?

—Дорогий докторе,— не то говорив, не то мріяв мій неоцінений пан інструктор,— в цьому є якась дивна містерія, незбагнений досі закон, що в нещасливих випадках, до яких зараховую утоплення, бо не можна цей факт назвати щасливим, гине без порівняння менше п'яних людей, як тверезих. П'яниця, дорогий мій, має те, що зветься шостий змисл, який у повному замряченні розуму керує заґазованим фраєром, ніби веде його за ручку і виводить на сухеньке. Я певний, що цей шостий змисл, чи, скажемо, добрий геній всіх мочиморд на світі, вивів нашого майстра з калабані після того, як він дійсно впав у неї, вертаючись ввечері додому.

—Гаразд, дорогий Голмсе, але що потім?..

—Терпеливості, приятелю, терпеливості. Йдімо далі за нашою дедуктивною методою, по нитці до клубочка. За нами єсть той один плюс, що маємо в руках вказівку, якої не мали і про існування якої не знали ні Скотленд Ярді, ні газетярі.

—Що ж це за вказівка, як можна знати?

—Прошу дуже — ось вона!— сказав пан Макс і витягнув із кишені калошу пана майстра, знайдену в 145-му ряді картопляного поля.

—Дорогий Ватсоне, дозвольте, що я в цьому місці перевірю вашу зорову пам'ять: чи ви собі пригадуєте, куди була скерована носом та калоша пана майстра, що її знайшов Скотленд Ярді на саджавках?

—Носом до калабані.

—Чудово! Так, носом до калабані. А чи ви знаєте, куди наставилась оця калоша, яку я відкрив у картоплинні?

—Не знаю.

—То я вам скажу, дорогий мій: вона була скерована носом від калабані, в напрямку Пільної вулиці, отуди! Коли я поклався ниць там, на горбку, в 145-му ряді, де вона застрягла і нарисовав собі в уяві "візир-лінію" — куди, до якої точки могла б дочвалати та калоша, якби не зсунулась з ноги пана майстра, я побачив ясно, що єдиним пунктом прицілу міг бути шинок пана Матуляка!

Сказавши це, мій неоцінений пан інструктор раптом сів і глипнув на мене, ніби хотів переконатися, яке враження справило на мене його відкриття. Та, признаюся щиро, я ще не був тоді занадто високо заавансований в дедуктивній методі і ніяк не міг второпати, до чого пан Макс гне.

Але спитав його так, навпопад:

—Ви думаєте, що пан майстер назад вернувся до шинку?

—Браво, докторе, браво!— сплеснув у долоні мій неоцінений пан інструктор.— Дорогий Ватсоне, ґратуюю вам, ви робите чимраз кращі поступи в криміналістиці! Розуміється, це ж ясно, як шварц: майстер падає в калабаню, купається з вухами в дощівці, яка водночас прохолоджує його заґазовану лепету. Добрий геній, чи то пак шостий змисл, рятує його від смерті. Пан майстер, побовтавшись у воді, вилазить назад з калабані і — куди ж прямує свої кроки? Додому? Та ніколи в світі! Як магнетична стрілка завжди повертається на північ, так п'яниця, що на момент протверезився чи тільки прохолодив зачмелену голову, безумовно повернеться назад, звідки прийшов, тобто значить до корчми!.. А доказ: вицирклювана просто туди майстрова калоша, що застрягла в 145-му ряді якраз тоді, як пан майстер обертав кінсьми назад до шинку!

—Добре,— сказав я,— але ж пан Матуляк твердить, що він бачив пана майстра востаннє коло 9-ої години, як той виходив з корчми, і більше до неї не вертався!

Мій неоцінений Шерлок Голмс в задумі зморщив чоло:

—Гм! Тут саме починається інша містерія, яка ще вимагає висвітлення. Так, дорогий докторе, пан Матуляк може трохи занадто підкреслено твердить при кожній нагоді, що він після того не бачив майстра живим... Але ж, виявляється, пан майстер живий, ходить по світі, інкасує тисячу злотих і прекрасно бавиться за ці гроші, як пише "Век Нови". Щось тут у траві смердить, тільки не знати що?.. Приятелю, ви не мали б охоти відвідати тепер ресторан бувшого легіоніста й оборонця міста Львова, пана Юзефа Матуляка?

—З вами, дорогий Голмсе, в огонь і воду!

Ми пішли навпростець, через поле Болгарів, пан Макс одним рядом картоплі, я

другим, милуючись пахощами землі після дощу, пахощами вже трохи осінніми. По дорозі зійшла мова на ще одну проблему: чому раптом перестав цікавитись аферою Скотленд Ярד — як за Конан Дойлем ми охрестили 2-ий комісаріят поліції.

Мій неоцінений пан інструктор пояснив це в простий спосіб:

— Дорогий докторе, Скотленд Ярд так довго прив'язував до справи якесь значення, як довго панувала теорія, що пан майстер спочиває з своїм льосом на дні калабані. Значить, Скотленд Ярд, маючи добру волю видобути потопельника, леліав теж надію погріти собі руки коло виграшу — дістати якогось хабаря. Та раз майстер живий, а льос викуплений, то який, до речі сказавши, їм глузд цікавитись далі ділом?

На розі вулиць Пільної і Кентржинського стояв колись одноповерховий будинок досить вже тоді запущений та облуплений, з полатаним, вкритим черепицею дахом. На поверсі було мешкання Матуляків, три покої і кухня "з додатками", надолі ж "Реставрація і Ядлодайня" та ще одна кухня, приналежна до ресторану, яка, однак, під час літа знаходилася в стані спочинку, поки ще не вернулася з села, з вакацій, пані Матулякова і не пустила її в повний хід.

В ресторані, як на пополудневу літню пору, рух був надзвичайний! Афера пана майстра, переслухи пана Матуляка на поліції, його інтерв'ю з репортерами, врешті стаття у "Векому Новому" зробили для інтересу те, чого не зробила б найкраща рекляма — притягнули до шинку таку купу гостей, якої ніхто ніколи там не бачив, хіба лише раз на рік — на Сильвестра.

Словом, протягом одного дня пан Матуляк став славною людиною на Богданівці, а його популярність найбільш переконливо можна було зміряти тими гальбами пива і шалабойдиками сивухи з вурштом на виделці, що він їх того дня розпродав. У хвартусі сумнівної чистоти на дебелому череві, весь мокрий від поту і червоний, мов каплун, бувший оборонець Львова з подиву гідною зручністю увихався за шинквасом, з брязкотом наповнюючи все свіжі "путні хмелю", по які тягнулись з усіх боків десятки рук. Дим з "кресового" тютюну прислонював світло денне, а гармидер здіймався такий, як у божниці на Судний День.

Ледве-не-ледве вдалося нам пропхатись крізь натовп народу до так званої шумно "більярдової залі", де качали яйцями по зеленому бамбетлі, — як любив казати мій неоцінений пан інструктор.

— Прошу пана інструктора, а чого ми сюди прийшли? — спитав я, забувши навіть в цьому розгардіяші назвати його "дорогим Голмсом".

— Тссс! Ша! — пан Макс із таємничою міною поклав палець на уста. — Сядь собі на той зелений бамбетель і добре придивляйся отому крокодилеві за лядою.

Пан Макс посадив мене на більярдовий стіл, а сам пірнув кравлем у натовп — здобути і для себе кухоль пива.

Виконуючи наказ свого повелителя, я знайшов у юрбі народу червоне обличчя пана Матуляка, глипнув на нього раз, глипнув удруге — і тут почало мені щось світати в голові. Пригадалися мені чийсь інші риси, такі знайомі, такі подібні!

Якраз вертався до мене з повною гальбою мій неоцінений пан інструктор, і я,

окрилений своїм відкриттям, крикнув і йому на привітання:

—А пан Матуляк мають такі самі вуса, як пан майстер мали!

—Тихо, дур-р-р-ню!— визвірився на мене пан Макс і якось перестрашено оглянувся позад себе. Потім, підійшовши близько до мене, шепнув:

—Ти бачиш?.. Скотленд Ярד не спить!

Проти нас, спершись на одвірок та лускаючи американські горішки, стояв і приглядався нам прищуреними очима поліційний агент Коґут...

4

Якою мірою сні можуть впливати на свідомість людини, зокрема львівської перекупки, про це, може, й не снилося декому з сучасних спеців від психоаналізи.

Прошу собі уявити, що вночі з п'ятниці на суботу, а поправді вже в суботу над ранком, приснився пані Кунегунді надзвичайний сон. Приснилось їй, небозі, що вона ще молодою дівчиною стоїть, підкотивши спідницю, босими стопами в річці і мочить ноги, а вода — чистесенька, мов сльоза, на дні видно білу рінь і кожне зеренце піску, неначе в дзеркалі!

Мало того: на березі річки (бачить пані Кунегунда в сні) герцюють, граються молоді коні й жеребці, що в сонному її мареві було підкреслене з особливою плястичністю. О, незбагнена, недосліджена ще таємнице людської підсвідомости, які ж ти чудеса твориш! Ще в п'ятницю нам здавалося, що після всіх тих страшних потрясень нещасна наша сусідка зовсім певно опиниться на Кульпаркові. А тут в суботу вранці пані Кунегунда прокидається з чарівного сну цілком вилікувана з фізичних і душевних мук, просто новонароджена на світ!

І не диво: в "Єгипетському соннику" видання пана Гануляка стояло під гаслом "Чиста вода" — здоров'я, добра новина, а під "Коні" — великий маєток!

Віщим сном вона зараз поділилась з пані Евдокією Перепелицею.

—Це добре ворожить: ваш старий прийдуть додому,— вирекла безапеляційно наша пані господиня.

—То байка, що прийде додому, трясця на його голову, але ж, кумо, я естем того певна, що він всі гроші принесе!

Ну, пані Евдокія, знаючи пана майстра, як лихий ґрейцар, щодо цього пункту з грішми мала деякі сумніви, але не хотіла кумі перечити, чи то пак підривати її віру в неможливі речі, рада, передусім, що кума якось позбиралася докупити. В гарному настрої, окрилені, так сказати, новими надіями, обидві супряжниці викотили візок з городовиною та й поперли на базар.

Для мене самого той суботній день був особливо пам'ятний з інших причин: це ж був передостанній день літніх вакацій. Завтра — неділя неділею, а в понеділок починалася цілорічна шкільна мука.

Звичайно такий день кожний школяр присвячував упорядкуванню учняцького екіпунку, як той жовнір, що мусить перевірити свій виряд, перед тим як має відійти на позицію. Отож, треба було рівненько попришпилювати в зільнику і каліграфічно підписати зібрані під час вакацій та позасушувані листки з усякої деревини, квіти,

корінці та інше хабаззя, впорядкувати колекцію метеликів і жучків, заморожених у камфорі.

Далі: пообгортати в пакунковий папір і знову каліграфічно попідписувати двадцятькілька зшитків і нотаток, позатісувати нагостро олівці, наліпити на палету акварельки, поклеїти арабською гумою подерті підручники, ну, та й переглянути, хоч так "біг-пес-через-овес", матеріал з шостої кляси. Хоч що цього останнього після двох місяців лінухування далєбі не було в мене завеликої охоти.

Саме в розпалі такої підготовчо-наукової праці застукав мене мій неоцінений пан інструктор, що пропадав десь від самого ранку. Вскочив з кухні до покою якийсь сильно розохочений, тримаючи за вухо гладущик маслянки, вже до половини навіть видудлений.

—Що ти робиш, народній приятелю?— спитав, обмахнувши рукою білі "вуси" з верхньої губи.

—Та приготавляю собі все до школи. Листки вже поклеїв до зільника, метеликів понашпилював, тепер хочу зшитки обкладати...

—Начхай на те все. Ходи зо мною. Ти вже обідав?

—Та ще ні...

—Там у братурі стоїть борщ і зрази з гречаною кашею. Кинь дещо за драбини, але раз-два!

Вже тепер достеменно не пам'ятаю — кидав я щось за драбини чи ні, в кожному разі з великою радістю покинув на столі свої підручники, зшитки, зільники й шкатулки з жучками та метеликами і, як слухняний вояк, подався за своїм командантом.

Все ж таки, виходячи з хати, відважився спитати його:

—Куди прикажете їхати, дорогий Голмсе? На станцію Вікторія?

—Ви вгадали, докторе,— з таємничою усмішкою відповів мій повелитель.— Якщо добрі духи триматимуть нашу сторону, а Скотленд Ярד не покирнить справи, ми розв'яжемо сьогодні загадку, не меншу від таємниці "Острова Божевільних". Коротко кажучи, я хочу нині заарештувати й віддати в руки прокуратора пана Юзефа Матуляка.

За яких десять хвилин маршу навпростець через поле ми були в шинку пана Матуляка. Пригадую собі, що якраз тоді всі гудки Городецького, Чернівецького Двірця, Залізничих Домів, Шпрехера і фабрики Меркурого відтубіли полудне.

В шинку ми не застали ані живого духа. Над шинквасом тикав стародавній дзиґар, а на мокрій циновій ляді жирували рої мух. Свіжовимита підлога посилана була трачинням, від якого розносився доволі приємний сосновий запах, багато приємніший від гнило-кислого задуху цілої, так сказати, трактієрні.

Пан Матуляк з'явився так несподівано, ніби видобувся з-під землі, а й справді він вийшов з підземелля, вірніше — з пивниці, до якої сходилося східцями в сінях, зараз коло входових дверей. Сховавши дебелі жмені на череві під брудним хвартухом, він стояв, розкрячившись, на порозі корчми і якось похмуро-підзорливо міряв очима пана Макса.

—Що?.. Ви вже назад?— забурчав непривітно.

—Ей, пане Матуляк, чи так вітається сталих гостей?— безжурно засміявся мій неоцінений пан інструктор.— Ну, кажу вам, якесь диво з вашим пивом: дуже смачне! Тільки прийшов додому, а вже горло пересохло і знову хочеться пити.

—До шинку дітей не водиться,— скося глипнув на мене бувший оборонець міста Львова.

—Ох, не турбуйтеся, я не буду його розпичувати!— урочисто заявив пан Макс.— Я хочу йому показати, як грати в більярд. Але наперед прошу мені дати одне велике, а цьому кавалерові лімоняду. Нап'єшся лімонядки, Михасю?

—Так, прошу пана інструктора.

Розуміється, я не мав зеленого поняття, звідки панові Максові прийшла фантазія вчити мене грати в більярд, так само не містилося мені в голові, як це він так розщедрився, що фундує мені лімонядку?

Тим часом мені ввесь час бриніла в ухах погроза мого неоціненого пана інструктора, що він хоче заарештувати нині пана Матуляка... То забило мені найгрубшого цвяха в голову! Гм!.. Він — і арештувати? Завіщо?

І, ніби, яким правом? І при чому тут я, нещасний раб Божий?.. Так метикуючи, я приглядався з-під ока панові Матулякові, як той стояв за шинквасом і наточував пиво. Так, тепер ще настирливіше кидалася в вічі його подібність до нашого пана майстра.

Буса, наприклад, безумовно такі самі, підстрижені й закручені "по-австріяцьки", так само голова ззаду "підтесана" на ту саму манеру, як підстригався пан майстер, хоч, звичайно, в пана майстра світилася на тімені більша лисина. Що ж до самої, як казали у Львові, фаціяти, то помічалась деяка різниця в носі, в роті і в широких, наче в бульдога, щелепах. Очі в пана Матуляка ніби заплили топленим маслом або смальцем і блискали час від часу злими вогниками, зокрема тоді, коли зустрічались з поглядом пана Макса...

Тут прошибла мою голову несподівана гадка: а може, той Матуляк — це замаскований, захований під хвартух шинкаря злочинець, душогуб, що вдень торгує пивом, а по ночах душить людей?.. І вже моя уява стала гарячково шукати подібности пана Матуляка до котрогось з галерії славних убивців Конана Дойля, та в тій хвилині пан Макс штурхнув мене ліктем і шепнув:

—Не витріщайся так на нього, чуєш?!

Саме тоді наблизився до нашого столика пан Матуляк і, змахнувши з нього хвартухом череду мух, з лоскотом поставив вухату гальбу пива панові Максові, а мені — червону лімоняду з фірми "Здоровля". При тому так якось страшно глипнув на мене своїми масляними очима, аж мене зморозило!

—Двадцять грошів каса!— пробубонів і наставив руку, як лопату.

Пан Макс розплатився і ввічливо, занадто ввічливо посміхаючись, попросив ще в нього сірничка, але Матуляк пустив коло вуха цю гречну просьбу і, тріснувши дверима, вийшов з ресторану.

—Докторе Ватсоне,— сказав тоді пан Макс, потягнувши смачно лик пива,— дозвольте, що я виставлю ще на одну пробу ваш блискучий змисл обсервації: чи ви,

може, запримітили щось особливе в тому менті, як той черевань виходив?

—Ні, дорогий Голмсе. Здається, нічого надзвичайного не трапилось?

—Гм, нічого, кажете... А як було з руками пана Матуляка? Де він тримав руки, не пригадуєте?

—Руки?.. Одну руку поклав отак, на клямку, а другу...

—Ага! А другу?

—Другу тримав чомусь під хвартухом.

—Знаменито!— похвалив мене мій повелитель.— А тепер поміркуйте лише, докторе, чому пан Матуляк так соромливо ховав руку під тою, хіба найбруднішою у Львові, запаскою? Може, тримав у тій руці щось таке, що хотів скрити перед нашими очима?

—Наприклад — що таке?

—Наприклад, плящину "бунгу" — чистого спирту в стандартній чвертковій бутілці Польського Горівчаного Монополю? Ви, мабуть, не завважили, як він спритно потягнув її з полиці і всунув під хвартух?

—Ні, справді... Але ж кому він поніс її до пивниці?

—Тссс! Ша!— шепнув пан Макс із надзвичайно секретною міною.— Слухай же тепер, народній приятелю: скінчилася забава в Шерлока Голмса і доктора Ватсона. Досить літературних діалогів — приступаємо до акції! Може, через годину, якщо нам Бог допоможе, а Когут не перешкодить, таємниця зникнення пана майстра буде розв'язана, а наші імена перейдуть до історії криміналістики всіх часів. Успіх того підприємства великою мірою залежатиме від тебе — від твого сприту, притомності і витривалості, що так скажу, нервів. Дуже важливе в нашій операції, щоб ти за всяку ціну зберіг суху білизну, бо інакше все провалиться!

Я мусів приобіцяти панові Максові, що не зроблю йому (ні собі) жадної такої прикрої несподіванки, хоч і не міг второпати, в чому діло, який зв'язок має витривалість моїх "нервів" з таємницею зникнення пана майстра?

—Слухай же далі, народній приятелю,— продовжував пан Макс,— закарбуй собі в мозківниці кожнісіньке моє слово. В моменті, коли я тебе торкну отак ногою (тут пан Макс торкнув мене боляче в кістку), ти встанеш з цього крісла і скажеш голосно: "Перепрашаю вас, пане інструкторе, алея мушу йти додому, бо пані господиня будуть на мене сварити". Повтори, що маєш сказати.

Я повторив, що мав сказати, і при тому задемонстрував, як вставатиму з крісла.

—Добре!— похвалив мене мій неоцінений пан інструктор.— Вставши і сказавши мені і панові Матулякові "До побачення", ти вийдеш, примкнеш за собою двері і здорово тріснеш тими другими дверми, від сіней, але сам не виходь надвір, чуєш? Зараз у сінях борзенько скрути на сходи, що ведуть вділ!

—До пивниці?..

—Еге. Тихесенько, навшпиньках, щоб сходи не скрипіли, спустишся до пивниці. Там представляється ситуація приблизно так: під суфітом горить жарівка, яка досить мізерно освітлює підземелля. Але то нічого, чого не добачиш, те намацаєш. Ліворуч, брате Соловію, побачиш рядом, мов канони, бочівки з пивом, але хай це тебе не

інтересує, ти зверни свою увагу в правий бік. Там будуть три комірчини, одна коло одної: в першій від вулиці стоїть бочка з кислими огірками, в другій є бараболі, третя, зараз біля входу, це комірчина на дрова і вугілля. Увесь ситуаційний плян змалював мені докладно наш коханий Адасько, що знає кожний стрих і кожну пивницю на Богданівці. Але він мені не підходить до тієї важливої місії, яку я хочу тобі повірити.

—Дякую за довір'я і за лімонядку.

—Видихай здоров. Отже, ти опинився в пивниці. Зараз коло першої комірки, що з дровами, стоїть порожня бочівчина, якраз на твій ріст. Скачи, голубе, в цю бочівку, накрійся віком і сиди тихо, як миша під мітлюю. Жди!

—А на кого?

—На пана Матуляка. Він напевно скотиться до пивниці, як не за годину, то за пів, але прийти мусить. На твою долю, народній приятелю, лишається одне: сидіти тихо і чекати, коли він з'явиться. Як почувеш, що ця гора смальцю вже чалапає і спрямовує свої кроки направо — будь насторожі! Між іншим: тільки двері до першої комірчини замкнені на колодку. інші — ні. Тож, коли почувеш скреготання ключа в замку, то це знак, що пан Матуляк добирається саме до цієї комірки, капнеш?

—Капую.

—Файно є. Коли ж він залізе туди і замкне за собою двері — будь готовий до акції: обережно підійми віко і — гоп! — виривай, як сатана, з бочки. Кинь оком на двері: якщо колодка лишилася в дверях, а ключик стирчить в замку — засунь колодку в засувку, р-р-раз! — перекути ключ і щосили рви нагору!

—То я маю замкнути пана Матуляка в комірці?..

—Так, брате Соловію: це твоє бойове завдання!

В тій хвилині відчинилися двері, і в них виросла похмура й розлізла постать оборонця міста Львова.

—Ну, Михасю,— заговорив весело пан Макс,— закропили душу й тіло, я пивом, ти лімонядкою, а тепер ходім качати яйцями по зеленому бамбетлі.

І мій неоцінений пан інструктор поволік мене, як барана, до більярдової кімнати. Почалася лекція гри в більярд: пан Макс поклав на зеленому колись, а тепер ніякого кольору сукні три кульки — дві жовті і одну червону, переломився впоперек на столі, прицілився кийком до крайньої кульки, навчаючи мене, як треба її "пуцнути".

Я слухав одним вухом його вказівок, але мої думки блукали вже по підземеллях будинку, крутилися, мов нетлі, довкола комірки з дровами, залазили в порожню бочівку. А крім того я зиркав раз у раз, що робить пан Матуляк. Він якраз стояв за лядою, спершись на засуканих, волохатих ліктях, і безнастанку підозріло слідкував, що ми робимо. Але дедалі я став за примічати, що його масляні очка починають зліпатися до купи, а голова чимраз нижче і нижче клониться знеможено на цинову ляду...

Я потягнув свого інструктора за рукав і показав йому куняючого оборонця.

—Може, тепер?— спитав очима.

Поки пан Макс успів розпростувати переламані крижі, рипнули двері ресторану, і (тут мені зробилося жарко й холодно!) перед лядою, перед самим носом куняючого

Матуляка виросла смішна фігурка поліційного агента Коґута!

—О-о!— захихотів дрібненько.— А ти що, засинаєш, сплячий лицарю святої Ядвіґи? Відпочиваєш по зворушеннях вчорашньої ночі? Ну, то що? Виходить, що наш потопельник живий, так? Так.

—Та щось таке кажуть,— пробурмотів пан Матуляк, понуривши очі в підлогу.

—Ну, майстер є хлоп з фасоном, повинен би сюди прийти і солідно підлити тую тисячку. Ще його тут не було?

—Не було...

—Фі-фі!— засвистав пан Коґут, побачивши мене з паном Максом коло більярду.— В тебе, бачу, є інші гості. Ти що, малий, тут робиш?— спитав мене насмішкувато.

—Та мене пан інструктор вчать, як більярд грати,— відповів я, з натугою добуваючи слово по слові з сухого горла.

—Ага, ага. То вже є інструктори і від більярду, що? А ти краще вчися табличку множення, то ліпше на тому вийдеш, так? Так.

Пан Коґут кинув бистрим допитливим оком на пана Макса, але не відізався до нього ні словом. Обернувся до шинквасу, з якого пан Матуляк обганяв мухи запаскою, і скомандував коротко:

—Один шніт!

Поява пана Коґута подіяла на мене, сказавши по-спортовому, як нокаут у першій рунді. Ну, тепер, здавалося мені, все пропало, наші пляни перекреслені! На дні душі страх змагався з тихим задоволенням, що тепер, хіба, вже не мусітиму лізти до темного льоху, ховатися в бочівку і замикати пана Матуляка в комірці, до чого, сказати правду, я зовсім не палився.

Я глянув на мого неоціненого пана інструктора. Він стояв спокійно, спертий на більярдовому кийку, смоктав свою люльку і, ніби загіпнотизований, вдивлявся чомусь в один пункт — у потилицю пана Коґута, вірніше — в його відсунений на чубок голови габік.

Тут я відчув зненацька, як його сандалище торкає мою кістку:

—Вже! Пішов!

Я споглянув на нього з тупим недоумінням:

—Як? Тепер?— питали в пана Макса мої очі, мабуть таки добре збранілі, бо мій неоцінений пан інструктор аж підсміхнувся, може, для того, щоб додати мені відваги, і шепнув на вухо:

—Тепер найкраща нагода. Гони, Федю, поза хрест і нічого не бійся!

Я опинився в пивниці, зробивши все згідно з інструкціями пана Макса, і навіть в дечому перевиконав ці інструкції: пан Макс напоминав мене, відходячи — сказати "до побачення" панові Матулякові, а я ще сказав те саме панові Коґутові, за що той почастував мене американськими горішками.

Ось тепер я сидів у порожній бочці, мов той грецький філософ Діоген, і мав бодай якесь зайняття — лускав горішки і тим потрохи відганяв від себе страх.

А в бочці було темно, наче в гробі! Довкола пахло пивничною цвіллю й затхлістю,

мишами і гнилою капустою. Миші герцювали довкола бочівчини, як коні, а може, це були щурі?.. Я притримував цупко над головою віко бочівки — боявся, щоб якійсь заразі не прийшла фантазія скочити в бочку мені до товариства.

Коли мишачі перегони припинялись, тоді серед глухої тиші чути було, як із котрогось недобре закрученого чопа скапувало пиво до підставленого відерка — цок-цок — крапля по краплі. Оця тиша тривожила мене більше, як сусідство мишей і щурів. Бо мені вчувалося вряди-годи, що в пивниці є ще якась жива істота, що вона десь тут, у темряві, сидить, дихає, ворухиться... В одному моменті мені причувся навіть її важкий стогін чи зідхання — і то зовсім близько, ніби з-поза дверей комірчини з дровами!

Я чув, що довше тут не витримаю, в кожному разі не подолаю рекорду Діогена, і що та катастрофа, якої так боявся пан Макс, може статися зо мною кожної секунди. Зуби застрайкували, не хотіли далі гризти горішків, тільки клацали, мов навіжені, а волосся стало дуба так раптово, що трохи не підважило віка бочівки. Ще бракувала хвилинка, і я був би дезертирував з бойової позиції, та тоді саме важко затріщали сходи, і пан Матуляк скотився до пивниці.

Його ходу я розпізнав з чалапання важких вояцьких черевиків, підбитих "зольнеглями", до яких наш пан майстер тільки минулого тижня прибив металеві підківки. Чап-чалап!— пан Матуляк майже обтерся хвартухом об мою круглу криївку і спрямував свої кроки (як геніяльно передбачив пан Макс!) до першої комірки. Заскреготав ключ у колодці, скрипнули двері і затріснулись...

Тоді я нишком перехрестився і легесенько підняв віко: знаменито! Пан Матуляк залишив відімкнену колодку з в'язкою ключів, завішену на огвізді.

На щастя, бочівка стояла так близько дверей, що я й не мусів вилазити з неї, а рукою міг дістати колодку. В одну мить зняв її з огвіздя, засунув засувку, знову заткнув туди колодку і — ррраз!— обернув ключик! Потім, мов камінець з пращі, вискочив із бочки — і навікача! Та, вискакуючи, перевернув свій сховок, що з глухим дуднінням покотився слідом за мною, збиваючи мене з ніг...

Одночасно в комірчині ув'язнений пан Матуляк скажено заgrimав дверима і страшенно заляв! Помітивши, що хтось замкнув за ним двері, став з усієї сили валити чимось в них, ніби хотів їх рознести в друзки.

А мене страх спаралізував так, що я не мав сили встати і тікати, тільки спів заверещати не своїм голосом:

—Йой, пане Максе, рятуйте!

Гуп-гуп!— пан Макс зробив тільки два кроки по сходах своїми бузьковими ногами і вже був надолі. Вмить зорієнтувався, як стоять справи, моргнув на мене: "Файно є!", поставив мене на ноги і притулив до стіни, шепнувши: "Стій тут, не рухайся!", а потім роблено-сердито закричав:

—Ти що тут робиш? Що це за дурні вибрики? Нащо замкнув пана Матуляка в комірці? Зараз, зараз, пане Матуляк, я вас випущу на волю.

Не встиг пан Макс обернути ключа і зняти колодку, як двері з лоскотом відскочили, і з комірки випав, мов роз'юшений медвідь з гаври, червоний, аж синій з

люті й пересердя пан Матуляк з дико вибалушеними, кров'ю підкипілими очима.

—Марш! Забирайся звідси!— заверещав на мого пана інструктора.

—Та вибачайте, пане Матуляк,— сказав спокійно пан Макс,— то ж я вас не замкнув, а випустив, то чого ж ви лаєтесь?

—Марш... такий сину, бо вб'ю!— гидко вилаявся Матуляк і, вихопивши з-поза спини сокиру, замахнувся гострим лезом просто в молоду грудь мого неоціненого пана інструктора.

—О-о! Помаленьку, Грицьку, грай!— почувся нараз у пивниці насмішливий голос поліційного агента Коґута. А потім упало тверде поліцейське:

—Юзьку, кинь сокиру!

Пан Коґут виріс несподівано між Матуляком і паном Максом з правою рукою в кишені сурдута, напевно тримаючи палець на спусті свого бельгійського "Бравнінга" на вісім шусів. Його бистрі очка гончака перескакували допитливо з пана Макса на пана Матуляка, який раптом охляв, знітився, зжовк і позеленів, звів додолу, мов неживу, руку, з якої впала сокира, дзенькнувши об цемент долівки.

—Що тут за авантура? Що сталося?— спитав Коґут пана Макса.

—Що сталося?..— протягнув з іронією мій неоцінений пан інструктор.— Загляньте, пане інспекторе, до тієї комірчини — побачите щось інтересне!

—Ні, ні!— захрипів переляканий на смерть пан Матуляк, розп'явши хрестом руки на дверях комірки.

З жвавістю й силою, якої ніхто б від нього не сподівався, поліційний агент Коґут підскочив до Матуляка, шарпнув його за плече і пуднув під стіну, мов мішок клоччя. Відчинив навстіж двері комірчини — і тоді з її нутра бухнув на нас такий жахливий, гнилий сморід, ніби розкрилося саме дно річки Полтви з усією львівською каналізаційною системою...

Пан Коґут подався назад і, заткавши пальцями носа, тихо засвистав:

—О-о! Ось в чому діло! Ось де бенкетує і пропиває свою тисячку пан майстер Плішка!

5

Я прибіг до хати з "Вечірньою Газетою" майже в сльозах: ^

—Прошу пана інструктора, подивіться, що ці поляки пишуть: вихваляють під небеса поліцію і пана Коґута, а про нас... то значить про вас, немає слова згадки!

Пан Макс, не підводячись з "недокінченої симфонії", ліниво простяг руку по газету:

—Хай вас це не дивує, докторе Ватсоне,— сказав, позіхнувши.— Така вже наша доля горбата: ми працюємо в поті чола, наставляючи наші голови на небезпеку, а жниво збирає Скотленд Ярд.

На титульній і двох дальших сторінках "Вечірньої" видруковано цілу легенду, цілу епопею про "спренжистість", відвагу і бистроумність львівської поліції, а зокрема 2-го комісаріату, а зокрема поліційного агента Коґута.

Репортер "Вечірньої Газети" зробив із нього просто-напросто генія поліційного куншту, в порівнянні з яким усякі там Пінкертони чи Шерлоки Голмси були смішними

нулями. Барвисто, драматично та інтригуюче розписувався той панок, як то пан Когут з самого початку мав сильне підозріння, що в справу зникнення пана майстра замішані темні сили, що тут пахне трупом; як він зразу взяв собі на зуб Матуляка, як стежив за ним вдень і вночі, як майстерно обмотав його сітями, аж злочинець, і не пікнувши, сам попався в наставлені сильця, зрадив свій нікчемний злочин!

До речі, "Вечірня Газета" ніби якось і призабула титулувати пана Матуляка бувшим легіоністом і оборонцем Львова, нагородженим хрестом хоробрости, натомість не жалувала йому тепер таких компліментів, як "холоднокровний, безсердечний звір", "гидкий екземпляр морального занепаду людини" і так далі.

На слідстві Матуляк признався в усьому і виспівав усе дочиста. Події того трагічного вечора з четверга на п'ятницю розгорнулись, зрештою, достеменно так, як їх "дедуктивно" передбачив мій неоцінений пан інструктор...

Пан майстер, очевидячки, не втопився в калабані, а щасливо з неї видряпався і став блукати по картопляному полі. Може, десь в якомусь сухому закапелку і продрімався трохи. Була дванадцята година, пора духів, і пан Матуляк уже замикав корчму, як нараз у двері закалатав потопельник. Був мокрий, як хлющ, заталапаний, вимазаний глиною і грязюкою від голови до п'ят, а до того напівпритомний. Цокотів зубами (штучними) і просився: "Впусти, брате, дай обігрітися, бо гину!"

Матуляк, рад-не-рад, впустив сталого клієнта, поскидав із нього мокре шмаття, дав одягнутися в своє, сухе, а потім закропив його двома "моцними" та гарячим чаєм з араком. Але пан майстер, засмакувавши араку, дістав нараз густ розпочати бенкетування наново — вже на рахунок святої п'ятниці. А Матуляк не мав найменшої охоти воловодитись коло старого пияка, бо збирався йти в стебло, а до того ж він знав, що майструньо не має при душі ані копійки грошей.

—Але я маю виграний льос!— похвалився, мабуть, "на вар'ята" і вдарився кулаком у груди пан майстер.— Іди, каналіє, подивися до портфеля, скільки я нині варт!

Згадка про виграний льос насторожила шинкаря. Він пошниряв у мокрому майстровому шматтю, витягнув портфель, в якому справді знайшов льос номер 117-705 та й патент Шевського Цеху з фотографією пана майстра. Кинув оком на число льоса, заглянув до табельки виграшів у газеті — до чорта лисого!— дійсно, на цей льос впала тисячка злотих! Маєток, одним словом!

В голові пана Матуляка вмить зродився злочинний плян... Сховав портфеля до своєї кишені, а дрімаючому над шинквасом майстрові поставив зараз щедрою рукою півлітра оковитки. Як старосвітський дзиґар на стіні відкукав першу годину, пан майстер був готовий. Шинкар взяв його на плечі, мов околіт, і разом із мокрою одежиною затаскав до комірки з дровами і вугіллям. Потім замкнув шинок, погасив світло і в темряві ночі став гарячково розвивати дальшу стратегію.

Перша його думка була, користаючи з темної ночі і завірюхи в природі, занести старого назад до калабані і втопити вже на фест. Та цей плян був фактично безглуздий: як витягнуть трупа, а не знайдуть при ньому льоса і патенту, то зараз виникне підозріння, що папери хтось вкрав чи пограбував, а пана майстра втопив. Якби це

вийшло на яву завтра рано, тоді може виринути інша неприємність — важко буде видобути гроші з колектури, яку поліція може перестерегти, що льос такий-то і такий пропав, а його правний посідач не живе.

Пан Матуляк постановив діяти за іншим пляном... Так щасливо для нього склалося, і це він зразу спостеріг на знімці, що з вигляду він досить подібний до пана майстра. Вранці ще раз напоїв потопельника до безтями, замкнув його на чотири спусти в комірчині і пішов до фризієра. Підтесав собі потилицю, підстриг вуси на цісарсько-королівську австріяцьку манеру, приподібнився до пана майстра і в годині 9.30 був одним із перших щасливців, які з'явились в конторі пп.Шаца і Хаеса по свої виграші.

Треба тут сказати, що й колектура мала тоді щасливий день — маса виграшів упали на льоси, закуплені якраз у ній, і натовп народу був такий, що пан Матуляк відносно легко і без великої тяганини дістав "свою" тисячку, хоч, правда, й не цілу, бо трохи відтягнули на різні драчки. Так чи так, за годину він був уже вдома, на своїй стійці за шинквасом, ніби й нічого не сталося. Гроші сховав у тій самій комірці, де лежав безпритомний майстер, під вугіллям. Шевський патент знову всунув до майстрового портфеля, а його самого переодягнув назад у його власне, все ще мокре шмаття.

Мав "у програмі" впродовж цілого ще дня заливати старого алькоголем і запоїти його, як то кажуть, на смерть, а вночі занести мертвого чи напівживого таки в ту ж калабаню на полі Болгарів. Помисл був доволі хитрий: мовляв, пан майстер цілий день Божий запивався по різних "Пекелках", проциндрив усі гроші, а вертаючись вночі додому, таки потонув у тій самій калабані, з якої вже раз вирятувався.

Плян мусів бути здійснений конче ще тієї ночі, з суботи на неділю, бо в неділю верталася з вакацій пані Матулякова з дочками, і ціла та темна справа могла вийти наверх, якби її довше проволікати.

"Але караюча рука закону,— писала "Вечірня Газета",— перешкодила саме в пору зреалізувати цей диявольський задум! Агента тайної поліції Базилі Когут з револьвером в руці вломився до пивниці, де лежав помираючий від перепоя Вартоломій Плішка, врятував його від нехибної смерти, а злочинця привів у кайданах на 2-ий Комісаріят поліції".

—Ото брешуть!— скрикнув я, не втерпівши.— А чому не напишуть, хто показав йому дорогу до тієї пивниці, хто насправду вислідив злочинця!

—Ша! Тримай язик за зубами — до якогось часу,— загадково посміхнувся мій неоцінений пан інструктор і лагідно шарпнув мене за чуба.

Вас, напевно, мучить цікавість знати, що, врешті, сталося з дорогим нашим паном майстром після всіх його несамовитих пригод на землі, у воді і під водою?

Отож приїхала рятуноква станція і просто з пивниці повезла його з парадом до Загального Шпиталю при вулиці Піярів. Там його насамперед добре вмили і скупали, потім стали помпувати шлунок, що тривало з півтора години. Дижурний лікар ствердив при цій оказії, що пана майстра обдарував Господь Бог сталевим шлунком, печінкою, міхуром та всіма іншими причандалами, які належать до утроби. Та кількість алькоголю, казав пан доктор, яку майструньо влив у себе чи у нього влито силоміць,

могла б спалити нутроші двом слонам або трьом гіпопотамам. А директор Загального Шпиталю навіть трохи шкодував, що пацієнт вилизується з біди, бо мав велику охоту відставити внутрішні органи пана майстра до Інституту Кримінальної Патології на спеціальні досліді.

Згадані органи, казав пан директор, майже готові для висилки до Варшави, бо так знаменито законсервовані в спирті, що не треба їх заморожувати, ні бальзамувати.

Однак пан майстер затявся і не хотів зробити ескуляпам тієї приємности, тобто не дав дуба, а помародувавши з тиждень в лікарні, вернувся просто в обійми пані Кунегунди. А вона в найближчу неділю повела поворотця з того світу до парохіяльної церкви св.Володимира, перед престол Господній, де пан Вартоломій Плішка і присягнув урочисто, що по кінець свого трудящого життя не питиме горілки.

Під час присяги не було, звичайна річ, згадки про пиво.

Наша сусідка пані Кунегунда мала ще одну причину скріпити свою і так глибоку віру в сні, бо ж той віщий сон із чистою водою і жеребцями справдився аж до йоти: чоловік вернувся додому — це раз, а друге і найважливіше — вернулися гроші! Правда, не всі, бо й шпиталь коштував, та й треба було ще декому стромити куку в руку, проте кілька гарних соточок таки примандрувало до секретного сховку пані Кунегунди, про який ніхто не знав, навіть Адасько!

Тут теж треба відмітити, що пані Кунегунда встоялася в слові, й не забула про обіцянку, дану пану Максові на ложі болю й душевного одчаю, в годину тривоги: той прекрасний, на замовлення в пана Туфанця пошитий гарнітур в пружки, що його пан Макс носив аж до "визволення" в 39-ому році, був зафундований йому і заплачений "на рати" теплою рукою пані Кунегунди.

Бо ж пані Кунегунда, як і вся Богданівка і Левандівка, знали прекрасно, що дійсним героєм цілої авантюри був пан Макс (ну, і я трошки). Все ж таки цей факт не перешкодив поліційному агентові Когутові авансувати на інспектора, а в парі з тим сповнилася найсміливіша мрія його життя — він був службово відряджений до Головного Слідчого Уряду при вул.Яховича.

Уже згодом, коли вся та історія трохи перешуміла, а пан Матуляк дістав своїх п'ять років криміналу, спитав я при якійсь нагоді свого неоціненого пана інструктора:

—Прошу пана, як ви гадаєте, чи той Базилько дійсно підозрівав у чомусь Матуляка і слідив за ним, як газети писали?

—Ех, буйда на ресорах!— махнув рукою пан Макс,— Базилі Когут мав наказ лазити за мною і не спускати мене з ока з інших причин, політичних. Ну, і так якось вийшло, народній приятелю: слідив за мною, а вислідив Матуляка. Нехай! Трапилось сліпій курці просо.

—То чому ви дозволили, щоб газети зробили з нього героя, а про вас жадна ні словом не згадала? Ви ж казали, що ми обидва перейдемо до історії криміналістики всіх-всіх часів!

Мій неоцінений пан інструктор підсміхнувся:

—Факт, народній приятелю, перейдемо, але аж історія оцінить наші заслуги, не

сучасне покоління!.. А втім, зраджу тобі один секрет: між нами, то значить між мною і паном Коґутом, була тиха умова, джентльменський, так сказати, договір. Ми поговорили собі по душах, і я перший заявив, що зрікаюся того всього гармидеру і слави в його користь. Знаєш, я мав перед тим шпіцлем один моральний довг ще з того часу, коли він на Зелені Свята не арештував мене, повіривши на слово, що я йду грати футбол. З того саме часу мене все муляло тут, всередині, що я не в порядку, і я довго ждав нагоди, щоб сквитуватись з ним. Ну, і сквитувався, слава Богу!

Реванш пана Коґута

Так, ви маєте повне право спитати мене: "Скажи нам, чоловічку добрий, коли і як твій "неоцінений пан інструктор" мав змогу вчитися, студіювати, якщо він безперестанку або робив революцію, або сидів у криміналі, а коли не робив революції й не сидів у криміналі, то воював з котями, копав м'яча, чи водив дівчат на рандки, чи, врешті, ходив "слідами Шерлока Голмса?"

Тут мушу вам пригадати, що була колись у Львові спеціальна категорія студентів, зокрема тих, що робили революцію, які лише "записувались" на університет, і то звичайно на право, а поза тим не сушили собі голови жадними студіями, маючи на цій голові, як їм тоді здавалося, трохи важливіші справи: боротьбу з чотирма окупантами і визволення України з ворожого ярма.

Були, правда, між ними і вийняткові хлопці, які час від часу показувались для фасону на викладах і навіть пробували деколи складати іспити, але пан Макс до таких "куйонів" не зачислявся.

Зате ж, в ім'я правди, мушу тут відмітити, що мій неоцінений пан інструктор був сталим учасником славних тоді, а іноді доволі бурхливих студентських віч та викладів, що відбувались на "Бесіді" чи в Українському Академічному Домі.

Не раз, бувало, вернувшись поночі з такого віча, говорив із захватом:

—Ох, брате Соловію, нині була палка дискусія: от і напарили ж ми одного сельроба!

Або:

—А нині кацапи вікнами тікали!

Якраз під час одної палкої дискусії над доповіддю модного тоді поета-трибуна — про волюнтаризм і Фридриха Ніцше, обскочила Академічний Дім тайна і умундурована поліція, забрала коло вісімдесяти хлопців, навантажила ними аж три "буди" і повезла на вулицю Лонцького, число 4.

Між арештованими попався, очевидно, і пан Макс. Він хоч і пробував "втратити контакт" із ворогом і вискочив був через вікно на подвір'я, то, на жаль, просто в руки двом хатракам. Під час вовтузні та обосторонньої виміни стусанів шпіцлі зовсім подерли на ньому маринарку і привезли його до арешту в самій сорочці.

Був початок листопада, надходили холодні й мрячні дні, але в спільній камері, куди напхано хлопів, як оселедців, холоду не відчувалось і без сорочки.

Побіч пана Макса на голій дерев'яній причі примостився з своїм барахлом студент

ветеринарії Потішко, дуже кольоритна постать на терені Акадбуди, і з цього титулу варто йому присвятити трошки місця, хоч би з огляду на ту знамениту камізольку, яку він продав був панові Максові.

Отже, той Потішко завжди чимось гандлював: як не "купонами" на убрання, то бритвами, як не бритвами, то милом і жилетками, або іншими тоалетними предметами, необхідними в кавалерському побуті...

А як не мав уже чим промишляти, то просто наймався за когось із друзів сидіти в криміналі.

"Твердиню вивротовців з ОУН" — як охрестила польська преса Український Академічний Дім, поліція завжди мала в своїй ласкавій опіці і сливе щотижня робила в ньому несподівані обшуки та ревізії, які перед 1-им Листопада та Зеленими Святами були, звичайно, сподівані й очікувані нашим студентством.

Така "візита" відбувалася приблизно так.

Кордон поліції обскакував довкола Академічний Дім. а пан комісар з кількома тайними йшов з поверху на поверх з готовим списком деліквентів, і читав уголот:

"Витвицький — на коридор! Коссак — на коридор! Старух — на коридор!" І так далі, в азбучному порядку.

А бувало ж не раз таке, що той самий Старушисько чи хтось інший мав якраз завтра іспит, чи стрічу з дівчиною, чи якусь важливу організаційну справу, і йому аж ніяк не всміхалося мандрувати до буцигарні.

Тоді звертався за виручкою до Потішка:

—Ти, хло, вийди за мене на коридор.

—П'ятка!— діловим тоном відповідав кремезний ветеринар, простягаючи руку.

Починався короткий торг, деколи доброму другові Потішко спускав таксу і на три злоті, брав щось на завдаток і виходив на коридор за того чи іншого приятеля. Завжди мав наготові, під руками, спакований коць, малу подушину — "яська", рушник, мило і чисту пару білизни на зміну.

Пан комісар дуже там не придивлявся, хто виходить і за кого, аби йому рахунок "штимував". Під час більших та частіших облав Потішко майже не вилазив із Бригідок: тільки виручить одного товариша, а вже йде кіблювати за іншого. Його знали, як злий грейцар, всі "клявіси" і не раз, бувало, говорили:

—Пане Потішко, з кого ви робите вар'ята — з поліції чи з себе самого?

—Ех, як звав, так звав, аби щось дав,— казав наш ветеринар з нахилом до торгівлі.

Так якось дивно склалося, що під час останнього рейду на Академічний Дім поліція забрала Потішка не на чужий рахунок, а таки на його власний. Просто кого зловили, того тягли до "буди" без перебору. Все ж таки сталий тюремний бувалець і тепер спів якось захопити свій стандартний багаж — коць і подушину і розгосподарився на прічі з цілим маєтком, в той час коли товариші по недолі спали, як то кажеться, на кулаці.

Та Потішко не почував себе надто щасливим, маючи такі вигоди, радше навпаки — завжди погідну, нескаламучену жадними турботами його душу обгорнув тепер якийсь туск, як пише Василь Стефаник.

—Гляньте-но, панове-товариство, як Потішко сумує, що мусить сидіти сам за себе,— сказав хтось, чи не небіжчик І Івась Витвицький, знаний, між іншим, з того, що винайшов сентенцію: "Україна, то є Україна, а бульба, то є бульба".

—Дайте йому котрий п'ятку, бо хлоп помре з жалю!— порадив мій неоцінений пан інструктор.

В камері панувала безжурна, навіть весела атмосфера, хлопці знали, що їм тут недовго колядувати, коли їх так багато наперли на Лонцького, де й приміщувалась тоді Головна Команда Польської Поліції.

Ця тюрма щойно за панування чергових "визволителів"-більшевиків та німців здобула собі страшну славу мордами й страхіттями, що там творилися. За панського гніту були там так звані поліційні арешти тимчасового характеру: в'язнів тримали двадцять чотири години і нероз'яснено без переслухання відпускали. Правда, декого "всипаного" везли на вул.Яховича, на дальше слідство.

Так теж, думали хлопці, буде й цим разом: потримають їх тут добу-дві, декого трохи перетріпають, вилускають декілька важніших горішків, яким можна буде пришити 97-ий параграф, а решту братства пустять додому. Тому й не було чим журитись, чого розпачати, і хлопці зараз по сніданку, помивши підлогу в камері, жваво забрались до улюбленої забави українських політв'язнів — "наполеона", що в народній говірці трохи інакше називається, але моральний сенс має той самий.

Під час такої забави пострахом усіх "гадаючих" був мій неоцінений пан інструктор: мав дуже довгу і костисту руку і гатив нею згори по штанях, як баба кочергою. Хлопці чухались після кожного такого ляпаса, а Потішко аж почервонів з досади і сказав панові Максові:

—Свиня! Я більше так не граюся.

Після "наполеона" довго розповідали різні небилиці про дівчат, а потім поет-трибун, який теж попав у цю камеру, заплющив очі і почав рецитувати свої ліричні поезії.

По обіді випустили всіх на прохід по в'язничному подвір'ю, і щойно тоді пригадав собі пан Макс, що він тільки в сорочці. Холод був пронизливий, пришибав тіло до кости, ще й і якась клята мжичка сіялась, і мій неоцінений пан інструктор трохи не закоцяб на тому проході. Він не ходив, а бігав, підскакуючи, мов цапок, а тюремний сторож — за ним, в страху, що довгоногий гайдамака пересадить мур і дасть ходу.

У камеру вернувся синій, як базник, із задубілими руками, з перекошеним обличчям. Сусід Потішко придивлявся йому з нетаєною сатисфакцією, все ще час від часу помацуючи потерпілу під час гри в "наполеона" частину організму.

Врешті зідхнув, якось ніби співчутливо, сягнув до своїх маєтків і видобув з-під "яська" камізольку.

—Купи цю кацабайку,— звернувся діловито до пана Макса.

—На дідька мені твоя кацабайка!— офукнувся пан Макс.— Завтра і так піду додому.

—Ну, то ще не знати. Можеш піти, а можеш і не піти, а кацабайка пригодиться. Я дорого від тебе не схочу.

—Скільки?

—Дай п'ятку. Тано, як борщ.

—Що з того, як я не маю centa при душі.

—Нічого, я подожду. Заплатиш, як вийдеш на світ. А товар добрий, солідний: ватована камізолька з рукавами.

"Гм,— поміркував пан Макс,— заплачу — не заплачу, а камізолька справді може придатись, коли тут довше прийдеться страждати за Україну".

Добили торгу при свідках, які зараз же запросилися на могорич при найближчій нагоді, як вийдуть на волю. Пан Макс одягнувся у ватованку — була на нього, як кожна одежина, закупа і закоротка, а Потішко після того аж віджив, аж прояснів на обличчі, що, кінець кінцем, таки не дармо пішов сидіти і зробив хоч цей паршивенький інтерес.

Зрештою, під вечір ждала на нього ще інша мила несподіванка: друга Потішка і три десятки арештантів пустили додому.

На решту тюремного братства налягла при цьому хвиля легкої, так сказати, депресії, бо хоч кожний з них і був волонтерист та стоп'ятьпроцентовець, але не одному черв'ячок заздроси смоктав душу, що ось твій співкамерник виходить на світ, а ти лишаєшся на непевне завтра. Це вже таке несвідоме чи підсвідоме, але чисто людське почуття, з Декалогом не має жадного зв'язку.

Але на другий день настрої у хлопців піднявся, бо прийшли панночки з Комітету Допомоги Політв'язням і принесли подачу, як звичайно, гребінці, мило, цигарки, ну, і дещо конкретне: домашню птицю в смаженому стані, торти і тістечка.

По відбір приносів кожна камера висилала до тюремної канцелярії одного представника, і на такого делегата голосився з підскоком мій неоцінений пан інструктор, бо дуже любив обціловувати панночок із Комітету, що, зрештою, в таких випадках належало до в'язничного церемоніялу. При такій зворушливій okazji потрапляв теж доволі спритно встромити панночці ґрипса з тоненької цигаретної бібулки.

Минув ще один день за ґратами без особливих випадків, хіба тільки те варто відмітити, що в 35-ій камері, де згуртувались шахісти, шаховий віце-майстер українського Львова, Турівський, влаштував матч-симультанку "насліпо" на восьми уявних шахівницях, і вже був виграв чотири партії, а п'ятий противник піддавався, як до камери впали дозорці, забрали з неї десять патріотів вкупі з віце-майстром, а решту недобитків перегнали на 33-ту камеру.

Потім виявилось, що тих десять трохи напарили і теж пустили на волю. Вправді Турівський денервувався й домагався, щоб його затримали до завтра і дозволили закінчити симультанку, але представники публічної безпеки були люди кам'яні, неблаганні і таки нагнали дядька додому.

Вже в камерах погасили світло, як із 33-ої делікатно застукано на 31-шу (де сидів мій неоцінений пан інструктор): "Нас перевозять завтра до Бригідок!"

—Що з нами?— відстукано з 31-ої.

—Не знаємо.

Дальшу сигналізацію припинив дижурний "клявіс", що гримнув кулачищем у двері і крикнув "спаць!", римуючи зі "спаць" відповідного матюка.

Обидві камери послули в неясно-тривожному очікуванні чогось невідомого...

Вранці зробили їм "побудку" на годину скорше, як стояло в порядку дня. На коридорі кипів якийсь надзвичайний рух, метушилися туди й сюди "посмітюхи", попід камери крутилися тайні, заглядали у візитирки, щось записували. Сніданок — чорну каву і пів "комісьняка" — видано у великому поспіху, дехто не встиг і хлєпнути гарячої рідини, що пахла йодиною, тільки язика собі попарив, як із лоскотом відчинилися двері, до камери впали поліцаї з палками і зверещали:

—Всі на коридор — марш!

Заспані, напівпритомні хлопці, ковтаючи на ходу гливкий, як глина, хліб, кинулись отарою на коридор: тут їх поліцаї вишикували в двійки і пришлюсували до в'язнів із 33-ої камери, які вже стояли в двійках і чухались — в їх камері, казали, були холерські блощиці. Ще раз впала команда "марш!" — і всю революцію погнали сходами на низ, до головного входу від вулиці Льва Сапіги.

Вже виходячи з камери, мій неоцінений пан інструктор помітив своїм бачним оком, що "посмітюхи" проводжали арештантів якимись дивними поглядами і ніби моргали значуче один на одного, мовляв, не знають, сараки, куди їх беруть...

Пан Макс узяв це за поганий знак, але змовчав, ніщо нікому не казав. Взагалі всі вірили, що їх перевозять до Бригідок.

Був вогкий слизький ранок 5-го листопада, надворі ледве сіріло. Вуличні ліхтарні, закутані в густу мряку, неначе в вату, ще таки давали більше світла, ніж це крадене світло денне. В долі, на вулиці Пелчинській, з трамвайного депо вирушали, подзвонюючи, трамваї на свій щоденний рейд. Сонно каркали ворони.

Що хлопців зразу здивувало і навіть трохи їм підхлібило — це та величава асиста, яка очікувала їх на вулиці: поліція на конях, поліція на мотоциклах, а під самим будинком — купа хатраків. На розі Лонцького і Льва Сапіги маячили дві "буди", два вантажні самоходи, вкриті брезентом.

—Ой, гвалт!— жартували хлопці.— То аж треба стільки війська, щоб перевезти нас із Лонцького до Бригідок?

На закруті вулиці Коперника затріщав ще один мотоцикл, і в човнику, причепленім до нього, показалаась барилчаста фігура пана комісара, добре знаного всім нашим студентам із наскоків на Академічний Дім чи з розбивання зеленосвяточних походів, зрештою і з політичних процесів. Той пан комісар сконав потім на серцеву атаку під час посвячення пам'ятника на могилі Івана Франка, як наші націоналісти стялися з луговиками доктора Дашкевича.

Пан комісар викотився з човника, обтягнув ремінь на пузі, помацав револьвер при боці і скомандував пискливим голоском:

—Вантажити самоходи!

Так склалося, що мій неоцінений пан інструктор ішов останнім у групі арештантів, і тільки його обвіяв ранішній гнилий холод, як він в ту ж мить усвідомив собі, що,

вибігаючи з камери на галай-балай, забув там свою камізольку, яку на ніч поклав був собі під голову замість подушки.

Той самий факт спостеріг теж пан комісар, якому пан Макс підліз просто під руки.

—Дивіться! А той вар'ят тільки в сорочці!— крикнув.

—Ну, що ж,— скулився пан Макс і зацокотів зубами.— ваші підкомендні так спренжисто виганяли мене з камери, що я забув там свою камізольку.

—Що він плете?.. Яку камізольку?

—Теплу, ватовану камізольку, з рукавами.

—Гм! "Забув!" — кепкував собі з академіка пан комісар.— А голову нащо носите? На капелюш?

І подивився довкола, по своїх підкомендних, яке враження зробив на них його знаменитий віц. До речі, той комісар поліції мав багато дечого з актора — любив театральні ефекти. Часто виступаючи як свідок прокуратора на процесах проти ОУН, він появлявся в судовій залі на Баторого вулиці надутий, як бальон 5-ий номер, напахчений парфумами, з блискучою колекцією орденів на грудях, залюбки пописувався знанням секретів підпільних організацій і своїм познанняцьким акцентом.

От, може, й тепер захотілося йому зробити один з таких театральних жестів на очах принагідної аудиторії, перед арештантами та їх охороною, заграти ролю "гуманного" поліциста з людяним серцем.

Він змірив пана Макса, як гуцул смереку, і погірдливо спитав:

—Ну, а знаєте хоч, у котрій камері ви лишили ту вашу камізольку?

—Та чому не знаю,— відповів пан Макс,— у 31-ій камері, на другому поверсі.

—Ну, то бігом-марш по камізольку, але то пьорунем, бо ми не будемо тут на вас чекати, ха-ха-ха!

Зареготався сам і підморгнув до хатраків, що зараз підтримали його дружнім хором.

—Може, котрийсь з панів пофатигується за тим академіком, щоб він там не заблудив?— весело звернувся пан комісар до хатраків.

—Я піду,— виступив з гурта на охотника колишній поліційний агент, а тепер інспектор Базилі Когут...

В першій опалі пан Макс не запримітив, якого він дістав ангела-хранителя, рушив з копита по сходах, щоб мерщій дорватися до камізольки. Аж на коридорі першого поверху почув за собою астматичний віддих і короткі, приспішені крочки давнього доброго знайомого з Богданівки.

—Помалу, пане Максю, помалу!— сопів іззаду пан інспектор.— Не пхайтеся поперед батька в пекло, так? Так.

В цьому "не пхайтеся поперед батька в пекло", в самому тембрі голосу пана Когута забреніли якісь такі нотки та вібрації, що веліли панові Максowi оглянутись, сповільнити темп і дещо призадуматись над утаєним змістом і символікою народніх прислів'їв...

Вже звільна, не кваплячись, зайшов на 31-у камеру, одягнув камізольку, яка,

звичайна річ, не ошпарила теплом промерзлого політв'язня. Шукаючи чогось теплішого, пан Макс надібав бляшанку з недопитою порцією кави і жадібно припав до неї посинілими губами.

—О-о, смачного, пане Максю! Ви, бачу, кінчаєте перерваний сніданок?

Пан інспектор Когут не набагато, зрештою, і змінившись з тих часів, коли ще був на Богданівці просто агентом Когутом, стояв на порозі камери з парасолькою під пахвою, з підкоченою на дощ одною штанкою, хитро-загадково посміхався й лускав американські горішки.

Короткий момент-хвилинку стояли вони отак, один навпроти одного, пан Макс із бляшанкою кави в руках, а пан Когут з торбинкою горіхів, і зосереджено вдивлялися один одному в вічі...

—Здається, там, надолі, чекають на мене?— тихо промовив нарешті мій неоцінений пан інструктор.

—О-о! Так, так!— спохватився, ніби знечев'я пригадав собі цей факт пан інспектор Когут.— Ну, як чекають, то, хіба, підемо, так? Так.

Вийшли на довгий, порожній коридор з відкритими чорними пащами камер, з незаметеною ще кам'яною долівкою, що на ній порозтрушувано соломую з сінників, порозхлюпувано воду чи каву. Пан Когут якось ніби в замисленні глянув у вікно, що виходило з коридору на вулицю Льва Сапіги. По шибках почав сікти скісний кусливий дощ.

—О-о, вже й дощик накрапає!— похитав головою.

—Гм, неприємно в таку погоду вибиратись козакові в далеку дорогу, в незнане... Гм-гм. А подивимось, що вони там роблять, чекають на нас чи ні?

Мій неоцінений пан інструктор теж мимоволі зігнув свою довгу фігуру, притулив лице до шибки — і побачив унизу, на вулиці, сцену, яку потім часто згадував у своїх споминах з деяким хвилюванням.

...З мокрого туману, з сіризни листопадового ранку над'їхала раптом з вулиці Коперника довга чорна лімузина. Вискочив шофер в уніформі, услужливо відкрив дверцята машини, з якої вийшли три достойники: два цивільні і один у жандармській формі, з медалями, шнурками, лямпасами. Вся кінна, наколесна і пішоходна поліція витягнулась наструнко. З мотоцикла бистро викарабкався пан комісар, помаршував, вибиваючи закаблуками, до машини, відсалютував і склав короткий рапорт.

Достойник у жандармській формі махнув недбало рукою, подивився на годинник, цивільні панове зробили те саме, і всі три нараз, без одного слова, тільки кивком голови дали панові комісареві якийсь знак.

Той знову відсалютував, обернувся рвучко на п'яті, заверещав щось на цілу морду, поліція підірвалась, як вражена громом, тайняки поскакали один за одним до грузовиків, вкритих брезентом і навантажених уже хлопцями, заграли мотори, затріщали мотоцикли, і вся кавалькада з шумом, лоскотом і тріскотінням помчала вгору вулицею Льва Сапіги, в напрямку Головного Двірця.

Чорна лімузина з достойниками легко, безшелесно обернулась під будинком

жандармерії і поїхала собі вниз, вулицею Коперника. За нею почваланали поліцаї на конях. Під будинком стало тихо, порожньо, все якось так швидко зникло, щезло, немовби розплилося в тумані або в примарному сні.

Пан Макс аж протер собі очі, а потім імлу на шибці, не довіряючи сам собі. Зчудовано витріщився на пана інспектора Коґута:

—А то що?.. Поїхали?— спитав.

—Та ж бачите, що поїхали!— стиснув плечима пан інспектор і якось подразнено відсунув шпідом парасольки свій чорний габік на потилицю.— Казав же вам пан комісар, що не буде на вас чекати, так? Так. Ви тут щось задовго вовтузились з тою камізолькою! Гм! Що ж мені тепер з вами робити, сиротою нещасним? Треба буде вас десь притулити.

Зійшли по сходах на партер, до службової кімнати, де за столом дижурного сидів лисавий пшодовнік з підпухлими червоними очима, гейби був після тяжкої п'ятики.

—Сташку,— сказав до нього пан Коґут,— цього гаґатка (повзав на пана Макса) залишили, і я забираю його на Яховича.

Пшодовнік широчезно позіхнув і махнув головою, мовляв, 'а ве́ди собі його і в трястя, і в чорне озеро.

Пан Макс під опікою пана Коґута вийшов на світ Божий.

Дош тільки дрібно накрапав, мокрий туман порозсувався трохи поміж будинками і дахами, над Цитаделею показалася латочка блілого неба. На вежі костелу св.Марії Магдалини вибила сьома година.

—Реґулямін ніби наказує закувати вам руки,— сказав пан Коґут, розпускаючи парасольку,— але я гадаю, що ви не зробите мені і собі збитка та й не звісте по дорозі?

—Не звію, бо сили не маю тікати,— пробурмотів мій неоцінений пан інструктор.— Що воно за мара? Недовго сидів, всього три доби, а почуваюся такий змотлошений, як сучий син. І страшенно хочеться спати.

—Не журіться, в Бригідках виспитесь досхочу,— потішив його пан Коґут. Вуличкою Кляйновського звернули в Поезуїтський город. Високі голі каштани стояли й шуміли в похмурій задумі осені, до ніг ліпилася глинчаста земля і гниле листя, що пахло влєжалими, а ще не теребленими горіхами. Купи кавок перескакували чорними плахтами з дерева на дерево і наповняли пустий в ранішній порі парк невгомним гамором.

І дивним смутком.

Чи то від пахощів збутвілого листя, чи від хлюпання рідкого болота під ногами, чи від каркання кавок над головою, чи від чого іншого, на душу мого пана інструктора налягла чорна мелянхолія... Йшов, звівши голову, високий та худий, мов смерть, зарослий, неголений, в смішній прикороткій кацабайці, нагадуючи потрохи страхопуда на відпустці.

Пан Коґут ледве поспівав за ним маленькими ніжками ямника.

—Гов! Гов!— сказав, задихавшись, як підпалена коняка.— Ви то розпустили крок на півкілометра і хочете, щоб я, старший чоловік, що йде за два роки на емеритуру,

дотримував вам темпа? Стривайте! Може закуримо, га?

—Ой, дуже радо!— щиро зрадів пан Макс.

—Ну, то файно. Потримайте мені парасолю.

Пан інспектор Когут витягнув коробку "дамських", почастивав арештанта цигаркою ще й сам засвітив йому сірничка.

—Як знаєте — я не палю, але цигарки ношу при собі на всякий випадок, як той польський канонік... Щоб почастивати часом якого симпатичного націоналіста, ха-ха. Беріть ще два, на запас.

Пан Макс затягнувся димом з такою насолодою, аж йому голова закрутилась від тієї розкоші, коліна підкосились, і світ пішов ходором. Мусів спертися плечима до стовбура деревини, щоб не впасти.

—Знаєте, пане інспекторе, чим пахне воля?— спитав, примкнувши повіки.

—Ну, ну, чим?

—Димом цигарки.

—Хі-хі! Пане Максю, ви мені тут починаєте філософувати!— дрібненько захихотів пан інспектор Когут.— То хіба не в вашому волюнтаристичному стилі? Не філософуйте і не думайте забагато, бо індик думав, думав, аж йому голову втяли. Так? Так.

Вийшли з парку, наближались до площі Смольки. На будинку Дирекції Залізниць вдарило пів на восьму. Тут раптом пан Когут спинився, відсунув на потилицю свій габік і дуже ясно подивився на арештанта:

—Пане Максю, а ви знаєте куди повезли ваших колег з вулиці Лонцького?

—Та чому не знаю,— відповів пан Макс,— туди, куди й ви мене тепер провадите: до Бригідок.

—Ой, ні, не вгадали!— покрутив головою пан Когут.— Їх повезли просто до Берези Картузької, там, де Бога немає! Вас урятувала від тієї приємності... ну, скажемо, ваша камізолька.

На Яховича вулиці пана Макса довго не тримали, всього одну добу — не знали, який параграф йому причепити. А на відходному пан інспектор Когут ще знайшов нагоду в чотири очі порадити йому, щоб на всякий випадок змінив клімат і на тричотири тижні виїхав зі Львова на село.

—Тепер я бачу що не всі шпіцлі однакові каналії,— говорив потім мій неоцінений пан інструктор.— Якби вибухла Україна, то такого Базилька Когута я вже не вішав би за обидві ноги, тільки за одну.

Про те, хто кого "вішав" і за котру ногу, може, колись іншим разом.

Війна народів

Я не міг би вам того пояснити, чому Славко Башук пішов на теологію в Станиславові, але можу сьогодні кинути жмут світла на те, чому він її покинув на

третьому році богословських студій і вступив до монастиря.

Звичайно, до таких фактів, може, і не дійшло б, якби не кровна дружба цього майже целебса з моїм паном інструктором та якби польська вулиця не влаштувала у Львові в місяці жовтні 1938-го року горезвісного погрому нашого стану посідання.

В ім'я історичної правди хотів би я ще надізнати, що під слоган "польська вулиця" не треба конче підтягати коханих львівських батярів, які в конфлікті двох народів зайняли, як "третя сила", радше неутральну позицію. Наступ на українські установи повів квіт польського студентства, так звані "корпоранта", плюс всякого роду ендецько-стшелецькі боївки, розуміється, під тихим патронатом поліції, а подекуди, і при її співпраці.

Воно, зрештою, і не диво: чия релігія — того й поліція, як сказали б, може, тепер старовинні римляни.

Тож коли впали "перші стріли", чи то пак полетіли перші каменюки й пляшки з бензиною на крамниці "Нової Фортуни" і "Маслосоюзу", мій неоцінений пан інструктор почвалав зараз на пошту і вдарив до Станиславова телеграму такого змісту:

"Приїжджай негайно, бабця в шпиталі. Макс".

Розуміється, була це умовлена кличка. Ця здорова, зрештою, як рибка, вікова бабуся, що не раз уже ставала Славкові в пригоді в подібних випадках, знадобилась йому і тепер. Славка відпущено з викладів на три дні, з батьківським напимненням о.ректора, щоб не влетів там, у Львові, в яку нову халепу, бо екселенція і так мають на нього око.

А семінарія вже довідалась про львівські події, і питомці горді були з того, що висилають до столиці такого гідного представника. Бо Славко був хлопець з іскрою, це всі знали. В революцію вскочив ще в 5-й класі під час "стартової" акції, і з того часу щороку викидали його з котроїсь гімназії. Зате широко й гостинно відкривались перед ним брами польських криміналів.

З моїм паном інструктором належав у свій час до одної "п'ятки", разом виступали на процесі за приналежність до ОУН в Стрию, дістали навіть той самий вирок — по два роки тюрми з завішенням кари на п'ять років з огляду на молодий вік. Втім, засипав їх обох той самий провокатор.

По процесі їхні шляхи нібито розійшлися: пан Макс перекочував до Львова і записався потім на право, а Славко, замінивши революцію на реверенду, дістався на теологію в Станиславові, підписавши целібат, чим безмежно здивував багато красних панянок, а таки найбільше свою наречену.

Все ж таки з моїм паном інструктором і далі не зривав зв'язків, скажу вам по секрету — організаційних...

Славко приїхав до Львова вечірним "шнелъцугом" і, як старий конспіратор, передбачливо вискочив із нього на Персенківці, а потім шкарпами, пішечком, приманджав до нас на Церковну вулицю.

Було вже коло півночі. Наша господиня пані Евдокія вирвалась з Морфеевих обіймів, щоб пригріти гостей вечерю, надягнувши для тієї виїняткової okazji

бархатовий шляфрок на нічну сорочку, на знак особливої пошани для осіб духовного стану.

Вже старий батько Гоголь розписувався про те, що київські богослови були найбільш прожорливі з усього чесного бурсацтва. Але я переконався, що й станиславівські не відступали ні на крок від віками освячених традицій. Гість зі Станиславова перехристився, змовив коротку молитву і вмліока змолотив з полумиска два вепрові котлети, гей капелюхи, проковтнувши при цьому "селятирку" салати з яйцями натвердо і сметаною.

Пані Евдокія раз у раз досипала йому присмажених картопель, а гість не противився, побожно похитував головою і мовив за кожним разом: "Хай Бог прийме".

Мій неоцінений пан інструктор не перешкоджав другові в концерті, нічого йому не казав і ні про що не розпитував, втім і сам дістав коло нього апетиту і змотлошив ще одну вечерю.

Аж після цих подвигів обидва приятелі перейшли з кухні до покою на конференцію. Богослов дав себе легко, без вагання, спокусити панові Максові і за його намовою закупив цигарку, роздягся і розлігся на моєму складаному ліжку. Пан Макс розкинув свої тілеса на "недокінченій симфонії", а мені було сказано йти спати на сіннику на підлозі.

Але я, розуміється, довго не міг заснути, слухав, що ці два достойники говорили.

—Отже, слухай, єгомостю,— сказав мій неоцінений пан інструктор,— я тобі покоротці зреферую, в якій ситуації ми знаходимось. Насамперед реєстр випадків: коломийка почалася, як звичайно, після панахиди в святому Юрі, цим разом за Карпатську Україну. По панахиді наші сформували імпозантний похід вісімками вділ вулицею Міцкевича. Чоло походу було під універком, а хвіст на площі Юра, ти собі уяви!

—Ов, то була купа народу!— зауважив гість.

—Так, коло п'яти тисяч, як каже наша пропаганда. Похід, з відповідними бойовими співами, як "Смерть ляхам, смерть!" та з вигуками на адресу "двох братанків" докотився до вулиці Легіонів. Тут на нас вдарили сконцентровано хатраки, піша й кінна поліція. Перші балабухи посипались, очевидно, на нашого брата. Дехто таки добре обірвав, наприклад колежка Перун, але той уже має таке сакраментське щастя, що завжди нахапає за десятьох.

—Намолотний хлоп?

—Так, але й сам добре парить, будь спокійний. Коло кіна "Оаза" трохи не перевернув поліцая разом із шаблею і кобилою. Ну, на Легіонів похід нам розбили, порозганяли братство на всі вітри, забльокували Вали, але група хлопців таки продерлася під мадярський консулят і, згідно з наказом, повибивала там вікна. Словом, нароблено шуму-крику на цілий Львів.

—Я сказав би — на всю Галилею.

—Тим краще. Поляки були зразу застрелені й приголомшені нашою акцією, потім почали казиритися. На другий день "Слово Польське" привітало нас скаженою лайкою, і

це, так мені здається, був знак до контратаки. Корпоранти зробили на універку масовий вец, повикидали наших з викладів, а потім вийшли на вулицю. Полетіло каміння і петарди на "Фортуна" при вулиці Льва Сапіги і на "Маслосоюз" при Городецькій. Дві панночки попарені бензиною, одну забрали до Лічниці. Та це тільки початок. Організується масакра на широку скалю. Запляновано дальше гаратання шиб у крамницях "Маслосоюзу", наступ на "Просвіту", "Новий Час", Академічний Дім і так далі.

—А що ж на те поліція?

—Ха-ха! Сміх на залі. Поліція струже варіята і вдає, що нічого не бачить. Розуміється, наші не засипляють справи і в поспішному порядку готовлять відсіч, сиріч самооборону. В Акадбуді вже діє наш генеральний штаб, що керуватиме оборонною акцією і стоїть в контакті з усіма загроженими погромом установами, постачає їм інструкції і вказівки. Установи чи фірми, які мають обмаль власного бойового активу, мусимо підтримати штурмовими бригадами, які вже організуються.

Богослов зі Станиславова, що досі спокійно слухав звітування пана Макса, лежачи на моїй постелі та заплющивши очі в скупленні молитовному, раптом зірвався на рівні ноги:

—Гм, добре! А яка моя роль в тій цілій авантурі?— спитав.

—Тут ми доходимо до кореня справи,— сказав мій неоцінений пан інструктор.— Ти вже, мабуть, знаєш, що мазурі мають свою воєнну квартиру в аурі Університету?.. Так воно і є. Там вони збираються на вєци, обговорюють проекти погромів, плянують кожду чергову акцію. Нам треба одного такого хлопа, щоб тримав ніс на вітрі — шпїцлював, що там робиться, і звітував про все нашому штабові. Ніхто з нашої братії не може тепер туди дістатися, бо на обох брамах стоять їхні боївкарі й кожного легітимують, вимагають показати індекс. Як українець — луплять палками і женуть к чорту. От в такій ситуації прийшла мені ідея вдарити по дротах і викликати тебе на поміч. Ти є хлоп облітаний в таких кавалках, а до того теолог — маєш добру маску, та й у Львові мало хто тебе знає, крім шановної бабці, кількох агентів і кількох твоїх бувших симпатій...

—Про які ти міг би не згадувати!— сухо перебив богослов.

—О, перепрашаю вас, отче-целебсе!.. Евентуально, як казав Цяпка, ми могли б змобілізувати до служби котрогось з наших питомців, але завжди існує та небезпека, що місцевого можуть пізнати, тобі ж, нетутешньому, легше буде заграти роль польського клерика. А ендеки чують до ксьондзів страшний пошанівок! Покажеш їм фотографію з відверненим ковнірцем, скажеш "Похвальони" — і готово.

Гість зі Станиславова встав з постелі і босий, в спідній білизні, перейшовся по покою — три кроки туди й назад, схиливши голову на груди і ніби важко над чимось медитуючи.

—Дай ще одну цигарку,— попросив у пана Макса.

—Просю. А тобі вже й черевце росте, єгомостю,— зауважив пан Макс.

—Ех, черевце — єрунда!— махнув рукою богослов і смачно затягнувся димом

"спорта".— Слухай, а куди подавати "цинк", просто до Акадбуди?

—Та най тебе Бог боронить! Ти являєшся на цьому терені інкогuito і не смієш показуватись людям на очі, навіть своїм гостям. Замешкаєш собі у твоєї знаменитої бабці, яку приїхав відвідати на ложі болізни, так?

—Так. Що далі?

—З Крашевського вулиці маєш тільки "каценшпрунг" на універок. Рано встаєш, ідеш нібито на виклади, а слухаєш, як трава росте, збираєш інформації. Вполудне вертаєшся додому, до бабці на обід, і там уже ждатиме на тебе зв'язкова...

—Я волів би зв'язкового.

—Файно є. Передаєш зв'язковому звіт, потім солодко собі подрімаєш по обіді і знову йдеш на розвідку. Ввечері з'явиться в тебе інший зв'язковий на любую розмову.

—Буде якесь гасло, чи що?

—Завтра дістанеш.

—Гаразд,— коротко заявив свою згоду колишній спеціаліст від підпалювання панських скирт.— Ну, гаси світло, треба йти спати. Я втомлений, як собака.

—Добраніч в такому разі,— широченько позіхнув мій неоцінений пан інструктор й обернувся на "недокінченій симфонії", аж всі пружини застогнали.

А той, що був утомлений "як собака", ще довго потім не заснув, ще, може, з годину часу стояв навколішках, спершись ліктями на мою постелю, а все хрестився, бився в груди і читав якісь довгі молитви.

Разок місячного сріблыва пробився знадвору крізь шибу і фіранку, освітлив профіль його вродливого юнацького обличчя, золотисто-льняну чуприну, що в ній колись закохувались одна наперед одної гімназистки і семінаристкі... Мій неоцінений пан інструктор уже хропів на третій бік, а питомець зі Станиславова все ще молився. Тоді я подумав собі, в своїй дитячій голові, що теологічні студії — це найбільш марудне на світі діло, і також заснув.

2

Вже другий день стояв Львів під знаком громадянської війни. Поляки далі були в наступі, але й наші вже відгризалися. Несподіваним раннім наскоком від Політехніки та Поезуїтського городу вдарила сильна банда корпорантів на будинок Ревізійного Союзу Українських Кооператив у колишньому палаці графів Баденів.

Геройські нащадки пана Заглоби звели завзятий бій з машинками до писання, з шафами, картотеками, рахівницями, каламарями і тому подібним канцелярським приладдям. "Мерседеси" і "Ремінгтони" вилітали через вікна й розбивались на друзки до подвір'я. Каламарі з різнокольоровими атраментами розприскалися на стінах канцелярій, творячи всякі оригінальні картини, ніби на виставці АНУМу.

Залишаючи в повному бойовому порядку розгромлений РСУК, герої заспівали собі "Роту" і збили ще на додаток сторожа будинку, інваліда Армії УНР. Після того прийшли помаленьку, не кваплячись, панове з поліції, списали протокол і заарештували побитого інваліда.

А тим часом вже летіли шиби, тріщали брами і гепали каменюки на вулиці

Костюшка, де, як відомо, український стан посідання був доволі міцно закріплений. На розі вулиць Сикстуської і Костюшка стояв готель "Народня Гостинниця", далі будинок "Української Преси" пана Івана Тиктора, "Маслосоюз", ресторан "Гастрономія", що банкрутував регулярно щороку, ще далі, на вулиці 3-го Травня, притулився в закапелку "Центробанк". Було що громити, хоч розпережися.

Але розмах погромників сильно гальмував невикідний терен дії: вулиця Костюшка була коротка та вузька, а ще до того притикала до такої рухливої артерії середмістя, як вул. Сикстуська. Звалившись чорною хмарою від сторони Університету, корпоранти так і застрягли в цій вуличці, неначе шницлі в братурі, товплячись, місячи й тратуючи одні одних. Крім того цегли й каменюки летіли не лише здолу у вікна наших установ, але й падали в достатній кількості згори, з вікон і дахів, на їх замотеличені лоби.

Тіснота надолі була така несамоовита, що кожний камінь і кожна цеглина знаходили свою ціль — просто мусіли потрапити в чийсь лепету. Славно і з честю попрацювали тоді урядуючі на дахах "летючі бригади", які йшли у бій з кличем: "За одну нашу шибу — дві ваші фраєрські голови!"

Урядовці "Центробанку" відбили атаку на цю заслужену кооперативну установу при допоміж пляшечок з сірчаною кислотою та іншими корисними хемікаліями. А до будинку "Української Преси" вдерлися напасники аж через дах і при допомозі сильного відділу поліції, що прийшла, мовляв, шукати там пальної зброї.

З обіду штаб в Академічному Домі дістав від Славка Башука перший рапорт, що на 4-ту годину пополудні шикуються велика атака на "Просвіту" і редакцію газети "Діло". Туди зараз і подались дві "летючі бригади", що потім доповнили свій бойовий склад місцевим елементом — друкарями, службовцями, а то й принагідними відвідувачами канцелярії Товариства "Просвіта".

В будинку заряджено стан облоги. Дві брами бувшого палацу князів Любомірських забарикадовано столами, бочками, белями паперу. У всіх важливих пунктах, а переважно у вікнах і на даху, за коминами, зайняли позиції оборонці, узброєні в повиривані кістки з бруку, цеглини, дрючки та залізні лопи. Друкарі приготували собі кіблі з розтопленим оливом (яке постійно підгрівали) достоменно так, як у середньовічних часах, під час татарської облоги.

Штурм на "Просвіту" почався з Ринку, а головна атакуюча колона формувалась під Ратушем, коло ампірової криниці Діяни, де часом на Йордан святити воду.

В тому самому місці 16-го червня 1578-го року покотилась з-під катівського топора буйна голова отамана Івана Підкови. Хронікар записав, що в тому моменті, як кат махнув сокирою, завалився дах на Ратуші.

Інша група корпорантів пробувала сфорсувати бічну браму від Руської вулиці, що їй подекуди вдалося осягнути, а навіть успішно підпалити купу сміття. Та зустрівшись з "гарячим" привітанням друкарського цеху, напасники відступили.

Наступ від Ринку продовжувався кількома хвилями, кожночасно підкріплений несамоовитим рейвахом: "Гурра! Бій кабануф-гайдамакуф-такіх синуф!" — але від цього крику старі мури "Просвіти" не хотіли розпастися, як мури Єрихону, тяжка брама

держалася цупко на ржавих завісах, ну, та й оборонці теж не шкодували нагромадженої муніції.

Ззовні будинку розгравались гомеричні сцени, які багато де в чому нагадували безсмертну главу з "Тараса Бульби" — облогу Дубна запорожцями. З тим, очевидячки, додатком, що тут ролі були відвернені, бо поляки облягали нас. Йшла завзята перепалка на язики між облягаючими й обложеними. Поляки здолу кричали: "Українці за Збруч!", а наші згори через вікна відповідали їм: "Ляхи за Сян!" або: "За Сян, ляше, бо тут наше!" — при чому частенько згадувано материнство в сполучі з деякими дієсловами "діяльної" і "страждальної" форми.

Якийсь дядько з провінції у вишиваній сорочці гукав з вікна другого поверху: "Гей, панове-студенти, то ви ще такі темні, що хочете "Просвіти"?— Ходіть-но ближче, ми вас просвіtimo!"

Розуміється, не одного тоді "просвітили". Каретка швидкої допомоги збирала багате жниво, зрештою, по обох боках барикади. Потім наша преса писала, що "у вандальському погромі "Просвіти" і редакції "Діла", якому міг пригледатися через вікно з Ратуші президент міста Львова, брала участь тисяча студентів". Не знаю, чи було їх рівно тисяча, може, на один більше або на один менше, знаю натомість зовсім певно, що в геройській обороні нашого Альказару взяв активну участь мій неоцінений пан інструктор.

Вже надворі стемніло, як він вернувся додому з потужною ґулею на голові, в пошарпаній, закривавленій сорочці, але в бойовому настрої.

—Так, народній приятелю,— сказав, прикладаючи мокрий рушник до лоба.— Ти лише все бистро обсервуй і бери на розум, бо колись надійде такий час, що й ти обриватимеш такі ґулі за національні інтереси. Поки що пошукай мені в шафі чистої сорочки, хоч не мусить бути обов'язково нова, бо її, здається, спіткає така сама доля, як цю, яку приніс у стряпцях додому.

—То ви знову йдете на війну?— питаю.

—Так, народній приятелю. З нинішнім вечором міняємо воєнну тактику — йдемо в протинаступ, яко же сказав один великий генерал, що наступ — це найкраща оборона. Якби я до ранку не вернувся, то ви тут мною не турбуйтеся, що мені щось погане сталося: я напевно буду в шпиталі або в криміналі.

Справді ще того самого вечора стали творитись дивні містерії на вулицях Львова, зокрема в сусідстві так званого студентського Корза, чи то пак Променаді, на вул. ЛьваСапіги. Тут бо щовечора панове-корпорантики шумно й бундючно парадували в перебакирених на чубку голови корпорантських шапочках, з товстими палюгами-"паперівками", завішеними в кожного на лівій руці, бо права тримала "де-пахе" панянку.

І кожний з тих панів був удекорований символічною відзнакою — "мечиком" Болеслава Хороброго, на пам'ятку, мовляв, як той славний круль загнався був аж до Києва і там вищербив свій меч на Золотих Воротах.

І ось, в той пам'ятний вечір, на Корзі почалася якась метушня: студентики лишали

своїх дам напризволяще, серед вулиці, збиралися в купки, кидалися від одної брами до другої, вискакували звідтам з криком та прокльонами, формувалися в більші ватаги й розбігалися по сусідніх вуличках... І так незабаром ціле Корзо спорожніло.

В чому справа? Що трапилось?.. Якись таємничі типи з затисненими на чоло кашкетками, з вигляду ніби батяри, вискакували зненацька з темних закопелків, тягнули до брам корпорантів — по одному, по двох, там їх добре молотили їхніми таки палюгами, рвали на куски їхні смішні шапочки, ламали символічні "мечики" і щезали, мовби крізь землю провалювалися!

Напасники були узброєні в "майзлі", залізні кліщі, молотки, долота і тому подібне технічне знадіб'я, діяли тихо-блискавично і малими групами — по трое-четверо забіяк. А рука в кожного була тверда, пролетарська!

На студентерію впав, як кажуть, блідий жах! На другий день жаден польський академік не відважився вийти на вулицю в шапочці своєї корпорації, а з капелюшних крамниць міста Львова розкуплено за один день всі цивільні капелюхи...

Серця львов'ян українського роду забилися гордістю, заграли сурмами радості. "То наші батяри так б'ють!" — передавано з уст до уст. Вперше в історії древнього міста Льва виступили на арену історичних подій українські батяри. Хоч, може, й не були це такі батяри, що крали дядькам баламути на Вуглярській площі чи тягали бабам з воза кошеліки з покладками. Для втаємничених уже тоді не було секретом, що до тих "летючих бригад" належало чимало активних членів Робітничого Товариства "Сила" та й наших бравих футболістів із Спортивного клубу "Дніпро" та й учнів Української Ремісничої Школи...

Але ніхто, мабуть, ще й досі не знає, що ідейним батьком та натхненником цієї нової стратегії у вуличних боях був ніхто інший, як мій неоцінений пан інструктор.

Хай же це буде записане хоч у цій моїй скромній розповіді — на славу всіх безіменних героїв і для прикладу грядущим, вивчаючим право, генераціям!

Тим часом над ранком пан Макс вернувся додому ще з одною гулею на голові і з секретним рапортом від Славка Башука, що на нашу Богданівку приготується погром...

3

У читальні "Просвіти" при Церковній вулиці відбувалося традиційне Листопадове Свято. Звичайно щороку в нас на Богданівці такі свята проходили у піднесеній атмосфері, до інтервенції поліції включно, та цього року патріотичне піднесення зібраного членства й гостей досягло, можна сказати, свого апогею.

Народу наперло стільки, що й такі богданівські старожили, як пан возний Дорош, дивом дивувались: "Агій, та звідки їх, тих русинів, стільки взялося?" Поприходили якись такі типи, що ніколи не були членами в жадному товаристві, крім пияцького, та й самі добре не знали, хто вони, — "наші" чи "ваші". Столярі, бляхарі, слюсарі, пекарі, різники, навіть залізничні емерити, маніфестаційно порозсідалися в перших рядах крісел, поруч просвітянського активу.

Весь той дрібноміщанський люд не був занадто підкований ідеологічно і не нюхав,

мабуть, жадних "декалогів", проте їх, синів господарської раси, роз'ятрила до живого розбещеність поляків, хуліганське нищення нашого економічного доробку.

От і прийшли вони до "Просвіти" на Церковну вулицю показати, що вони "духом і серцем цілим з тими, які 1-го Листопада 1918-го року заткнули синьо-жовтий прапор на львівському Ратуші!"

Та це, перепрашаю, не мої слова, а позичені в пана професора Мурського. Так, голова Виділу читальні "Просвіти", пан професор Мурський тримав святкову промову.

Це правда, що пан професор носив уже тоді штучні щелепи, ще й до того слабо припасовані, проте навіть й з таким "умеблюванням" міг би бути блискучим промовцем для робітничих мас, в роді народнього трибуна, як би не тая сумна обставина, що він частенько заганявся в мітологію античного світу. Але цим разом, в обличчі назріваючих вагітних подій, він так розпалився, що трохи не забув згадати Антея і Прометея!

Розправивши широко вірлині крила уяви, шугав Бояном віщим по трагічних сторінках нашої власної історії.

Насамперед випив води з карафки і пригадав святочній громаді, що тут, на цьому узгір'ї, де стоїть тепер наша церква і читальня, року Божого 1648-го стояла вкопана артилерія Великого Гетьмана Богдана, з направленими на Льва-город гарматами. І цей факт ми, українці з Богданівки, яка з того часу носить ім'я славного Богдана, мусимо глибоко закарбувати в наших серцях в цей тривожний момент, коли темні ворожі сили там, у темряві ночі, зрадливо і по-зłodійськи готуються знищити, розгромити кривавий труд наших рук — наші національні установи!

В цьому місці, як належить, актив гукнув: "Ганьба!", а столярі, різники та інші чесні ремісники зірвались на рівні ноги, вхопили крісельця, на яких сиділи, і гукнули: "Така й така їх мати була, хай пробують сюди прийти! Хіба з відерками на кров і з мішками на кости!"

Промовець знову випив води, заспокоїв залю владним піднесенням правиці, поправивши при цій нагоді спинку від маншета, і переплигнув із Козацької Доби нашої історії до Великого Зриву в 1918-му році.

—Це якийсь символічний трагізм історії,— казав пан професор,— що ми оце зібрались захищати грудьми наше національне майно, наш доробок, саме в навечер'я Великого Листопада, якраз у той самий час, коли двадцять років тому Головна Бойова Управа давала в "Народній Гостинниці" останні розпорядження про докінчення того святого діла, яке почав був Гетьман Богдан: про здобуття влади в нашому прастарому городі Львові!

—Слава!— рикнув актив. Столярі й різники вже не зривалися з місць, хоч і помітно було, що їх розсаджує тиха лють і досада. Може, від самоусвідомлення того сумного факту, що так Великий Гетьман, як і Головна Бойова Управа, святого діла не звершили і прастарого города Львова кінець кінцем не здобули.

Якраз і на цю тему почав снувати блискучі історіософічні комбінації пан професор Мурський. Кинув крилату фразу, що наші зробили у 18-му році фатальну помилку,

починаючи завойовувати Львів від Ратуша, то значить від середмістя, а його, мовляв, слід було штурмувати з передмість — "від сутерин, піддаш і сторожівок, з ремісничих верстатів і робітничих кварталів, звідси, з нашої Богданівки!" — гримів промовець під гучні оплески й оклики "Слава!", які теж перекликались з вигуками "Ганьба", бо задні ряди слухачів не завжди акуратно спохвачували, про що йде балак напереді.

Мій неоцінений пан інструктор сидів собі скромно збоку, коло президії, але фактично всім потиху диригував. Глянув недискретно на годинник і тим дав знак панові професорові, що йому пора кінчати промову, бо тут кожної хвилини можна було сподіватися штурму з середмістя на передмістя.

Та пан професор був якраз "у своєму сосі" і далі палко розвивав різні оригінальні концепції, щоправда, досі ще не підтверджені нашою історичною наукою:

—Нашу землю українську,— казав,— топтали гуни, авари, вандали, монголи та різні інші наїзники, і всі вони щезли з лиця землі. Чому?— запитав у залі пан професор і зараз сам собі відповів:— Бо наш український чорнозем криє в своїх надрах дивну первісну міць: він родить такий хліб, що як ворог поїсть його з двісті-триста років, то або ним задавиться, або мусить прийняти нашого духа, нашу культуру, нашу плоть і кров! Бо наш народ, хоч поневолений і закутий, але вічний, невмирущий, мов той мітичний Антей, що тільки тоді діставав надлюдську силу, коли торкався лона Матері-Землі, як той Прометей, прикований до скелі...

—Ов, біда!— шепнув пан Макс до пана Мельника, директора фабрики скринок, смоли шевської і шварцу "Зоря".— Чи я не казав, що він таки вскочить у мітологію? А вже заля була так революційно настроєна, що тільки кинь гасло і веди народ на барикади. А тепер готов нам загасити в масах бойового духа!

—Треба професорця заткати,— зідхнув пан Мельник, злегка вже закроплений "Бачевським" з нагоди Великих Роковин. І щоб рятувати ситуацію, моргнув на актив. Хлопці схопились на рівні ноги, витяглись наструнко і затягнули "Не пора". Тоді вже й пан промовець, рад-не-рад, здивовано споглядаючи на залю, лишив у спокою прикованого до скелі Прометея і заспівав з народом гімн, число 2, хоч ця точка стояла в програмі вечора на дальшому пляні.

По цім першім "Не пора" вийшла на сцену, як чайка, панна Дарця з Черешневої вулиці, блідесенька, бо засильно припудрована, в школярській гранатовій спідничці, у вишиваній блюзочці, з тугою косою через плече, неначе жовнір з карабіном.

Панна Дарця продеклямувала з "Великих Роковин" Івана Франка той фрагмент із монологу Козака-Невмираки, що його деклямують галичани на всіх Листопадових академіях:

*"До великого моменту
Будь готовий кожний з нас!
Кожний може стать Богданом,
Як настане слушний час!"*

Слухачам аж мурашки полізли поза шкуру, бо всім нараз здалося, що той слушний час якраз настає і всі богданівчани стають Богданами! Блідо-крейдяне личко панни

Дарці, її великі променисті очі (в глибінь яких так часто задивлявся мій неоцінений пан інструктор), її полум'яно-драматична деклямація наелектризувала залю мільйонами вольтів, влила патріотичного духа навіть в таких опортуністів, як пан радник Табачинський (про що дивись далі).

Після панни Дарці повинен був, згідно з програмою, виступити хор студентів і виконати три пісні, які твердо стоять в репертуарі національних свят: "Коли ви вмирали, вам дзвони не грали", "У три пари несуть мари" і "Спіть, хлопці, спіть". Ця частина, на жаль, відпала, бо диригент хору сидів на Яховича ще від часу маніфестації під малярським консулятом, а наші славні баси й тенори були призначені на різні відповідальні пости в системі оборони нашого стану посідання (про що далі).

Розуміється, щоб гідно закінчити свято, хлопці розкинули кілька оберемків летючок ОУН, а потім відспівано "Ще не вмерла" і ще раз "Не пора". Співати можна було до розпуку, бо поліція неначебто зовсім зникла з Богданівки — знак, що назрівало щось непевне.

Але народ був так революційно наснажений, що не хотів покидати домівки: кожен горів смолоскипом гніву і варився сам у собі, в своїх печінках, кожен хотів говорити, кричати і ніби з тим криком викинути з дна душі якийсь пекущий, здавен-давня під серцем накіпівий біль, жаль і тяжку образу.

Ось до президії протискався, тримаючи високо над головою капелюх і білі рукавички, пан радник Табачинський в старомодному чорному "шлюсроку", з цвікером на носі.

—Шановні і дорогі панство!— звернувся до залі тріскучим голосом емеритованого цісарсько-королівського радника апеляційного суду.— А прошу мені сказати, як се може бути, щоб у конституційній системі громадяни тої, прошу я вас, самої держави нищили безкарно в білий день майно інших громадян, які так само платять податки і дають армії рекрута, а поліція, якої собачим обов'язком єсть берегти лад і порядок, дивилася на це крізь пальці, а потім арештувала не винуватців, а пошкодованих?!

Заля завмерла в тривожному очікуванні ще однієї промови.

—А прошу сказати мені, чи таке безправ'я єсть можливе в конституційній державі!— жолудкувався старичок, аж сива головка на тонкій шийці з вистаючою гігашкою теліпалась від надмірного хвилювання.

—Та скажіть котрий, що неможливе, бо старого шляк трафить,— звернувся пан Макс до активістів, які тут же рикнули:

—Ганьба такій державі! Фуй!

—Дякую вам, панове, позаяк я тільки всього хотів від вас почути,— зрадів пан радник, шармантно вклонився в сторону порожнього вже президіального стола, щипнув у щічку панну Дарцю і вже з чистим серцем помандрував на партію преферанса.

Народ висипався з читальні, клекочучи, мов гнівна повідь, що греблі рве, але зараз на подвір'ї обскочила всіх зрадлива пітьма осіннього вечора, без зір, з низько навислими хмарами, і чорна глупа, як пень, тиша. І від тієї тиші багатьом кандидатам

на Богданів зробилося якось моторошно на душі: люди принишкли, стали шушукати й боязко розглядатися довкола. Якби так у той момент хтось на сміх крикнув: "В ноги! Поляки йдуть!", то могла б тоді повторитися, в трохи меншому масштабі, катастрофа під Берестечком.

На щастя, була там людина, що тримала руку на живчику ситуації, а нею був ніхто інший, як мій неоцінений пан інструктор. Він шепнув кілька слів активістам, а ті скочили в народню гущу й веліли всьому жіноцтву, дітям та всім підтоптаним громадянам негайно розійтися по домах. Під будинком читальні залишився, само собою, вусатий пан Дорош з в'язкою ключів від всіх національних установ, весь актив, члени Спортивного Товариства "Дніпро" і загін пролетаріату.

До пролетаріату можна б було, кінець кінцем, зарахувати й руського батяра Толька Чорнія, якби він не був з професії "доліняж", або, іншими словами, кишеньковий злодій, щоправда, глибоко освідомлений.

Только носив під серцем криваву рану, що ятрилась ненавистю до поляків ще з раннього дитинства, а докладніше, з перших днів листопада 1918-го року, коли то вбито йому батька під час розграблювання магазинів з мукою та цукром на Янівській вулиці.

Фактично, хто застрелив батька з мішком муки на плечах, Только не знав і не бачив, бо лежав тоді в колисці й рясно зрошував пеленки, але мама сказала, що поляки, а її слова були для нього святощами. Тож коли доріс і привчився задовільно орудувати майхром, він кожного року в навечер'я 1-го Листопада мусів добре напарити якогось ляшка. Бувало, інколи навіть з тією метою спеціально втікав із криміналу, щоб лише сповнити свій патріотичний обов'язок.

Так і тепер він з'явився, просто випущений з Бригідок, перед лицем голови читальні "Просвіти" паном професором Мурським, повен самовідданости та посвяти, і спитав по-вояцьки:

—Пане ґлова, кого біць?

Пан професор, в дійсності, не мав багато спільного з бойовим рефератом і відіслав Толька до пана Макса, а той призначив його до оборони церковного саду.

Цей відтинок, що замикався плотом і живоплотом від вулиці Городецької та від поля Болгарів, був обсаджений скріпленою залогою, бо саме з того боку наші сподівалися атаки. В корчиках стояли замасковані піраміди з полупаної цегли і каміння, а до кожної такої купки приділено по п'ять "бомбардієрів", які розставились у лінію, у відстані кількох метрів група від групи, під охороною темряви, деревець і плоту. Окремі залоги стояли в кооперативі, в читальні і в "Маслосоюзі". У підвалі фабрики скринок "Зоря" панночки з "Юнацтва" під командою панни Дарці і панни Соні з молочарні — "Солодкої Сметанки", організували перев'язочний пункт.

Падали короткі тихі накази, мелькали і гасли електричні ліхтарки. В усіх напрямках розіслано стійкових, які через побігущих-кур'єрів мали доносити команді про те, що діється в терені.

На кур'єрів добровільно зголосились і ми обидва з Адаськом, але пан Макс нагнав нас додому спати, обіцяючи златати нам сидження, коли не змиємось йому з очей. Так

що ми були примушені відійти в підпілля й заховатись між кльомбами сухих квітів перед будинком читальні.

В реєстрі подій, що потім наступили, слід відмітити ще й те, що коло 9-ої години вечора з трамваю числа 8 висипалась купка перестрашеного люду, в більшості побожних бабок, що брали участь в Листопадовій Панахиді в храмі св.Юра.

Розповідали одне наперед одного несамовиті історії! Що після панахиди корпоранти вдерлись на подвір'я катедри, змасакрували вірних, знищили митрополичу палату, хотіли вбити Митрополита, та не могли його знайти, бо сховався в підземеллях, тож вдерлися до церкви і скинули з кам'яного трону статую Папи ПіяІХ! А тепер ціла та банда на дві або й три тисячі розбишак суне просто на Богданівку!

—Не дуже-то я вірю в той погром та інші голодні кавалки,— сказав пан Макс до свого ад'ютанта пана Мельника,— в страха бувають великі очі, але для всякого случаю, як каже пісня про Нечая, треба нам бути наготові.

Свистом дав знак активістам, і хлопці стали подавати один одному обережно, з рук до рук, якісь круглі й чорні яйця і розпихали їх по кишнях та за пазухи.

—То гандгранати!— шепнув мені на вухо Адасько.

По Богданівці повіяло грозою. Штори крамниць і ресторанів із лоскотом засувалися, гасли світла у вікнах, прохожі підбігали трухцем і щезали в челюстях будинків. "Шимони" замикали брами.

Німа лиховісна тиша повисла над історичним передмістям Богданівкою...

І тоді заломився на душі пан професор Мурський.

Нікому, звичайна річ, і не снилося б мобілізувати пана професора до активної рукопашної боротьби з надтягаючим відвічним ворогом. Штаб оборони Богданівки повністю задовoliла його запальна промова на академії, після чого, сплативши свій довг на жертівнику Батьківщини, пан професор міг би з чесною совістю відмаршувати з радником Табачинським на партію преферанса або й навіть лягти у тепле ліжко і зачитуватись Цицероном в оригіналі.

Все це так... але ж недавно ще пан професор горів світильником незгоряючим перед усім народом, ще перед годиною, кажу, поривав народ на ворога крилатими фразами, карбуючи в серцях і сумліннях передміщан святі Франкові заповіді:

"Кожний думай, що на тобі

Міліонів стан стоїть!

Що за долю міліонів

Мушиш дати ти одвіт!"

Як же ж тепер йому, світильникові народньому, кластися в тепле ліжко з Цицероном або йти заграти собі улюблену "мізерку", коли тут якраз настає один з великих моментів, в якому, може, і "важиться доля величезної війни"?..

І бідний професорина, що, за клясократичною теорією В'ячеслава Липинського, аж ніяк не зачислявся до породи лицарів-хліборобів та й взагалі не грішив якостями бойовика, рад-не-рад, примусив себе залишитись на барикадах, щоб відіграти тут ніяк йому не підходящу роль героя.

От і метушився тепер поміж справжніми бійцями і заваджав тільки хлопцям, крутився, мов тріска в ополонці, сям і там, переносив якісь камінчики з купки на купку, спотикаючись у темряві і падаючи просто на ніс, при чому вся його жалісна фігура, руки, ноги, губи, вуси, борода трусилися з одчаюного страху, що його знають та відчувають ті нещасливці, які понад усе на світі хотіли б бути відважними, але ж їх боязка натура і заяче серце роблять з них тхорів.

Коли ж бідолашний професор удруге або й втретє стукнувся лобом до лоба в п'ятьмі ночі з паном ад'ютантом Мельником і, хапаючи його за обидві руки, забелькотав неприємно: "Що?.. Вже йдуть?.. Вже йдуть!" — тоді панові Мельникові терпець урвався, і він зголосив службово своєму комендантові:

—Та пане Максю, та зробіть щось з професорком, бо він наробить цикорії!

Мій неоцінений пан інструктор делікатно витягнув з тремтячих рук педагога якусь цеглину, відпровадив його під будинок читальні, подальше від війська, і там сказав до нього таку промову:

—Пане професоре, ми, революційна молодь, клонимо перед вами голови, подивляючи й високо оцінюючи вашу відвагу, посвяту і гарт духа! Ми горді з того, що ви, сучасник Визвольних Змагань, стоїте тепер із нами пліч-о-пліч у спільному фронті, але ми, одночасно, не можемо собі дозволити на такий люксус, щоб виставляти вашу особу на небезпеку смерті чи каліцтва. Пане професоре, ми, як нація, ще забідні, щоб так легко й нерозважно позбуватися своїх світочів, своєї духової еліти. Тому я вас дуже прошу, пане професоре, від імени Організації, не піднімайте вже тої цеглини, а йдіть додому спати.

—Ні, ні!— затріпався пан професор.— Я єсьм, пане товаришу, старий вояк, я не зійду з позиції, як той дезертир, моє місце тут, між вами!

—Пане професоре,— благав його пан Макс,— вірте мені, що ми тут маємо подостатком дурних голов, щоб наставляти їх під польські палки, ножі і каміння, а ваша мудра голова — одна, нам її шкода, бо може придатись нам у слушний час.

—Ні, ні!— хрипів професор, вчепившись руками дротяної огорожі.— Вбийте мене тут, на місці, але я не зійду з своєї позиції! Я старий вояк, не дезертир...— і так далі.

Не було іншої ради, і пан Макс тихо свиснув, а тоді з темряви виступили два дебелі юнаки, взяли пана професора попід руки і повели, а радше понесли з поля бою додому — трагічного героя, вмираючого зі страху і душевного бажання збороти в собі той страх. Ледве мій неоцінений пан інструктор упорався з професором Мурським, як зараз виникла притичина з бабкомом.

Хоробрі бабки, а переважно членихи Церковного сестрицтва під проводом нашої господині, пані Евдокії, примаршували під церкву св.Володимира й заявили готовість обороняти її власними грудьми від тих анцихристів, які руйнують храми Божі, які хотіли згладити зі світу "нашого Метрополіту" і скинули з "амбони" самого Папу Римського!

—Тут усі полягаємо хрестом на порозі церкви, і коли хто до неї увірветься, то хіба по наших трупах!— гукали учасниці круціяти.

Інша група жіноцтва офірувалась захищати в той самий спосіб "клебанію" (як дехто казав на плебанію), зокрема хворого отця пароха, який вчора простудився на похоронку на Левандівці і лежав тепер у важкій ґрипі.

І тут не помогли мольби-прозьби і переконування пана Макса, щоб офірне жіноцтво йшло собі на сідало, бо церкву і "клебанію" є кому боронити і без бабської бригади — ні, та й ні! Бабки вперлися при своєму обіті і вже хотіли кластися хрестами під церквою, а пан Макс уже збирався кликати хлопців, щоб таскали їх одну по одній додому, як, неприємно, пана професора Мурського, та тут раптом з півночі ночі вискочив кур'єр і шепнув щось панові Максіві, показуючи рукою на ріг Церковної вулиці...

Пан Макс блиснув "Даймоном" у тому напрямку, і тоді вже й ми з Адаськом з нашого сховку застрімили, що під парканом стоїть, заслоняючи лице газетою і ковніром, Славко Башук.

Пан Макс бігцем почвалав до нього, перекинувся з питомцем кількома словами, дружньо поклепав його по плечах, кажучи: "Ну, то файно, коли так!", і, сильно підбадьорений на дусі, впевненим кроком вернувся на свій командантський пост під читальнею.

Дав знак ад'ютантові, той свиснув голосно два рази, і на цей сигнал з усіх усюдів, з-поза деревець, корчиків і будинків, стали висуватись тіні геройських оборонців Богданівни з різноманітною зброєю в руках, за пазухами і по кишенях, що з цього приводу дещо повіддувались.

До оборонців прилучились теж офірні бабки під командою пані Евдокії Перепелиці.

Народ зібрався мовчазним півколом перед своїм вождем, паном Максом, що стояв високо на кам'яних сходах читальні і мав тепер сповістити народові якусь надзвичайну новину. І сповістив!

— Дорогі друзі, шановне громадянство! — сказав, відкинувши повісмо волосся з чола на потилицю, — здається мені, що вже по війні. Жадного погрому на Богданівці ні на Городецькому не передбачається. Жадного нападу на святий Юр не було, то є маячіння зрізаної голови і страхи-наляхи, що мазурі зруйнували митрополичу палату та хотіли закатрупити Митрополита! Та вони навіть за святоюрську браму не проскочили — такого мали мойра! Видко, пронюхали, як наша городецька дільниця приготувилась на їх прийняття й воліли зрезигнувати з дальших гостинних виступів. Тим краще для них. Останній, щойно отриманий мною рапорт голосить: корпоранти розійшлися, у Львові панує спокій. Тож і вас ґречно прошу — розходьтесь спокійно додому, дякую всім, в імені комітету, за вашу посвяту й готовість боронити наші лари і пенати, студенти поки що лишаються на місцях, а всім іншим панству бажаю доброї ночі.

...Ох, який жаль, яка непростена шкода, що тоді, в той історичний момент, не стояв на сходах читальні, замість пана Макса, пан професор Мурський! Такий златоустий промовець, як пан професор, безумовно, тріпнув би при цій нагоді промову, що її затямили б грядущі покоління! Пан професор, зовсім певно, горів би смолоскипом принаймні з годину часу, розказуючи народові про Великого Богдана і Героїв Листопада, про солодкість вмирання за Батьківщину та всякі Тернопілі, порівняв би

нинішню подію до блискучої перемоги нашої зброї під Жовтими Водами, з Чортківською офензивою або хоча б з битвою на Маківці!

А так... Просте й ядерне слово пана Макса пройшло якимось без відгомону, не знайшло в народній масі відповідного резонансу. Взагалі хоробрі оборонці були трохи збиті з пантелику тим, що стали героями такою дешевою ціною. Всі готовились на найгірше, на трупи, рани і кров, а тут, у рішальний момент, відвічний та заклятий ворог стхорив і не з'явився.

Інша річ, що досвідчений психолог відчув би також по настрою маси тиху, десь там, на дні збірної душі її, приховану радість, що все якимось так розійшлося, як кажуть, без гвалту і крику, що й честь нації врятована, і голова ціла.

Та була серед юрби особа, яка не проявляла ні крихти ентузіазму з такого розвитку подій. Так, руський батяр Тільки Чорній лихий був, як сто чортів лабятих, що йому так по-дурному висмикнулась нагода сповнити патріотичний довг у навечер'я 1-го Листопада!

Стоячи, як той тяжкий фраєр і звичайний жлоб, коло купки каміння, за сухим живоплотом, він фактично втратив дві години дорогоцінного часу, бо за той час сміло міг би витрубити пляшку монопольки і напарити принаймні з трьох мазурів.

І він, глибоко розчарований, але незламний душевно, стиснув у кишені свій пружинний "дольхмессер" і подався одинцем на Городецьку рогачку — шукати по тамошніх трактирах традиційної своєї жертви.

4

Розставивши довкола церкви і читальні вартівників, мій неоцінений пан інструктор, сконаний, змордований і голодний, як вовк, причвалав коло півночі додому і зараз припав до мисника, точніше до горщика з масляною. Потім заглянув до покою і помітив, очевидячки, мене на сіннику, на підлозі, а свого національного друга Славка Башука на моєму складеному ліжку.

—Ов!— здивувався пан Макс.— Ти що, єгомостю, не поїхав до Станиславова?

—Ні!— буркнув з-під ковдри питомець.

—Ти ж міг ще зловити поїзд о десятій годині?

—Та міг і не міг. Властиво, не хотів.

—Чому?

—Бо я рішив не вертатися до Станиславова.

—Варіят!— скрикнув пан Макс.— Та ж тебе викібзають з теології!

—Не викібзають, бо я сам виступаю.

—Га?— витріщив очі пан Макс, і то так широко, аж захлиснувся масляною.

—Так, виступаю з теології і вступаю до монастиря.

Зідхнув побожно, перехристився, закутав кучеряву голову в ковдру та й обернувся до стіни, а мій неоцінений пан інструктор стояв серед покою з гладущиком маслянки, остовпільний, мов адоптований син Лота.

Аж на другий день Славко Башук висповідався перед своїм другом, відкрив йому тяжку таємницю, зрадив причину драматичної постанови, що запала в його душі:

перейти з богословського стану у монаший.

Саме в той час, коли вірні українці молились в Соборі за душі упавших своїх героїв, на Святоюрську площу перед катедрою вмаршували сформовані в колону польські корпоранти. Квіт середньоевропейської католицької нації, сини Передмур'я Християнства, якою завжди була Річ Посполита, співали під такт, щоб утримати маршове темпо, "ад гок" недавно скомпоновану пісеньку, присвячену Митрополитові Андрееві:

"Шептицького на лятарне, на лятарне!

Нехай шуя згіне марне, згіне марне!"

Перед церковною брамою загородив їм шлях ескадрон кінної поліції з оголеними шаблями. Може, й не тому він тут з'явився, щоб перешкодити католицьким студентам у повіщенні греко-католицького Архиєрея. Поліція, очевидно, знала, що поза мурами катебри сидить замаскована наша зала, готова дати добру відсіч непрошеним гостям. Тому-то, мабуть, панове з поліції взяли на себе роль ангелів-хоронителів над своїми мазунчиками — заступили їм дорогу, щоб зберегти від ще одного прочухана.

А вони, браві студентики, і не дуже так рвалися штурмувати Собор, от, наспівалися досхочу, спалили паперову фігуру Митрополита, нагрубили йому від зрадників і ренегатів та й розійшлися по Святоюрській площі й сумежних вуличках, бешкетуючи та провокуючи кожного, хто подобав їм на "кабана".

Богослов Славко Башук теж був на панахиді. Прийшов хлопець помолитись за душі героїв і попрощатись зі Львовом, бо його розвідча служба й "відпустка" кінчилась і вночі мусів від'їхати до Станиславова.

З церкви вийшов задуманий і під настроєм урочистого моменту перед його очима ще далі височів обкутаний димом кадил символічний березовий хрест, а душа колишнього бойовика не переставала співати під музику розмоленого серця "Вічну Пам'ять".

Йшов наш питомець тихо самотою, тримаючи під пахвою парасоль, яку дорога бабця встромила йому на прощання в руку (а в кишеню десять злотих), бо радіо заповідало навечір дощ (казала). Ішов якраз попід дерев'яним парканцем, попри город пана Максим'яка, в напрямку вулиці Шептицьких до трамваю.

Саме там ждало на нього його Призначення...

Двоє репрезентантів Передмур'я Християнства, два миршаві студентики з когорти бешкетантів, побачивши смиренного, Богу духа винного, затопленого в своїх думках питомця, дістали раптом охоту зробити йому несподіванку — заспівати щось "до слуху".

На розі вулиць Шептицьких і св.Терези приперли Славка до стіни, до будинку "Зінгера", і заричали йому, просто в обличчя:

"Шептицького на лятарне, на лятарне..."

Але другої строфки не мали змоги проспівати, бо тоді смиренний, Богу духа винний питомець ніби перетворився з містера Джекила в доктора Гайда: рвонувся наперед, розпустивши чорні крила пелерини, махнув бабусиною парасолькою і кропнув одного співака (баса) ручкою межі очі так твердо і з притиском, що вона трісла на четверо, а

співак отой знаменитий звалився на хідник, ніби вражений громом.

Його компаньйон (тенор) скрикнувши "О, пся креф, а ти, кабане!", кинувся на Славка з п'ястуками, але колишній член революційного підпілля вхопив його забарки, мов залізними общеньками, запінився, загарчав з дикої люті і з усієї сили став гатити потилицею полячка об мур, аж наріжня кам'яниця дудніла.

—Уб'ю!— хрипів, не тямлячи сам себе.— Уб'ю тебе, каналіє, за таку зневагу нашого Митрополита!

І тоді те сталось...

Ніби вогняна стріла, а ніби блискавка засліпила Славкові очі, світ йому померк, потім темрява обернулась в разючу ясність, а з тієї ясности глянуло на Славка просвітлене обличчя Великого Князя із Святоюрської гори... Ласкава, благородна усмішка сплила із сяючим промінням ясновидющих очей на уста пророчі, на апостольську білу бороду, і тоді уста Митрополита промовили устами Ісуса Христа у Гетсиманському саді: "Вложи меч твій у піхви, бо хто мечем воює, від меча гине".

Візія щезла... Славко спам'ятався, потрясений аж до відчаю, тримаючи в руках закривавленого, обімлілого студента. Другий тихо скімлив в його ногах. Славко поклав обімлілого біля того, що стогнав, сам прикляк коло них на тротуарі і, похиливши голову, бився кулаком у груди і шептав:

—Боже, милостив буди мені грішному! Боже, очисти гріхи моя...

Надбігли якісь наші люди, вхопили майже непритомного богомільника й силоміць поволокли геть, бо вже надтягала ціла зграя корпорантів...

—Голос Божий заговорив до мене устами Митрополита, дав мені знак, що я важко прогрівився і мушу цей гріх спокутувати,— повторяв Славко раз у раз, розповідаючи цю дивну подію панові Максові.

І справді поступив до монастиря чину оо.Студитів в Угневі коло Якторова.

—Так, Славко був хлоп з характером,— говорив потім пан Макс.— Сам згрішив і сам наложив на себе покуту, не чекаючи на розгрішення. Але то і добре сталося, бо там, у монастирі, також треба бойових хлопців.

Трагічна смерть пана Макса

1

Щоб якось рушити з місця, чи розкрутити карузелью,— як казали колись у Львові, я мусів би повернутись у цій нашій розповіді до тих часів, коли інспектор тайної поліції пан Базилі Когут, був простим собі шпіцлем і жив у нас, на Богданівці, за Городецькою рогачкою.

Розуміється, цього ще замало. Не від речі буде тут заторкнути і той сумний випадок, коли я пробував стати соловейком і при цій нагоді злетів стрімголов з липи на Старому цвинтарі, перериваючи своїм гепненням, у кульмінаційній, можна б сказати, точці романс пана Макса з його нареченою, панною Дарцею з Черешневої вулиці.

Отож і з цього карамболу почалася вся біда. Ображена втручанням підробленого

соловейка в їхні сердечні справи, панна Дарця "зірвала" з паном Максом, переславши йому поштою всі любовні листи, фотографію і твір Фридриха Ніцше "Так мовив Заратустра" в твердих палітурках, з печаткою "Української випозичальні книжок" пана меценаса Громницького. (До речі: печатка була вишкрябана жилеткою, але слід по ній залишився).

Отак, через дурного соловейка, розприслось, мов булька на воді, ще одне велике кохання, а ті, що кохались, мов голубки в парах,— розійшлися, мов чорная хмара, як каже народна пісня.

Любовна драма, що скоїлась у мого пана інструктора, вдарила рекошетом і по мені. Потерпів я тоді, можна б сказати, в трьох дименсіях: Фізично — падаючи з липи на Старому цвинтарі, посинячив собі крижі об фігурку янгола з відбитим носом. Морально — пан Макс збештав мене за те, пар [так в оригіналі.— Прим. верстальника] я не виконав до кінця його інструкцій і не сидів орлом на липі. І, врешті, матеріально — я втратив посаду листоноші...

Раз панна Дарця сказала панові Максіві "шлюс з любов'ю", так значить — не буде вже кому носити любовних листів, за котрі чарівна адресатка з Черешневої вулиці частувала мене завжди чеколядками чи "канольдами"...

Так-то ми обидва з паном Максом потерпіли втрату в цьому любовному інтересі,— кожний в інший спосіб, розуміється.

Аж на четвертий день після зірвання стосунків з нареченою, мій неоціненний пан інструктор прийшов трохи до себе: встав із канапи, яку ми прозвали "недокінчена симфонія" (бо страшенно скрипіла), сперішив обширний сніданок, а потім узяв коца і пішов на "шкарпи" грати в карти з паном Тоськом.

Тут бистроїзний поїзд нашої розповіді змушений переставитись на бічні рейки, а то з двох основних причин:

1)"Треба ВШ. Читача запізнати з новою фігурою — паном Тоськом, студентом 1-го року медицини, що колись у Пласті, ще до його розв'язання панською Польщею, носив псевдо "Баняк". Носив теж модні тоді окуляри в роговій оправі "а ля Штайґер".

Оцей пан Тосько, мимоходом кажучи, мав одну цікаву звичку: коли виходив з викладів з просекторії на Пекарській вулиці, то любив завжди щось крадькома всунути до кишені: то голінну кісточку відкрутив із шановного кістяка, або вкрав декілька ребер, або хоч відкраяну, під час секції трупа, руку. А потім цими деталями мертвого організму страшив дівчат, які, зовсім слушно, прозвали його за те "варіятунцьом".

2)І врешті — треба ВШ. Читачеві з'ясувати докладніше ролю "шкарпів" у місцевому побуті, зокрема в товариському секторі, включаючи сюди й батярів із Сихова й Давидова.

Короткий топографічний виклад про "шкарпи" буде тут, гадаю, дуже побажаний. Вони тягнулись, як знаєте, вздовж залізничного шляху Львів-Станиславів, від Чернівецького моста, званого теж мостом Меркурія, аж до Персенківки. Обабіч колії п'ялися вгору, ніби стіни зеленого тунелю, два спадисті береги, порослі травою та всякими чарівними квітками, серед яких переважали мачки, волошки, ромашки і

батіжки. Коли шкільний ходорівський поїзд затримувався під сигналом, школярі вискакували з вагону, рвали ці квіточки і подавали через вікна панянкам, поки машиніст не настрашив їх свистом, що поїзд рушає.

А зверху росли кущі тернини, черемхи, свербивусу, дикої рожі та всякі інші гоґодзи, що навесну обливались молочним і рожевим цвітом, восени ж рябіли і синіли ягодами. Повно там було утоптаних стежечок та доріжок і не менше полянок з витовченою травою... Знатъ — не одна закохана пара знаходила тут свій солодкий азиль на лоні природи, і не одне передміщанське тіло заживало сонячних купелів.

Щоправда, ці милі й культурні розваги часто псували поїзди, які зараз за Чернівецьким мостом сповільнювали темп, беручи великий закрут, і ніби навмисне пускали тоді по корчиках плахти чорного диму з льокомотива. Від цього найбільше терпіли закохані, бо мусіли чхати від проклятого диму, а тим самим зраджувати своє місце постою.

Над Чернівецьким мостом взагалі повис був якийсь фатум. Його теж називали мостом самогубців, а то по тій причині, що з нього любили скакати, просто під колеса поїзду, нещасливо залюблені і "зрізані" при матурі семінаристкі. При такій okazji вони одягалися в усе чорне, навіть в жалобну білизну. Але не ліпшу марку мав і черговий міст, так званий "Червоний", бо він провадив простісінько на Кульпарків, тобто до дому божевільних.

Опис "шкарпів" був би неповний, якби ми не згадали незлим-тихим словом картографів. Брешуть всякі Достоевські, що змальовують нам грачів у характері засуджених [так в оригіналі; можл. "засмуджених".— Прим. верстальника] оселедців, з вибляклими очима і з труп'ячими відтінками на обличчі, що сидять в закопчених від диму сигар кабінетах і поза "образками" світу Божого не бачать!

Бо наші, львівські, картографі якраз любили природу, простір, привілля! Любили грати в карти на свіжому повітрі, на "шкарпах", як неприємно, знаний всім кіндер Филипович, Ясьо Округота, Базьо Босий, мій неоцінений пан інструктор і його колежка Тосько "Баняк". Та й, здається, і не може бути більшої радості з життя, як простелити собі на мураві коца, поставити в холодочок пляшку пива, а коло себе покласти коробку цигарок чи тютюню, та й рипати цинциличку від ранку до вечора.

При тому ще існує така комбінація, що ти роздягаєшся аж до "швімків" і маєш подвійну насолоду: граєш в карти й опалюєшся на сонечку, втягаєш в себе ультрафіолетові промені, набираєш мідяного полиску. А коли сонечко добре пришкварить, тягнеш коца за вуха в холодок, у затінок, під черемху, чи якусь іншу акацію: черемха пахне, пташки цвірінькають, а ти собі як хропнеш, то аж вечірня прохолода тебе розбудить!

З чого виходить конклюдія, що пан Макс і його колежка не були якісь налогові, професійні картографі, і це, між іншим, факт. До того ж сама, страшно тоді популярна на Богданівці "тисячка" не була газардна гра, я радше назвав би її заморокою, як грою, бо тягнулася в нескінченість і забагато було коло неї секретарства. Пиши та й пиши, рахуй пункти, додавай плюси, віднімай мінуси, а кінець-кінцем виходить таке, що ти

нічого не виграв і не програв, тільки часу собі збавив. Та це якраз і була така гра — щоб забити час, що його в старому краю нікому не бракувало.

Звичайна річ — наші друзі були не від того, щоб заграти час-від-часу щось "коротке" — "очко" або "фербля", тим паче, коли їм накинувся під руки фраєр з повним баламутом. Можна сказати, що на таку okazію вони тільки й чекали...

І дочекались!

Гість, що тоді до них приблукався, навіть і не був особисто їм знайомий, хоч по "шкарпах" крутився частенько, і уважний обсерватор міг би винести таке враження, що цей добродій тільки те й робить, що підглядає, як під корчиками шуткують хлопці з дівчатами. Може, саме для тих шляхетних цілей він і носив театральну льорнетку в кишені сурдута?.. З вигляду подобав на поштового емерита, проте міг колись бути: інспектором акцизи, або й фінансам, бо мав дуже влізливі очка і тонкий, гострий, рухливий ніс, один з таких спеціальних носів, що, здається, залізе в кожну шпарину і все звітрить.,

Добродій носив твердий комірець або "парканик" під бородою і поперечну краватку, сиріч "мотилька", доволі брудні маншети, штани високо підтягнені на шлейках, трохи не під саме горло, а до блискучого лоба мав прикляйстровані рівно чотири мокрі волоски. Сурдутина перевішена через лікоть, а капелюх "панама" у руці, і так стояв оподалік, втираючи чоло хустинкою і стріляючи очками,— то на одну молоду пару, що розкішно простягнулась на мураві, то на студіюючу молодь, що лупила в "тисячку".

Врешті, по короткій, як здавалося, душевній боротьбі, зрезигнував з оглядання краєвиду і наблизився до наших грачів. Приклякнув на одно колінце, а, сурдугину з льорнеткою в кишені і капелюх "панаму" поклав на траву.

—Перепрашаю панів... Чи можна присісти на хвилику?

—Та чому ні,— бовкнув котрийсь з "тисячників", але жаден не був аж такий ласкавий, щоб споглянути на кібіца.

Добродій присунувся ближче і сів,— одною половинкою вже на коці, другою ще на траві. Справді хвилику лише сидів мовчки, прислухаючись, як хлопці ліцитували "тисячку", а коли обидва сказали "пас", він послинив пальці і нервово, по картограйськи, засукав жмені.

—Вибачайте, сказав, панове, але що це за гра?.. То старі бабці грають таке щось. Може б, ми так, прошу панів, зашпіляли щось коротке?..

Ну, то вже інша справа. Коли кібіц виявляє охоту присісти до карт і пропонує коротку гру, тоді таким гостем варто поцікавитись. Пан Макс глипнув на пана Тоська, а пан Тосько на пана Макса, подавши один одному якийсь їм тільки зрозумілий знак.

—То що, Тоську, як мислиш? Приймаємо цього пана до товариства?

—А чому ні? Гостям раді.

Добродій рвучко підірвався і сів, цим разом уже цілою парсуною на коці, швиденько зсунув із рамен шлейки, розіпняв під бородою "метелика". Послинив пальці, вхопив колоду карт і став мішати їх з такою блискавковою швидкістю, що карти просто

прискали в його пальцях, ніби кульки з кулемета.

—А що заграємо, прошу панів? Може, фербля?

—Чуєш, Тоську? Пан добродій пропонують фербелицю.

—Файно є. Прошу дуже.

Мій неоцінений пан інструктор тому так чемно допитувався, що можна заграти, бо в нього самого не було цента при душі, але він знав, що колежка має в кишені п'ять злотих на залізничний квиток до Чорного Острова, куди вибирався на вакації до брата-священника. Тож всяка гра, довга чи коротка, могла тут заіснувати при такій умові, що колежка позичить йому "на візо". А потім — "якось то воно буде", як писав Остап Вишня.

—Тоську, розміняєш мені десять злотих?— пан Макс сягнув по калитку, але не дуже квапився витягати її з кишені.

—Ой, ні, здається, не буду мати,— Тосько встромив носа у свій портфель і заткав рота, щоб не порскнути сміхом.

—То мусиш позичити мені пару центів, бо я не маю дрібних.

—О, як мус, то з охотою.

Хлопці розумілися, як лисі коні. Вони теж мали свою систему гри з такими фраєрами: на початку злегка їх "підпускали", тобто навмисне програвали малі взятки, коли ще в банку не було нічого, щоб додати гостеві "райца", а потім, несподівано, рубнути його по крижах, коли вже назбирається більша "пуля". Система стара, як світ, і не дуже скомплікована, проте жлоби натиналися на ній.

Так і натявся добродій з льорнеткою...

Взагалі, цим разом, трапився їм якийсь кумедний партнер: гарячий, пристрасний, а при тому розсіяний, як поет-молодомузець. По тому, як він спритно мішав карти, можна було здогадуватись, що хлоп має неабияку практику в картографічному секторі; а проте він якось не помічав, що пан Макс і його колежка користувались під час гри загально знаною в картярському світі мімічною сигналізацією: очима, бровами, губами тощо. Він, як то кажуть, увесь сидів у своїх картах, вп'яливши носа в "образки", наче сорока в кістку. Втім, мабуть, був теж трохи присліпкуватий.

Про всякий випадок хлопці зразу попросили його ввічливо, щоб скинув із рукавів сорочки закопчені маншети.

—То вам буде заваджати. Без маншетів вигідніше,— дораджував пан Макс.

—Ще вам залетить у рукав дама чи король, і потім не знати, де їх шукати,— добавив Тосько з невинною міною.

Добродій зрозумів недвозначний натяк, і його блискучий череп, прикритий чотирьома волосками, і бліда маска акцизника зарожевілись.

—Прошу панів, ви хіба не підозріваєте мене, що я теє?..— прошепотів із тихим жалем і докором, відпинаючи маншети.

—Ні, ні, абсолютно!— запевнили хлопці однодушно.

Ну, і взяли дядька в обертаси?

Тут прийдеться включити в хід оповідання короткий "опис природи", бо він тісно

в'яжеться з дальшою акцією. В природі, між іншим, як каже народня пісня, сідав на землю тихесенький вечір, і чим раз довші тіні падали на "шкарпи" від телеграфічних стовпів, як теж від кожної присутньої на ландшафті деревини. А де впала на траву латка тіні, там зараз холоднішало і гусяча шкірка вискакувала на голому тілі, що й примушувало заживаючих сонячні купелі і закохані пари тягнути свої коци і все манаття подальше від шкарпу, де ще сонечко оперувало.

Втім, дехто передбачливий одягався і збирався у свояси. Не зраджу вам тут жадної таємниці, коли скажу, що вечірньою порою, як сутінки й сизі тумани розстелялись по корчах, "шкарпів" не можна було зарахувати до безпечних закутин нашої парафії: тудю саме верталися з роботи в цегельнях і на будовах сихівські і давидівські батяри, а ці джентлмени мали деякі нехороші навики. Як застукали тебе в корчах поодиноці, чи, непричком, з дівчиною, ну, то дай Боже здоров'я, краще про це і не згадувати!

Наші грачі, тим часом, лупили фербля, аж гуділо. Вправді на їхній коц впала теж лабата тінь від розквітлої акації, і вечірній холодець став добиратись їм до кісточок, але в своєму картограйському розпалі, вони, розуміється, на це не зважали.

Перший почув зимну росу на голих плечах делікатний з природи попович Тосько і запропонував партнерам перекочувати з цілим крамом "на сонце". При тому не полінувався і затягнув на себе штани і сорочку. Мій неоцінений пан інструктор, загартований на холод і гарячку в польських криміналах, зрештою спортсмен, член футбольного клубу "Україна",— сидів далі голяком, тільки в одних "швімках", що мало потім далекойдучі, а катастрофальні наслідки.

Гра проходила згідно з запланованою стратегією, то значить — українське студентство, в дружній і гармонійній співпраці, викінчувало поволеньки фраєра з льорнеткою. Як вечірній "шнельцуг" Львів-Чернівці-Букарешт засвістав під Червоним мостом, справи стояли так, що пан Макс виграв був у старого п'ятку, його колежка три і пів золотого, а їхній партнер став "вивертати всі кишені" і з чималим заклопотанням шкробати свої чотири волоски на лепетині... Ніби — як це сталося, що його так гладко і швидко обцупкали? При чому мав таку нещасну і жалісну міну, що хлопці змилюсередились над ним і в тихому порозумінні дали йому змогу ще раз "відбитися".

А на "шкарпах" зовсім звечоріло. Грачі вже третій раз перетягали коца з тіні за втікаючим сонцем і так з'їхали зі "шкарпів" аж на Шкарпову вулицю. Далі не було куди сунутись, бо починалися якісь городи та густий чагарник з порічок. Сонце присіло за Кульпарківський парк, посилаючи їм надобраніч декілька скупих, ніби крадених променів, і раптом у корчах заневиднілось, як серед ночі. Короткозорий добродій попросив партнерів, щоб посвітили йому сірничком, бо він далебі не може відрізнити хлопця від дами.

—А то вже зле, ваша достоїнсте, якщо ви не відрізняєте хлопця від дами, чи навпаки,— з філософічним спокоєм сказав пан Тосько, блиснувши сірником.— А яка-то небезпечна річ грати в карти при такому освітленні, то я вам зараз розкажу. Раз, пригадую собі, на вакаціях, коли ми з братом ще ходили до Малої семінарії, захотілось нам заграти в "очко". А щоб татко не бачили нас, то ми заховались на так званому

"підрю", тобто на стришку над плебанією. А там, розуміється, було темно, тож ми присвічували собі сірниками. Та як присвітили, то за півгодини пішло з димом пів приходства.

Не допомогли старому сірнички, як і не вдалася спроба відбитись, зразу засуджена на невдачу при таких лепських партнерах. Бо вийшло, між іншим, таке диво, що добродій з льорнеткою мав на руці раптом просту, звичайну "трійку", а йому, сараці, привидилось, що має "міхалка", значить — 29 очок! Та навіть, якби і мав "міхалка", то це не врятувало б ситуації, бо виявилось, що Тосько Баняк мав "шпіца"!

Ясно, що фраєр лежав, як довгий.

—Сервус, тату,— сказав Тосько, поклепавши партнера по плечу.— То тепер подякуйте панам за товариство, поцілуйте стіл і йдіть додому мешкати!

Сполоканий до рубця, легкий, мов пташина партнер спурхнув на рівні ноги, підтягнув шлейки, прикрив чотири волоски "панамою", і, крикнувши набігу "перепрашаю, на моментик!" — зник у чагарнику. Вернувся звідси з-перегодя, усміхнений, щасливий, відсапуючи з полегшенням, як людина, що оце збулась важкого і зовсім непотрібного балясту...

—То що, панове, граємо далі, правда?.. Я, вправді, вже не багатий на гроші, але даю в застав цю льорнетку. Прошу панів, це дуже дорога штука, марка Цайса, викладана перловою масою. Я привіз її ще з Відня, я, прошу панів, ходив з нею до Бургтеатру оглядати різні чудові водевілі...

Сльози зашклились йому в очах, коли він, ставши навколішки, тремтячою рукою поклав льорнетку до "пулі". Відав, звага заставити її не прийшла йому отак собі, без душевної боротьби: відав, із цим предметом в'язалися якісь, дорогі його серцю спомини, переживання.

Хлопці переглянулись і стало їм трохи ніяково...

—Та добре, татку солодкий,— промовив мій неоцінений пан іструктор,— ми з колежкою з радію душі вчинили б вам цю приємність, то значить, звільнили вас ще від посідання тієї античної штуки, але ж, як тут далі грати, коли ні чорта не видно?.. А карти не намацаєш, треба таки бачити, що маєш в руці. Поза тим — я кваплюся додому, бо завтра раненько мушу йти на тренінг, на площу Сокола-Батька. А дорогий колежка покидає Львів і їде на вакації.

—Теж дуже рано,— добавив Тосько Баняк.

—Еге, теж дуже рано... Бррр! Я змерз!— затрусився пан Макс, і став розтирати кулаками драбинясті й косматі, як у ведмедя, груди. Аж тепер спам'ятався, що, крім "швімків", і не має на собі жадної іншої одежини.

—А де мої лахи?— спитав Тоська.

—А ти не забрав їх з-під корча, як ми тягнули коца?

—Та ні...

—Ну, то лети, подивися, може, там ще є...

Пан Макс дременув під гірку, до першого на "шкарпах" місця постою, де залишив свої штани, черевики і спортову сорочину. Сорочина була, біліла ще здалеку в траві. По

штанах і черевиках слід застиг.

Злий, як польський поліцай, важко та барвисто склинаючи, вернувся до гурту. В руці тримав мокру від роси сорочину.

—О! Тільки всього маєтку?— свиснув Тосько.— А де решта?

—Сучі сини-давидівці!— заскреготав зубами пан Макс.— Сперли штани і черевики!

—Звідки знаєш, що давидівці? Може то був сихівський батяр?

—Заткайся, бо дістанеш у морду!

—Слово честі?

—Відвались від мене!

Тим часом той сумний факт, що мого неоціненого пана інструктора живовидячки ограблено, не дійшов якось до свідомости добродія з льорнеткою. Так, ніби його взагалі не торкалися події, що прокочувались довкола нього чи понад ним. Чолов'яга був неначе в трансі, сидів напочіпки на коці, зігнувшись у дугу, і з блискавковою швидкістю раз-по-раз перемішував карти, вперши в колоду гострий ніс і короткозорі очі.

Врешті підняв голову, послинив пальці і любенько посміхнувся:

—Ну, то що, прошу панів? Граємо далі, правда?.. Та певно, шкода марнувати час!

—А йди ти в... (тут упала докладна адреса — куди йти, але жадний адресар не надрукував би її). Пан Макс офукнувся і з пересердя копнув босою ногою порожню пляшку з пива.

—Ваша достоїнсте,— вмішався в розмову Тосько "Баняк",— не чіпайте, будь ласка, цього пана, бо в нього тепер нерви скачуть. Він, цей пан, знаходиться в такому душевному стані, що може вас тяжко скривдити! Ви не бачите, що його, цього пана, обкрадено з гардероби? Тепер, навіть, якби він хотів штани програти, то не має змоги, бо й штани йому підіванили.

Від цих слів добродій з льорнеткою опритомнів і винувато-розгублено відсунув карти набік.

—О, то я дуже перепрашаю панів... Я не знав, що таке щось сталося. Мені дуже прикро... То значить — на цьому кінець, правда? Далі не граємо?

—Ні, далі не граємо.

—А може, прошу панів, іншим разом?

—Іншим разом, то так.

—А, то дуже панам дякую!

Чемно подякувавши хлопцям за те, що його обіграли, добродій став рачкувати по траві й напосліпки мацати довкола за своєю льорнеткою, сурдутиною, "мотильком" тощо. Хлопці допомогли йому позбирати ті всі реквізити, одягли його, підв'язали під бороду поперечну краватку, та й ще, надобавок, позичили йому півзолотого на трамвай, бо просився з сльозами в очах, що не має за що заїхати додому, десь аж на Янівське.

Ось, в такий спосіб, збулися нарешті того жлоба, заробивши на ньому коло десятки, і їхні кавалерські справи стояли б того пам'ятного вечора зовсім непогано, якби не тая

сумна обставина, що мій неоцінений пан інструктор опинився без штанів і черевиків.

Правда, ні штани ані теж черевики не були криком моди й чаром елегантії — от, студентська мізерія, але ж тут проблема лежала не в доброякості чи фасоні гардероби, а в тому, як до біса тепер дістатись зі "шкарпів" на Церковну вулицю число 5?..

Покищо обидва камрати сиділи тихо в корчах і покурювали, відганяючи комарів та дожидаючи, поки народ порозлазиться додому. Мій неоцінений пан інструктор не проявляв охоти показуватись людям на очі в такому аполлонському вигляді, щоб потім ціла Богданівка дерла собі з нього лаха, брала на посміх.

—То ще нічого,— потішав його вірний друг, Тосько "Баняк".— Я мав, чоловіче, гіршу пригоду. Раз, пригадую, на вакаціях, їду ровером понад Дністром. А тут якраз сінокоси, пахне сіном і всім тим, що в Пушкіна. А сонечко пражить!— ну, аж проситься скочити в річку і намочити свої мощі. Я поставив ровера у верболози, роздягнувся і бабевх у воду, зовсім голий, розуміється. А в лузі дівчата громадили сіно. Підглянули, що єгомостів панич купається і давай — зробити йому збитка: сховали, шельми, моє шмаття в копицю!.. Ти уяви собі, чоловіче, я до самого вечора не міг вилізти з шуварів і показатись наверху! Комарі стяли мене, як сучі сини... Аж пізно, смерком, сів на ровера і поміж жита, загумінками, заїхав на приходство. Ой, братчику, ти не маєш поняття, як то в біса не вигідно їхати голому на ровері!

Так собі хлопці погугурили, попригадували різні оказії з дівчатами, так у корчах, як і на оборогах, ну, та врешті треба було якось вернутися додому. Рад-не-рад мій неоцінений пан інструктор стався з конечности легкоатлетом, що тренується до бігу навпростець: вискочив із кущів, як Пилип з конопель, і розпустив довгі ноги і почвалав гальопом Шкарповою вулицею, стилем не гіршим від майстра Кусоцінського! А Тосько "Баняк", та зараза, підбігав з-заду за ним та викрикував: "Гей, люди! Тримайте вар'ята! Втік із Кульпаркова!"

А коли обидва добились до хати, то попадали на "недокінчену симфонію" і ржали-реготалися, як коні, аж нашу господиню, пані Евдокію, вибили зі сну. Потім, пан Макс приодягся (він тоді добре стояв — мав дві пари штанів!), і оба з вірним другом пішли до Розенблята на флячки з капустою.

2

На цих флячках з капустою дозвольте залишити в спокою славних побратимів і сказати дещо про себе самого. Пригадую, як нині, що це було після закінчення шкільного року і роздачі свідоцтв, коли то всі школярі з провінції роз'їздились додому на вакації. Прийшла, значить, і для мене та година — попрощати Львів, і свою станцію на Церковній вулиці, і мого неоціненого пана інструктора, спакувати в дерев'яний куферочок всі маєтки та й вертатись до батьків на село, щоб там, упродовж двох із лишком місяців, займатися випасом рогатої худоби.

Настав, значить, час прощання. В той пам'ятний день наша пані господиня не пішла зрання на базар до своєї будки на Новому Світі, а залишилась у хаті, щоб попросувати мені сорочки, привести до порядку одежину, взагалі в належний спосіб вирядити в дорогу. А десь так з обіду повинні були з'явитися на Церковній вулиці мої

татуньо з фірчиною і конятами, розплатитись з господинею за станцію і забрати свого "скубента" додому.

Не можу того сказати, щоб я збирався на вакації, сповнений райдужних надій, розпромінений від щастя... Ой, я добре знав, що там, на селі, не чекає на мене безжурне, солодке безділля, а тяжка гарівка на полі, під час жнив, та й оце прокляте вставання надосвітках, до сходу сонця, щоб виганяти корівки на пашу. А далі — я вже звик був до шумного життя в місті, до Церковної вулиці, до нашої станції, до добрячої пані Евдокії, що стала ніби другою матір'ю для мене...

Ось і тому, мабуть, з вище наведених причин, смуток получений з жалем обгортали їй серце, коли бачила, як я, сидючи на підлозі серед кухні, складав рівненько свої мудрощі в дерев'яний куферочок, з яким ще колись мої татуньо "рокували" до цісарсько-королівської інфантерії. От і тому, мабуть, дорога пані Евдокія, стоячи коло столу з розжареним залізком, раз-у-раз підносила кінчик запаски до зачервонілих очей, не забуваючи при цій okazji голосно висякати носа, прикрашеного бородавками.

А мені теж немов би збиралось на плач... Взагалі, атмосфера була важка, пригноблююча. Ніби на похоронку.

І в той же час із-поза дверей т.зв. покою розносилося громоподібне хропіння на два голоси. Так, так: хоч добігала вже 10-та година ранку, то наші картограйники ще спали... Видно, вчора загуляли на цілий регулятор, і на флячках з капустою, очевидячки, діло не обійшлося. Що до флячків прийшли ще різні "цушпайзи", як, наприклад, грибки, селедчик, гусяча печінь, ну, і "щось для духа", як любив казати мій неоцінений пан інструктор. Як я підслухав уночі з фрагментів їх веселої розмови, то на цей скромний студентський трахтамент пішла не тільки виграна на "шкарпах" десятчина, а ще й в додатку 5 злотих Тоськових на квиток до Чорного Острова...

Так, що, фактично, пану Тоськові не було чого рано вставати до поїзду і тому він хропів собі любенько на моєму складаному ліжку. А пан Макс вторував йому на "недокінченій симфонії".

А тепер — увага, увага! Наближається переломовий момент у нашому оповіданні!.. Саме в той час, як хлопці смачно хропили, як я сидів на підлозі і складав до куферочка своє манаття, а дорога пані Евдокія прасувала мою сорочину, — якраз у цю хвилину відчинилися двері до кухні і на порозі з'явився — поліційний агент Когут!..

Що значить страх перед поліцією, той лише знає, хтожив у поліційній державі. Дивна річ сталася, прошу панства: тільки пан Когут переступив поріг нашої станції, як хропіння за дверми перервалося, як ножем урізав! Знак, що наші браві підпільники і увісні відчували присутність когось з поліційного кодла.

А тим часом пан Базилі Когут був сьогодні якийсь інший, як звичайно... Тобто, зовнішнім виглядом він аж ніяк не змінився, бо й одна штанка була в нього підкочена на дощ, а друга спущена — на погоду, і "банячок" стирчав на чубку голови, і парасолька звисала на руці. Та, от, цікаво, що в нього не було, цим разом у руці торбинки з американськими горішками. Зате двигав під пахвою якийсь клуночок, перев'язаний шпагатом туди і навхрест. Він поклав цей клуночок на краю стола,

поставив у куток парасолю, і,— тут сталася річ цілком неправдоподібна: зняв капелюха з голови!— і так, з "банячком" у руках, з легко похиленим чолом, з якоюсь небуденно-серйозною міною наблизився до нашої пані Евдокії...

—Кхм! Ну, так, пані Павлово... Так воно єст на світі, так? Так!

Відкашельнув і замовк.

Пані Павлова навіть не відвела осоловілих очей від залізка, що їздило по моїй сорочці, і взагалі не квапилась вдаватися у розмову з представником публічної безпеки, знаючи наперед, що відвідини пана Коґута нічого доброго не ворожать. Втім, як ми вже знаємо, вона була під настроєм хвилі, переживаючи надходячий момент розлуки зі мною...

Цей особливий настрій пан Коґут зразу таки відчув, кинувши бистрим, хатрацьким оком на пані Евдокію та й на мене, грішного. І це його ще більше спантеличило. Рушив з копита дрібним трухцем по кухні, а зробивши три і піврунди довкола столу, спинився напроти пані Евдокії і розвів руками:

—Га, трудно і дармо. Пропало! Чоловік живе, як муха, так? Так! Кожного з нас це чекає, як не нині, то завтра. Я то розумію і співчуваю з вами, але небіжчика з того світу назад не завернеш. Шлюс! Пропало.

Пані Евдокія мовчала й прасувала далі, тільки вуглики в залізку тихесенько підспівували.

Того вже пан Коґут не втерпів і вискочив із себе:

—А я знав, що він скінчить у такий паршивий спосіб! Я не раз остерігав його довірочно, щоб не сунув пальця межи двері, щоб тримався здалека від політики! Але він свистав на мої перестороги, так? Так! А тепер — маєш, чого-сь хотів: гризи сиру землю, дурний варіяте!.. Скажіть, мені, кобітко кохана, який дідько милосердний витаскав його на дах ваґону? Чого він пхав свою фраєрську макітру під Сихівський міст?.. Ну, то справа ясна: напевно їхав курієром з якимись секретними паперами ОУН і сховався на дах поїзду. Ми ще цього докладно не знаємо, але це напевно справа політична, так? Так!

Аж тепер дорога наша пані господиня звела сумні свої очі на поліційного агента, а в її погляді відбилося таке безмежне приголомшення й недоуміння, що пан Коґут раптом затих і перестав хвилюватися. Мовчки взяв зі стола ножички і порозтинав шпагат, що ним був перев'язаний клуночок. Розгорнув папір — із клунка викотились на стіл черевики пана Макса і його штани, в яких він учора був на "шкарпах", правда, якісь сильно пошарпані і заплямлені, немов би закипілою чорною кров'ю...

—Ой, Матко Пречиста! А то що таке?— скрикнула пані Евдокія, притиснула руки до дебелих грудей і важко сіла на крісло. І в тому моменті я почув (носом), що крім вугликів у погасаючій залізку починає теж тихенько шкварчати під ним моя парадна сорочка...

Поліційний агент Коґут драматичним жестом простягнув руку:

—Так, проше, це його, небіжчика, речі... Тільки всього збереглося з його ґардероби, так? Так! Мені припав сумний обов'язок розпізнавати тіло. Ну, я зразу пізнав його по

цих черевиках 46-ий номер. Таких ведмежих копит ніхто більше не має в нас на Богданівці. А крім того в кишені були отсі документи, проше: виказка Студентської громади, бльочки на обіди до голодної кухні і посвідка з льомбарду, що він там заставив за три злоті свій годинник... Ой, це було страшне видовище, кобітко кохана: голова розторощена на гамуз, сама січка з маківки! Тіло лежить в "анатомії" на Пекарській, тепер, мабуть, відбувається секція трупа. Коли доктори скінчать свою роботу і все виклярується, можна буде зайнятися похоронком. Прикро мені, пані Павлово, сповіщати вам таку новину, але ж служба не дружба, так? Так! Шкода Макса, то нема що казати, хлопець був моровий і свій вар'ят, а якби був не пхався до тієї зателепаної революції, то міг би жити до самої смерті і півкопи дітей наплодити. Атак — пропало! Поминай, як звали.

Під час цього ділового рапорту пана Коґута наша пані господиня перейшла через три фази обмертвіння: насамперед заніміла, потім здеревіла, а накінець чисто скам'яніла на кріселку. Тільки два її органи проявляли ще деякі ознаки активності, а саме: дико вибалушені очі та широко розкритий рот, в якому здригався і мелькав безпорадно кінчик язика, теж поступнево переходячи в стан паралічу.

Мабуть і я, грішний, мусів мати в той час досить дурну міну, бо пан Коґут, ще раз кинувши на нас обоїх бистрим оком шпіцля, спохватився, нарешті, що тут щось не тее...

—Гм, гм!— сказав, подряпавши неголене підборіддя,— то ви, людоньки, відав ще нічого не знаєте про той випадок, так?.. Так!

Пані Евдокія сиділа далі скам'яніла на кріселку, тільки сама її голова автоматично й заперечуюче похитнулась, мовляв — ні, нічого не знаємо.

—О, о! Таке діло! Нічого не знаєте про трагічну смерть пана Макса під Сихівським мостом... А то ж як?

Голова пані Евдокії вдруге автоматично заперечила, що ні, та одночасно її очі повернулись в напрямку дверей до т.зв. покою, з-поза яких якраз тоді загриміло розкотисте хропіння на два голоси... На диво чутке вухо поліциста виявилось глухе, як ступа, на ці відголоси з-поза дверей. Пан Коґут був такий збудоражений тим, що це він перший подає нам страшну вістку, що пустився майже бігцем кружляти довкола кухні! Зробив одну рунду, зробив другу і, з надмірного схвилювання — сягнув до кишені по торбинку з американськими горішками!

—О, о! Так стоять справи! То ви нічого не знаєте, що пан Макс забився, так?.. Так! Сталося. Пан Макс їхав вечірнім поїздом до Ходорова чи до Станиславова, того ми ще докладно не знаємо, бо справа, знаходиться в слідстві. Перед Сиховом вискочив чомусь на дах вагона, а в темряві не завважив моста над головою. Трахнув лепетою об склепіння моста і капут! Січка з голови. Тепер лежить в "анатомії" на Пекарській вулиці...

Саме в хвилині, коли пан Базилі Коґут давав ці додаткові пояснення про трагічний випадок під Сихівським мостом,— тихо, безшелесно відчинились двері з покою, і в них, неначе дух батька в першій відслоні "Гамлета", виросла довга та висока, обвинена в біле простирано, постать пана Макса... Не прочунавши як слід після вчорашньої гульні,

мій неоцінений пан інструктор, розчухраний, патлатий, з заплющеними повіками, крокував через кухню дещо незбалянсованою ходою, просто до водотягу, хоч і міг ще змінити напрямок та й опинитись, наприклад, у туалеті. Однак у половині дороги стукнувся стегном об край стола, розплющив одно око, і — запримітив на столі свої штани та черевики, що пропали йому на "шкарпах"...

З надлюдським зусиллям отворив ще й друге око, для товариства першому, і тоді, з немалим здивуванням, побачив перед собою когось, хто абсолютно нагадував йому поліційного агента Коґута!

Міцно потряс головою і протер очі:

—О, це ви справді, пане інспекторе?.. Та невже?.. Добридень. Що, знайшлися мої речі? Дуже вам дякую, що особисто принесли. От, що значить "спренжиста" польська поліція... Просто аж дивно, що ви так швидко спіймали злодія.

Кинувши ще декілька похвал на адресу львівської поліції, мій неоцінений пан інструктор схилив буйну голову під водотяг і пустив на неї, просто з крану, струм холодної води.

—Ой, Боже,— застогнав,— як то чоловік мучиться на цьому світі! Ну, і защо?

Що діялось під час тієї короткої сцени з поліційним агентом Коґутом — неможливо описати в кількох лінійках, а на довшу дигресію, на цілу психологічну студію, в нас, за пляном оповідання, немає ні часу, ні місця. Одне можу сказати, що таку ідіотичну міну, яку мав у тому моменті пан Коґут, я бачив за коротке своє життя тільки раз, і то не в житті, а в театрі, на сцені Сокола III-го: в комедії "Сватання на Гончарівці", у бідного Стецька, коли дівчина піднесла йому гарбуза...

Ну, та дурна міна у Стецька — це нормальна річ, це, сказати б, невід'ємний атрибут його особовости. Та от, поліцай з дурною і перестрашеною міною — це вже з'явище капітальне!

Тоді ж, саме, дістав стовідсоткове підтвердження віддавна курсуючий по Богданівці здогад, що пан Базилі Коґут є сином нашого дядка з-під Ходорова: побачивши пана Макса, закутаного в біле простирало, представник публічної безпеки побілів, як вищезгадане простирало, пустив з рук торбинку, перехристився по-нашому, по греко-католицьки, і прошептав:

—Свят! Свят еси, Господи!

Більш-менш у тому самому часі наступила в кухні ще одна важлива подія: дорога наша господиня, пані Евдокія, примкнула врешті досі відкритого рота, зірвалась з кріселка і кинулась рятувати з-під залізка мою сорочку, яка вже тліла і смерділа на цілу кам'яницю. А поліційний агент Коґут, як той Тома невірний, підійшов обережно з-заду до пана Макса, штуркнув його парасолькою в крижі і спитав надламаним, слабим голосом:

—Пане Максю, це дійсно ви?

—У своїй власній мізерній особі.

—А бодай вас шляк трафив, так? Так!

Пан Коґут вщент розторощений цим відкриттям, упав без душі на те саме кріселко,

з якого щойно підвелася, воскресши до активного життя, дорога пані Евдокія.

—Ну, або що?— поставив формальне запитання мій неоцінений пан інструктор, промиваючи очі під водотягом.

—То чого ви граєте варіята?!— визвірився на нього пан Когут.— Чому вдаєте з себе духа з Бродів? Скиньте, до дідька, це верето, хай придивлюся ближче, так? Так!

Пан Макс спустив простирало з довгої, костистої постаті аж до голого білого пояса на животі, якого ще не заторкнули поцілунки сонця на шкарповій пляжі.

—Далі не можу,— пояснив представникові влади,— бо тут дами суть присутні.

Пан Когут схопився з кріселка, прискочив до "духа" і вп'ялив недовірливі очка хатрака просто в Максовий пупець...

—Той самий хлоп, як Бога щиро кохаю! То який же сучин син лежить без голови в "анатомії" на Пекарській?..

—Не маю зеленого поняття. Моя голова, наскільки мені здається, на своєму місці.

—А ці речі на столі ваші?

—Та мої... Гей, а чого мої штани такі поплямлені й подерті?

Тут уже представник публічної безпеки не міг опанувати нервів, grimнув кулаком об стіл, аж залізко підскочило, і в шаленому темпі закружляв по кухні, місячи ніжками ямника розсипані на підлозі горішки.

—Так! Бо ви мені завжди робите такі дурні "шторхи"! Ви мені так навмисне! Я склав службовий рапорт пану комісареві Гольонці про ваш сумний кінець, а ви тут собі парадуете по кухні з простиралом на плечах! Ви мені так навмисне, щоб мене скомпромітувати, так? Так! Щоб виставити до вітру польську поліцію і Другий комісаріат!.. О, ні, братку, я вам цього не пущу кантом! Я вас заарештую, так? Так!

—Та за що?

—Йой, кров м'я залляє! Він питає — "за що?" Та ж я особисто розпізнав вашого трупа під Сихівським мостом! Урядово і протоколярно стверджено, що вас, холернику, здухнуло з даху вагона та й кинуло під поїзд, і ви тепер лежите в характері небіжчика на секційній залі на Пекарській! Вас тепер коновали мають різати ножами, а ви тут стоїте, як той зламаний смичок на весіллі. То що це за ґранда, я вас питаюся?

Між тим мій неоцінений пан інструктор зовсім пробудився і по його інтелігентному обличчі помічалось, що вже йому щось злегка світає в його заджмеленій від учора голові.

—Я вас перепрашаю, пане Когут,— сказав подратованим голосом,— але для вашої приємності я зовсім не гадаю перемінитися в трупа без голови! Взагалі, дозвольте спитати, якого лиха тяжкого ви до мене пристали?

—Що значить — якого лиха пристав?! Як ви говорите до представника влади? То, по-вашому, я не маю права переслухати вас, так? Так!

—Прошу дуже, я вам цього права не заперечую. Але тоді переслухуйте мене як живого чоловіка, а не як трупа, і не вмовляйте в мене, як у жида хворобу, що я зірвав собі голову під Сихівським мостом!

—А хто зірвав? Я?..

—А що це мене г... обходить?

На цьому мій неоцінений пан інструктор обірвав розмову і з гордо піднесеною головою та з простиралом на плечах, що тягнулось за ним, мов королівська мантия, відмаршував до покою, тріснувши за собою дверми.

Спантеличений пан Когут залишився серед кухні ні в сих, ні в тих. Він уже, мабуть, усвідомив собі намацально, що це не пан Макс, а він сам виставив себе до вітру, однак не хотів показати цього по собі. Не спускаючи з тону, суворо-службово звернувся до нашої пані господині:

—Пані Павлово, я мушу переслухати вас, так? Так!

Дорога пані Павлова в міжчасі покинула прасування, бо моя сорочка і так згоріла, нашвидкуруч обмоталася хусткою з довгими торочками, звану у Львові "пледом", і вхопила солом'яного кошеліка, що служив за жіночу торбинку кожній львівській перекупці. Це був видимий знак, що наша пані господиня готова мандрувати на базар.

—Хвилинка!— затримав її пан Когут владним піднесенням руки.— Скажіть мені, пані Павлово, чи ваш субльокатор крутився вчора близько колії?

—А котрий субльокатор?.. Бо я маю двох.

—Ну, та пан Макс, очевидячки. Той малий мікрус не рахується.

—Та як не крутився? Таж цілісінський день лежали на шкарпах з паном Тоськом і грали в карти.

—О, о!— тут пан Когут, рятуючи свій захитаний авторитет, розіграв таку мізансцену, нібито він раптом відкрив щось надзвичайне.— Лежав, кажете, на шкарпах і грав у карти, так?

—Так,— добавила за нього пані Евдокія.

—А коли вернувся додому?

—О, та вже було доста пізно, правда, Михасю?

Тому, що питання було спрямоване на мою адресу, я уважав своїм обов'язком скласти відповідне вияснення:

—Так, пан інструктор прибігли до хати голі, тільки в швімках, бо їм на шкарпах якийсь батяр вкрав штани і черевики.

—Що за батяр? Який батяр?— присікався до мене пан Когут.

—Не знаю, прошу пана. Може, той, що забився під мостом...

—Мовчи, смаркачу! Слідство покаже, хто забився, а хто ні, так? Так!

Тут якраз дорога наша пані господиня скористалася нагодою, що влада звернулася своїм маєстатичним профілем до мене,— стиснула під пахвою кошеліка і бистро чмихнула надвір! Ну, її поспіх можна зрозуміти й виправдати: це ж вона несла на базар новину, якої ще не знала жадна кума, ні сусідка, ні перекупка, та що й казати,— вся Богданівка ще нічого не знала про "трагічну смерть" пана Макса!

***

В кухні тоді залишились: запах спаленизни, як далекий спомин по моїй сорочці, поліційний агент Когут і — я. Хоч він, цей Когут, був польський поліцай, вірний пес та вислужник тієї влади, що розпинала нам Україну й мучила наш народ, проте, мушу

признатись, мені якось стало його жалко, коли він так стояв серед кухні, розгублений, збаранілий, обдертий з німбу непомильності й всезнайства, сам себе виставивши на посміх.

Щоб не дивитись на цю тяжку його компромітацію, я дуже сердечно зайнявся складанням і перекладанням книжок у куферочку, нібито зовсім не помічаючи пана Коґута, хоч добре чув, як він сопе сердито і нервово бубнить пальцями по столі,— знак, що далі ще хвилюється.

Врешті перестав сопіти й бубнити. Торкнув мене кінчиком парасольки:

—Ти-ти, малий, ану встань і подивися, що він там робить!

—Хто?.. Пан інструктор?

—Так, так. Хай тобі буде "пан інструктор".

В його голосі забриніли якісь лагідніші нотки, та й хатрацькі очка пана Коґута вже не блискали так грізно, як передше. Я легесенько вхилив двері і встромив голову до покою, наснаженого тяжким кавалерським духом тютютну і амоніяку: славні побратими спали, аж любо, твердим козацьким сном, при чому тепер партію хропіння виконував сольо мій неоцінений пан інструктор, розкинувши поважну частину організму на "недокінченій симфонії", решту ж (волохаті ноги) звівши на підлогу.

—Ну-ну, що? Спить?— спитав пан Коґут, стоячи в мене за спиною, так близько, що його тепле дихання лоскотало мене в шию.

—Так, прошу пана,— відповів я.

—Ну, то хай спить здоров!— зітхнув меланхолійно.— Раз чоловік живий, то не будемо його добивати і пхати під міст, щоб розбивав собі голову, так? Так! Хоч і чує моє серце, що твій пан інструктор ще не раз наварить мені такої каші, як нині наварив, і, фактично, великої діри на землі не було б, якби він був дав дуба під Сихівським мостом. Так, що ж... Такої зарази і дідько не візьме, і Пан-Біг не хоче. На, маєш тут "Поранну",— сказав і встромив мені в руку газету.— Як твій пан інструктор прокинеться, прочитаєш йому цю байочку на 7-ій сторінці, закреслену олівцем. І можеш позбирати собі ці, розсипані на підлозі, горішки, так? Так!

Ще раз кинув прощальним поглядом на "недокінчену симфонію" — "тим оком, що на пса", натиснув банячок на голову і бистрими крочками почимчикував з хати.

В "Газеті Поранній", як відомо всім львов'янам, була багатюща кримінальна хроніка з підвідділом нещасливих випадків. Там і я надібав, закреслену червоним олівцем, новинку такого змісту:

Трагічна смерть студента

"Вчора, у вечірніх годинах, стався на залізничній лінії Львів-Ходорів, перед станцією Сихів, трагічний випадок. Під час того, як у поїзді відбувалася контроля квитків, один із подорожніх "зайцем", щоб не потрапити в руки контролера, вискочив на дах вагона, саме в тому моменті, коли поїзд доїздив до моста.

Наслідки його нерозважного кроку були страшні: подорожній, вдарившись головою об склепіння моста, згинув на місці, при чому його голова й обличчя були цілком змасакровані. По документах, знайдених при вбитому, стверджено, що це студент

права Львівського університету, 22-літній Максим Чміль, замешкалий на Богданівці, вулиця Церковна число 5. Ведеться даліше слідство. Тіло вбитого відставлено до Інституту судової медицини".

Словник львівської говірки

Акадбуда — Академічний дім
балабухи — прочухан
балак — промова, доповідь
баламут — калитка на гроші
бальон — трамвай
бамбетель — ліжко
банячок — капелюх
бельфер — (насмішливо) учитель
берло (пол.)— відзнака, тут: мітла
бомба — кухоль (пива)
бомбони — цукерки
братрура — піч, кагла
буйда — брехня
бухнути — вкрасти
вєц (пол.)— віче, збори
векібзати — викинути
виривати — тікати
всипати когось — зрадити, видати
вуршт (нім.)— ковбаса
габік — капелюх
Галилея — Галичина
гальба — кухоль
ганделес — вуличний продавець
гуляти — ходити, йти
гаґаток (пол.)— хитрун
ґраба — рука
ґранда — нахабство, авантюра
ґрипс — секретна записка
дати шпрайса — завдати чосу
де пахе — попід пахву
дзіська (пол.)— сьогодні
дінтойра — злодійський суд
інкоґуто — (перекручено) інкоґніто (лат.)
завалити кіти — вмерти
заґазований — п'яний

закатрупити — вбити
заливати — базікати, брехати
зацигикати — заїхати
зольнеґлі (нім.)— цвяхи
кабан — (зневажливо) українець
кайзерка — булочка
капувати — зрозуміти
каценшпрунґ (нім.)— недалечко
кіблювати — сидіти в тюрмі
клявіс — тюремний сторож
кляво є!— знаменито!
комісьняк — чорний хліб (в армії)
кнайпа — корчма
коса — ніж
лахудра — жебрак, ледащо
лепета — голова
майстер Копитко — швець
майхер — ніж
мати мойра — боятися
мікрус — дитина
міхалок — мішок
моревий — відважний
на вар'ята — здуру, ненаправжки
назіхер — насправді
на світ вийти — на волю
на фест — зовсім певно
нешпори (пол.)— Вечірня
облітаний — досвідчений
парканик — ковнірець
паталашити — псувати гру
пацалиха — кумедія, чудасія
пех — невдача
під хайром — божитися (з жид.)
побудка (пол.)— підйом, вставання
поківаний — недотепа
помпієри — пожежники
посмітюхи — тюремна прислуга (з в'язнів)
прецлі — бублики (солені)
прифалює — прийде
пришлюсувати — долучити
путня хмелю — кухоль пива

пуцнути — вдарити
пшодовнік (пол.)— підстаршина поліції
п'яний в шток — дуже п'яний
рандка — стріча закоханих
салятирка — миска, полумисок
сиг'натурка — дзвінок (в костелі)
скок — напад, грабунок
спацькати — змарнувати
спренжистий (пол.)— меткий
універок — університет
фавль — штрафний (у футболі)
файрант (нім.)— кінець праці
фасувати — одержувати
фатерко — батько
фаціята — обличчя
фраєр — наївна людина або також модник
хатрак — поліційний агент
хірус — п'яниця
цибуля — годинник
цинк — знак, відомість
цувакс (нім.)— новик
цьмаґа — горілка
цюпа — арешт, тюрма
шалабойдик — чарка
швімки — купальні штанці
шимон — сторож кам'яниці
шкарп — залізничний насип
шкраби — черевики
шлюсрок (нім.)— сурдуг
шнелъцуг (нім.)— скорий поїзд
шніт — склянка пива
шпіцель — агент, донощик
штаєрок — танець
штимувати — згоджуватись
шустаки — дрібні гроші

Примітка

Вперше повість Івана Керницького "Герой передмістя" надрукована 1958 року у Нью-Йорку Видавничим Товариством "КНИГОСПІЛКА". Але замість восьми розділів повісті в тій книжці "з технічних причин" надрукували лише сім. Вилучений восьмий

розділ, за назвою "Трагічна смерть пана Макса", було опубліковано згодом у збірці оповідань Керницького "Будні і неділя" (Об'єднанняУкраїнськихПисьменників векзилі"СЛОВО", Нью-Йорк,1973). 2012-го року повість була перевидана у великій збірці творів Керницького "Король стрільців" у повному обсязі, із восьмим розділом. Тут текст представлено за виданням 2012 року.